



TEMETTÜAT DEFTERLERİ IŞIĞINDA

SİLİSTRE EYALETİ'NE BAĞLI

ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN

SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

EMRE ARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir,2022

**TEMETTÜAT DEFTERLERİ IŞIĞINDA SİLİSTRE
EYALETİ'NE BAĞLI ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN
SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

Emre ARI

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir,2022

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Emre ARI tarafından hazırlanan TEMETTÜAT DEFTERLERİ IŞIĞINDA SİLİSTRE EYALETİ'NE BAĞLI ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU başlıklı bu çalışma .../.../2022 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı/Yakınçağ Tarihi Bölümü Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../2022

(İmza)

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

...../...../2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AD-SOYAD

İMZA

ÖZET

TEMETTÜAT DEFTERLERİ IŞIĞINDA SİLİSTRE EYALETİ'NE BAĞLI ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

ARI, Emre

Yüksek Lisans-2022

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hayrettin Pınar

Osmanlı Devleti, uzun yıllar boyunca üç kıtada egemenlik kurmuş ve pek çok farklı millete ev sahipliği yapmış olan bir cihan devletidir. Devletin çeşitli bölgeleri birbirinden farklı demografik, sosyal ve ekonomik özellikler barındırmaktadır. Dolayısıyla her bölgenin kendine has bir monografisi vardır. Bu monografiyi ortaya koymak için 19. yüzyıl ortalarında yararlanılan en önemli kaynaklardan birisi de temettüat defterleridir. Temettüat defterleri sayımı yapılan bölgenin demografik, sosyal ve ekonomik özelliklerini açıklayan çok önemli veriler içermektedir. Temettüat kayıtlarında; hane reislerinin dini durumlarından meslek bilgilerine, tarım ve hayvancılıktan vergi ve gelir çeşitlerine değin pek çok teferruatlı bilgi bulunmaktadır. Bu çalışma, böylesine zengin defterlerden elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Balkan coğrafyasında yer alan bir kaza olan Çardak'a bağlı köylerin 1844-45 yıllarına ait temettüat defterleri incelenerek bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çardak, Silistre, Temettüat, Kaza, Nüfus, Tarım, Hayvancılık, Vergi, Ekonomi.

ABSTRACT

THE SOCIAL AND ECONOMIC CONDITIONS IN THE VILLAGES OF ÇARDAK OF THE CITY OF SILISTRA IN THE RECORDS OF TEMETTUAT

ARI, Emre

Master Thesis-2022

Department of History

Adviser: Doç. Dr. Hayrettin Pınar

The Ottoman Empire was a great state which had accomplished to govern so many nations. The Empire has got the areas which were entirely different from each other with respect to demography, society and economy. For this reason every district got their own stories. The Tax Register (Temettuat Defteri) one of the most important sources of 19th century is very significant to reveal this story. The Tax Registers contain demographic, social and economic datas which are closely related with relevant area. The informations about the religions and professions of the people and statistics on agriculture, animal breeding, taxes and incomes etc. were also mentioned in the Tax Registers. This study has been depended upon the datas derived from this kind of rich records. The 1844 and 1845 Tax Registers belong to the villages of Çardak in the Balkans were analyzed and it has been tried to explain the social and economic conditions of the area.

Keywords: Çardak, Silistra, Tax Register, District, Population, Agriculture, Animal Breeding, Taxes, Economy.

ÖNSÖZ

Balkan coğrafyası tarihsel dokusuyla, ezgileriyle ve diğer başka pek çok kültürel özellikleriyle olsun dikkatleri üzerine çeken ve hep sempati uyandıran bir bölge olmuştur. Osmanlı'nın bu bölgeye verdiği değer de ortadadır. 16. ve 20. yüzyıllar arası balkan topraklarında bulunan Çardak'ın daha önce çalışmalara konu olmaması ve pek tanınmayan bir yer olması burayı araştırmaya açık hale getirmiştir.

Temettüat çalışmaları sayesinde Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik durumunu algılamak ve ifade etmek daha kolay bir hale gelecektir. Temettüat defterleri ilk kez araştırmaya açıldığından bugüne dek birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Günümüzde pek çok temettüat çalışması mevcut olup daha pek çoğu da araştırılmayı beklemektedir.

Bu çalışma ile 19. yüzyıl ortalarında Balkanlarda bir Osmanlı kazası olan Çardak'ın 1844-45'li yıllarda yapılan sayım çerçevesinde bir nebze de olsa tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında desteklerini benden esirgemeyen aileme ve bana yol gösteren değerli hocam Hayrettin Pınar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Emre ARI

Eskişehir 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
TANZİMAT DÖNEMİ'NDE GETİRİLEN YENİ VERGİ DÜZENİ VE TEMETTÜAT TAHRİRLERİ	4
1.1. TEMETTÜAT SAYIMLARI	4
1.1.1. Sayımların Önemi ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nden Önce Yapılan Sayımlar	4
1.1.2. Tanzimat Dönemi Vergi Düzenlemeleri	6
1.1.3. Temettüat Sayımları	9
1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ	11
1.2.1. Temettüat Defterlerinin Önemi ve Özellikleri	11
1.2.2. Çardak'a Ait Temettüat Defterleri	15
2. BÖLÜM	21
ÇARDAK KAZASI'NIN COĞRAFİ YAPISI VE TARİHÇESİ	21
2.1. ÇARDAK KAZASI'NIN COĞRAFİ YAPISI	21
2.1.1. Çardak ve Çevresinin Coğrafi Durumu	21
2.2. ÇARDAK VE ÇEVRESİNİN TARİHÇESİ	23
2.2.1. Bölgenin Osmanlı Dönemi'nden Önceki Durumu	23
2.2.2. Bölgenin Osmanlılar Tarafından Fethi	25
2.2.3. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Çardak'ın İdari Yapısı	28
2.2.4. Bölgenin Elden Çıkması	31
3. BÖLÜM	34
ÇARDAK KAZASI'NA BAĞLI KÖYLERİN SOSYAL YAPISI	34

3.1. ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN DEMOGRAFİK	34
3.1.1. Çardak Köyleri ve Nüfus	34
3.2. ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN SOSYAL YAPISI	40
3.2.1. Dinî Durum	40
3.2.2. İcra Edilen Meslek Kolları	44
4. BÖLÜM	52
ÇARDAK KAZASI'NA BAĞLI KÖYLERİNİN EKONOMİK YAPISI	52
4.1. VERGİLER	52
4.1.1. Vergi Türleri, Çeşit ve Miktarları	52
4.2. GELİR KAYNAKLARI VE GELİR-VERGİ DENKLEMİ	59
4.2.1. Hububat Üretimi.....	59
4.2.2. Bağcılık, Değirmencilik	64
4.2.3. Hayvancılık	67
4.2.4. Gelir Dağılımı	75
4.2.5. Temettüat-Vergi-i Mahsusa Denklemi.....	77
SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	90

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo I Çardak Kazası Köylerindeki Hane Sayıları ve Katsayılara Göre Nüfus Tahminleri	36
Tablo II Başka Köylerden Çardak Köylerine Gelenler	40
Tablo III Çardak Kazası Köylerinin Hane Bilgileri ile Dinî Durumları	41
Tablo IV Çardak Kazası Köylerinde İcra Edilen Mesleklerin Hane Sayıları ve Köylere Göre Dağılımı 1844-45	45
Tablo V Çardak Kazası Genelinde Hane Reislerinin Meslek Bilgileri ve Meslek Erbabının Sayısı	50
Tablo VI 1844 Yılında Köylerden Tahsil Edilen Vergi Türleri ve Miktarları.....	54
Tablo VII Çardak Kazası Köylerindeki Aşar Olarak Tahsil Edilen Hububat Çeşitleri ve Ayni Bedelleri	56
Tablo VIII Çardak Kazası Köylerindeki Hububat Üretimi.....	60
Tablo IX 1844 Yılı İtibarıyla Köylere Göre Arazi Büyüklükleri	62
Tablo X Çardak Kazası Köylerindeki Bağlık Araziler ve Hasılatları.....	64
Tablo XI Çardak Kazası Köylerindeki Değirmen Varlığı ve Hasılatları.....	66
Tablo XII Çardak Kazası Köylerindeki Büyükbaş Hayvan Varlığı 1844.....	68
Tablo XIII Çardak Kazası Köylerindeki Küçükbaş Hayvan Varlığı 1844	71
Tablo XIV Çardak Kazası Köylerindeki Gelir Sağlayan Hayvan Varlığı ve Hasılatları 1844	73
Tablo XV 1844 Yılında Köylerde Gelir Sağlayan Faaliyetler ve Gelir Miktarı.....	75
Tablo XVI Çardak Kazası Köylerindeki Toplam Temettuat ve Vergi-i Mahsusa Miktarları 1844.....	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik I, 1844/45 Temettüat Sayımına Göre Çardak Kazası Köylerindeki Hanelerin Dini Durumları	43
Grafik II, 1844/45 Yıllarında Çardak Kazası Köylerinde Bulunan Hanelerin Dini Durumu (%)	43
Grafik III, Vergi Türleri ve Vergi Miktarları 1844 (%)	56
Grafik IV, 1844 Yılında Çardak Kazası Köylerindeki Aşar Vergisi Olarak Tahsil Edilen Hububat Oranları (%)	58
Grafik V, 1844 Yılı İtibarıyla Çardak Kazası Geneline Üretimi Yapılan Toplam Hububat Oranları (%).....	61
Grafik VI, 1844 Yılı İtibarıyla Mezru ve Gayr-i Mezru Toprak Büyüklükleri (%) ..	63
Grafik VII, Çardak Kazası Genelineki Toplam Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Varlığı 1844 (%)	72
Grafik VIII, Çardak Kazası Köylerindeki Gelir Getiren Hayvan Varlığı 1844 (%)..	74
Grafik IX, 1844 Yılında Gelir Sağlayan Faaliyetler ve Oranları (%).....	77
Grafik X, Toplam Temettüat-Vergi-i Mahsusa Oranı (%).....	79

EKLER LİSTESİ

Ek I Çardak Gazetesi'nin 1938 Yılından Bir Örneği	90
Ek II Çardak Gazetesi'nin 1839 Yılından Bir Örneği.....	91
Ek III Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği	92
Ek IV Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği	93
Ek V Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği	94



KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
ed.	Editör
H.	Hicri
İ.A	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
nr.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.s.	vesaire

GİRİŞ

Tarihi ve tarihsel tespitleri, tarihe mal olmuş, geçmişte kalmış olarak düşünmek yanlıştır. Geçmiş anlamak, bugünü anlayabilmenin bir parçasıdır. Bunun da ilerisinde bugün iç içe yaşadığımız kurumların, toplumların daha iyiye, daha ileriye götürülebilmesi, bunların hangi tarihi koşulların ürünü olarak ortaya çıktıklarının bilinmesiyle yakından alakalıdır.¹

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için önemli yenilik ve değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem devleti içinde bulunduğu buhrandan kurtarmak ve eski gücünü tekrar kazandırmak adına pek çok adım atılmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile bu hareket farklı bir boyut kazanmıştır. Tanzimat'ın getirdiği yenileşme hareketi pek çok alana etki etmiş olup bunlardan birisi de devletin en önemli gelir kaynağını teşkil eden vergi sistemi olmuştur. Tanzimat ile birlikte eşit ve adil bir vergi sistemi anlayışı ortaya çıkmış ve bu bağlamda herkesin gelirine orantılı bir şekilde tevzi olunması planlanan an cemaatin vergi uygulaması getirilmiştir.

Temettüat sayımları, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin etkinliğini artırma gayretlerinin zirve noktasını oluşturan Tanzimat hareketinin vergi konusundaki düzenlemelerinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Temel olarak hane esası üzerine imparatorluğun çok geniş bir bölümünde aynı tarihte ve sistematik içinde yapılmış bir vergi, servet ve gelir sayımı özelliği taşıyan temettüat sayımları, bazı eksiklikler ve yetersizlikler gösterse de ciddi bir kritiğe tâbi tutularak kullanılmak şartıyla 19. yüzyıl Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi üzerinde çok kapsamlı araştırmalara imkan verebilecek bilgi zenginliğine sahip kaynaklardır.²

Tanzimat'ın getirdiği yeni mâli düzende vatandaşların vergi yükümlüsü olmalarının ilk koşulu emlak ve arazi sahibi olmaktı. Emlak ve arazisi olmayanlardan vergi alınmak icap etmezdi.³ Ayrıca, hayvan sahibi ya da ticâret ve temettü sahibi olmak da vergi yükümlülüğünü gerektiren bir husustu. Nitekim sayımlarda bu kurallara bağlı kalındığı görülmüştür. Bu koşulları sağlamayanlar ise vergiden muaf tutulmuşlardır. Eğer hane reisi yeni hane olmuşsa “*İşbu Sene Hane olup vergi vermemiş olduğu*” veya “*Cedid Hane olup Vergi-i Mahsusadan altmış iki senesi*

¹ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, s.234.

² Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.203.

³ Yavuz Cezar, *Osmanlı Mâliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mâli Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, sayfa: 283.

vereceği”, gibi ifadelerle belirtilmiştir.⁴ Bu durum vergi hususunda devletin sunduğu kolaylığın kanıtlarındandır.

Temettüat sayımları hem imparatorluğun geniş bir bölümünü temsil edebilecek yeterli sayıda örnek seçilerek yapılacak genel değerlendirmelere hem de seçilecek belirli bölgelerde ya da bir bölge içindeki şehir ve kırsal kesimler, toplumsal ve etnik gruplar arasındaki farklılıkların gözlemlenmesini amaçlayan çok yönlü mukayeseli araştırmalara son derece elverişlidir. Ayrıca sayımda yer alan bilgilerin hane sayısı üzerine düzenlenmesi, şehir veya kırsal kesimlerde yaşayan kişilerin ve sosyal grupların maddi kültürleri olarak niteleyebileceğimiz ekonomik faaliyetleri, gelirleri, servetleri ve sosyal statüleri hakkında yapılacak araştırmalar için geniş bir veri ağı oluşmasını mümkün kılmıştır.⁵

19. yüzyılda Tanzimat Dönemi reformlarının etkisi altında tutulan temettüat defterleri kaydedildiği dönemde sayımı yapılan bölgenin sosyo-ekonomik yapısını gözler önüne seren çok önemli kaynaklardır. Bu çalışmada 1844-45’li yıllarda Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Silistre Eyaleti’ne bağlı Çardak Kazası’nın temettüat defterleri incelenmiştir. Başkanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettüat Defterleri arasında H.1260-61 (1844-45) yıllarına ait Çardak Kazası’na bağlı bulunan otuz beş köy için toplam otuz beş defter bulunmaktadır. 19. yüzyılda Çardak Kazası’nın sosyal ve ekonomik durumunun tespitini amaçlayan bu çalışmanın oluşumunda rol oynayan ana kaynak malzemesini bu otuz beş defter oluşturmaktadır.

“Tarihsel veriler gerçeğin ne olduğunu değil, verileri düzenleyenlerin bu gerçeği nasıl gördüğünü yansıtır.”⁶ Bu bağlamda verileri doğru bir biçimde analiz ederek yorumlamak gerçeğin ortaya konulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Çalışma oluşturulurken öncelikle söz konusu 35 defter T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başkanlık Osmanlı Arşivi’nden temin edilerek transkripsiyonu yapılmış, kayıtlardaki bilgilerden elde edilen bu veriler tablo ve grafikler eşliğinde değerlendirilmiştir. Defterlerde karşılaşılan hesaplama hataları veya yanlış yazımlar konusunda tez içerisinde gerekli yerlerde açıklamalar

⁴ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (ML.VRD.TMT.d)*, nr.01706; 01714.

⁵ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine...*, s.200.

⁶ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine...*, s.192.

yapılmıştır. Birinci bölümde temettuat sayımları, bu sayımların önemi ve temettuat defterlerinin özelliklerine vurgu yapılmıştır. İkinci bölümde bölgenin coğrafi yapısına ve ilkçağlardan günümüze uzanan tarihsel serüvenine değinilmiştir. Üçüncü bölümde bölgenin sosyal yapısı, dördüncü bölümde ise ekonomik yapısı ele alınmıştır. Sosyal yapıda bölgenin demografik ve dini özellikleri ile meslek kolları üzerinde durulmuştur. Ekonomik yapıda ise tahsil edilen vergiler, tarım ve hayvancılık gibi gelir kaynakları ve gelir dağılımı incelenerek gelir-vergi denkleminde yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırma sonucunda elde edilen bulgular kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.



1. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE GETİRİLEN YENİ VERGİ DÜZENİ VE TEMETTÜAT TAHRİRLERİ

1.1. TEMETTÜAT SAYIMLARI

1.1.1. Sayımların Önemi ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nden Önce Yapılan Sayımlar

İlkçağlardan bu yana tarih sahnesinden birçok devlet gelip geçmiştir. Bu devletleri ayakta tutan en önemli unsurlardan biri sahip olunan ekonomik güçtür. Her dönemde ekonomiye katkı sağlayan vazgeçilemez kaynak vergilerdir. Devletler idari, askeri, malî ihtiyaçların giderilmesi amacıyla sınırları içerisinde bulunan nüfusun ve gelir getiren her kalemin hesaplanmasını hedeflemişlerdir. Bundan dolayı sayım yapmak ihtiyacı duymuşlardır. Sayımlarla birlikte bir bakıma tebaanın, toprağın, topraktan elde edilen mahsulün, mal varlıklarının, kısacası gelir getiren her kalemin kontrolünü ve disiplinini sağlamışlardır. Bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti de bu nedenlerden dolayı diğer pek çok devlet gibi sayım yapmıştır.

Kelime anlamı olarak “yazma, kaydetme” anlamlarına gelen tahrir, Osmanlı'da vergilerin ve vergi verenlerin tespiti için yapılan sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir.⁷ Çin'de, Roma'da, Mısır'da, eski Türk-İslam devletlerinde de yapıldığı bilinen tahrir, Osmanlı Devleti'nde daha gelişmiş bir biçimde varlık göstermiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nden etkilenilerek uygulanan Osmanlı tahrirleri Selçuklulara nazaran daha düzenli ve sistematik bir yapıya sahip olduğu gibi bünyesinde birtakım kendine özgü nitelikler de barındırmaktadır. Osmanlılar, fethettikleri bölgelerde birincisi fetihten hemen sonra olmak üzere çeşitli nedenlerle ve düzenli aralıklarla sık sık tahrir yapmışlardır.⁸ Yapılan tahrirler ile reayanın ikamet ettiği yerler, işlerinin özellikleri, mallarının kaynakları, tımar gelirleri, reaya ile tımar sahipleri arasındaki anlaşmazlıkların

⁷ Mehmet Öz, “Tahrir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt: XXXIX, İstanbul, 2010, sayfa:425.

⁸ Öz, *a.g.m.*, s.426.

bilinmesi, düzenin sağlanması, zulümlerin önlenmesi gibi pek çok nokta hedeflenmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde düzenli periyodlarla yapılan arazi tahrirleri tımar sisteminin doğru bir şekilde uygulanması bakımından büyük bir önem arz etmiştir.⁹ Tapu-tahrir defterleri özellikle 16. yüzyıl arazi ve nüfus verileri konusunda kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu tür sayımlara hangi tarihte başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, günümüze ulaşan en eski tarihli sayımı içeren defter, 1431 yılına ait olan Arvanid Sancağı tapu-tahrir defteridir.¹⁰ 16. yüzyıl sonlarında yaşanan iki cepheli savaşlar ve celali isyanları sonucunda tımar sahiplerinin düştüğü kötü durum, köylülerin yerlerini terk ederek daha korunaklı yerlere yerleşmesine, böylece tımar sisteminin önemini kaybetmesine ve klasik tahrir usulünün de terkedilmesine yol açmıştır.¹¹ 17. yüzyılda ise tahrirler, önceleri olağanüstü durumlarda özellikle savaş giderleri için alınan ve sonradan yıllık olarak düzenli bir vergi haline getirilen avarız vergisi mükelleflerinin sayımları olarak devam etmiştir.¹²

19. yüzyıla gelindiğinde ise Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından hemen sonra bir nüfus sayımı yapılmak istenilmiş ancak 1828-29 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle başarılı olunamamıştır.¹³ Savaşın bitmesinin ardından modern anlamda ilk nüfus sayımı denilebilecek sayım yapılmıştır. Bu sayım, II.Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte kurulan "Âsâkir-i Mânsure-i Muhammediye" ordusunun asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 1831 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Sayımın amacı ülkedeki asker ve vergi mükellefiyetinin tespiti olduğundan yalnız erkek nüfus sayılmıştır. Bir yaşından yüz yaşına kadar erkek nüfusun tamamı, isimleri ve yaşları belirtilerek sayılmaya çalışılmış, Müslüman ve gayr-i Müslim nüfus ayrı ayrı defterlere kaydedilmiştir.¹⁵ Tahrir memurları, sayımda tutulan defterleri merkeze göndermeye başladıklarında, bu defterler ile ilgilenecek müstakil bir nezarete ihtiyaç duyulmuş ve böylelikle "Ceride Nezareti"

⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi (İ.A.)*, C.,XII, İstanbul, 1974, s.289.

¹⁰ Öz, a.g.m., s.426.

¹¹ Öz, a.g.m., s.428.

¹² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998, s.160.

¹³ Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s.81.

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başveâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s.8-13.

¹⁵ Aydın, a.g.m., s.86.

kurulmuştur.¹⁶ Bu sayımdan sonra Tanzimat Fermanı ile birlikte tahrirler yeni bir boyut kazanmıştır.

1.1.2. Tanzimat Dönemi Vergi Düzenlemeleri

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için reformlar dönemidir. Tanzimat'ın ilanı ise bu dönemde yapılan reformlar açısından en ses getiren olaydır. Tanzimat Fermanı, Abdülmecid döneminde ilan edilmesine rağmen hazırlık aşaması II. Mahmud döneminde olmuştur.¹⁷ Özellikle son dönem yapılmak istenilen ıslahat hareketlerinde devlete sorun teşkil eden ve disiplinsiz davranışlarıyla tepki çeken Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte reform hareketlerinin önü açılmıştır. II.Mahmud'un bu başarısı ona Tanzimat Fermanı'na giden süreci hazırlama fırsatı vermiştir. Tanzimat Fermanı öncesinde yapılan değişimlerin en önemlilerinden biri de mâli alanda gerçekleşmiştir. 1838 yılında Hazine-i Amire ile Hazine-i Mansûre birleştirilerek "Mâliye Nezareti" oluşturulmuş ve defterdarlık makamı kaldırılarak yerini "Mâliye Nazırı"na bırakmıştır.¹⁸ Bu kararla birlikte Osmanlı Devleti mâli gücü merkezileştirme adına ciddi bir adım atmıştır.

Osmanlı Devleti, içerde ve dışarıda büyük sorunlarla uğraştığı bu dönemde iç barış ve bütünlüğü sağlamak, Avrupa kamuoyunu kazanmak, gerekli düzenlemeleri yaparak devleti içerisinde bulunduğu zor durumdan ve gerilemekten kurtarmak adına, o zamana kadar yapılan yenilik hareketlerinden başka bir anlayışla ve Mustafa Reşit Paşa'nın da gayretleriyle "Tanzimat" adı altında yeni bir ıslahat hareketine girişmiştir.¹⁹ Tanzimat'ın üç ayağını teşkil eden "hak ve hürriyetlerin bahşedilmesi", "can ve mal emniyeti", "mâliyenin yeniden bir düzene girmesi" başlıkları arasından hakkında en fazla konuşulani hak ve hürriyetler olsa da Tanzimat uygulayıcılarının asıl amaçları yeni bir vergi reformuna imza atmaktır.²⁰

¹⁶ Karal, *a.g.e.*, s.191.

¹⁷ Rıfât Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, D&R Yayınları, İstanbul, 2015, s.215.

¹⁸ Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Mâliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.35.

¹⁹ Uçarol, *a.g.e.*, s.214.

²⁰ Said Öztürk, "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.,I, Sayı: 1, 2003, s.287.

Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edildi.²¹ Böylece Osmanlı tarihinde “Tanzimat Dönemi (1839-1876)” olarak adlandırılan süreç başladı. Atılan en liberal adımlardan birisi olan Tanzimat, din ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm imparatorluk tebaası arasında hukuk eşitliğini temsil ediyor, yeni kurumlarıyla ve aldığı köklü tedbirlerle yeni bir dönemi müjdeliyordu.²²

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ile birlikte pek çok alanda olduğu gibi mâli alanda da değişimler yaşanmıştır. “Mâli düzenlemelerin başında ise vergi reformu gelmektedir.”²³ Osmanlı İmparatorluğu'nda vergiler, Şer'i Hukuk'tan kaynaklanan “Tekâlif-i Şer'iyye” ve Örfi Hukuk'tan kaynaklanan “Rüsum-ı Örfiye” olmak üzere iki başlık altında alınmaktaydı. Tekâlif-i Şer'iyye, daha önceki İslam devletlerinden beri süregelen bir vergi olup dini inanç esaslarının bir gerekliliği olarak alınan vergi türüdür. Tekâlif-i Şer'iyye içerisinde Öşür, Ağnam, Çift Resmi gibi vergiler yer almaktadır. Rüsum-ı Örfiye ise miktarı kanunnamelerle belirlenen vergilerdir. Osmanlı Devleti'nde, normal gelirlerin yetmediği olağanüstü durumlarda bazı örfi vergiler de alınmıştır. Fetihlerin durması ve toprak kayıplarının başlaması üzerine bu vergilerden bir kısmı süreklilik kazanmış, ihtiyaç duyulan olağanüstü tutar tahsil masraflarıyla birlikte önceden hesaplanarak erkek nüfus üzerinden iki taksit halinde toplanır hale gelmiştir.²⁴

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Tekalif-i Örfiye türünden olan vergiler kaldırılmış, bunların yerine tebaanın emlak, arazi ve hayvanlarıyla, tüccar ve esnafın senelik kazançlarına birer kıymet takdir olunarak pay edilmesi yoluna gidilmiştir.²⁵ Bu doğrultuda yıllık kazanç miktarının önemli bir hal aldığı ve ilk defa gelirin tahmin edilerek vergilendirildiği dönem Tanzimat ile olmuştur. Tanzimat Devri ile birlikte önceden örfi vergiler adı altında alınan tüm vergilerin yerine “an cemaatin vergi” getirilmiştir.²⁶ Bu yeni verginin, Anadolu ve Rumeli'deki

²¹ Uçarol, *a.g.e.*, s.217.

²² Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1992, s.6.

²³ Nuri Adıyeke, “Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.,11, Ankara, 2000, s.772.

²⁴ Şener, *a.g.e.*, s.94.

²⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.,III, MEB. Yay. İstanbul, 1993, s.453.

²⁶ Mübahat, Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, C.,LIX, S.,225, Ankara, 1995, s.395; Şener, *a.g.e.*, s.94.

her kazanın örfi vergi olarak çeşitli adlarla bir yılda vermekte oldukları tutarın tespit edilip tüm reayanın ticâret ve kazancı çerçevesinde ödeme gücü esas alınarak toplanması kararlaştırılmıştır.²⁷ Bu sebeple köy veya mahalle topluluğu verginin tamamından kolektif olarak sorumlu tutulmuş ve belirlenen vergi toplamı o yörede yaşayan mükelleflere paylaştırılarak tahsil edildiği için “an cemaatin vergi” adıyla anılmıştır.²⁸ Aslında bir bakıma bu yeni vergi muhatap olarak tek tek bireyleri değil köy ve mahalleyi oluşturan topluluğu esas almıştır.”²⁹

Osmanlı vergi düzeni gelir beyanına bağlı olmayıp vergi borcunun daha baştan yükümlüye bildirilmesi şeklindeydi.³⁰ Örfi vergilerde ödenecek toplam tutar her haneye eşit olarak paylaştırılmaktaydı. An cemaatin verginin örfi vergilerden en büyük farkı bölüşümün ödeme gücü dikkate alınarak tüm reayanın mâli gücüne göre ve “genel hoşnutluk” ile “hakkaniyet” ilkeleri çerçevesinde yapılmasıydı.³¹ Ancak tam anlamıyla halkı memnun etmeyen “an cemaatin vergi” ya da “vergi-i mahsusa” olarak nitelenen yeni vergi, Osmanlı ahâlisinin belini büken bir başka unsur olmuştur.³² 1839 yılından 1858 yılına kadar yirmi yıl yürürlükte kalan³³ an cemaatin tevzi olunan bu vergi, H.1275 (1859-60) yılında kaldırılıp yerine yeni bir tahrir yapılarak emlak, arazi ve temettü vergileri getirilse de yeni tahrirlerin tamamlanamadığı yerlerde an cemaatin vergi devam etmiş, hatta ikinci Meşrutiyet dönemine kadar tahsil edildiği yerler olmuştur.³⁴ Temettüat defterlerinde “vergi-i mahsusa”, “vergi” gibi adlarla kaydedilen bu verginin, genel olarak kaynaklarda “an cemaatin vergi” veya “vergi” olarak bahsedildiği görülmektedir.³⁵ Vergi miktarı maktu olarak hesaplanmış olup hesaplanan vergi hanelere, gelirleri gözetilerek paylaştırılmıştır. Ancak tam da bu sebepten yani önceden belirlenmiş bir vergi olması nedeniyle kazanca göre alınması konusunda adil davranıldığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Asıl temettü vergisi 1858 tarihli Tahrir Talimatı ve 1860 tarihli Tahrir-i Umumi Nizamnamesi’ne göre uygulanmıştır. Herkesin emlak, arazi

²⁷ Şener, *a.g.e.*, s.95.

²⁸ Nadir Özbek, *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı’da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2015, s.41.

²⁹ Özbek, *a.g.e.*, s.125.

³⁰ Mesut Küçükcalay ve Ali Çetinkaya, “Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam”, *Türkler*, C.,X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.883.

³¹ Şener, *a.g.e.*, s.100.

³² Özbek, *a.g.e.*, s.29.

³³ Pakalın, *a.g.s.*, C.,III, s.453-454.

³⁴ Şener, *a.g.e.*, s.104.

³⁵ Şener, *a.g.e.*, s.95.

ve senelik kazancı tahrir ve tahmin olunarak ilk kez yıllık kazanç üzerine %3 oranında vergi yansıtılmıştır.³⁶

1.1.3. Temettuat Sayımları

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu adına reformlar dönemi olmuştur. Bu doğrultuda mâli alanda köklü değişiklikler yapılmış olup vergi sistemi büyük ölçüde değiştirilmiştir.³⁷ Tanzimat ile birlikte Aşar, Cizye, Mukataa ve Evkaf hasılatı gibi her türlü değişken verginin tahsilinde temel olan İltizam usulü kaldırılmıştır.³⁸ 1840 yılında Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde İltizam sisteminin kaldırılması ile mültezimler devre dışı kalmıştır. Devlet mültezimlerden kalan boşluğu doldurmak için muhassılları görevlendirmiştir. Muhassıllar merkezden gönderilen maaşlı memurlar olup³⁹ öncelikli görevleri gittikleri yerlerde Tanzimat'ı tanıtmaktır.⁴⁰ Bu doğrultuda muhassılların başarısı aslında Tanzimat'ın da başarısı olacaktır. Ancak muhassılların görevi bu kadarla sınırlı kalmamıştır. Bir taraftan bölgeyi yönetecek olan muhassıllar, diğer taraftan vergileri toplayarak hazineye göndereceklerdir. Uygulamanın gerçekleşmesi için öncelikle Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde mal-mülk sayımı yapıp edinilen veriler doğrultusunda herkesin yılda ne kadar vergi ödeyeceğinin belirlenmelidir.⁴¹ Bu sebeple muhassıllar gözetiminde ahalinin isim, şöhret, arazi, hayvanatı ile tüccar ve esnafın senelik gelirleri gibi verilerin kaydedilmesi emredilmiştir.⁴²

1840 yılında muhassıllar nezaretinde bir tahrir yapılmış ve muhassılların bulunduğu kazalarda birer kaza meclisi oluşturulmuştur.⁴³ Muhassılların tahsil işinden başka sorumlulukları da olduğu için tahrir vakit ayıramamaları durumunda kaza meclisi, yörenin ileri gelenlerinden birini sayım konusunda muhassıllara yardımcı olmak için kâtip olarak tayin edebilecektir. Ancak hiç kimsenin mal, mülk

³⁶ Pakalın, *a.g.e.*, C.,III, s.454.

³⁷ Adıyeke, *a.g.m.*, s.769.

³⁸ İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)*, s.7.

³⁹ Şener, *a.g.e.*, s.36-39.

⁴⁰ Şener, *a.g.e.*, s.39-41.

⁴¹ Musa Çadrcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)", *IX. Türk Tarih Kongresi: 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.,II, Ankara, 1988, s.1155.

⁴² Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan)*, 1998, Ankara, 1998, s.718.

⁴³ Adıyeke, *a.g.m.*, s.770.

ve kazancının eksik gösterilmemesi, vergi dağılımı konusunda mağduriyet yaşanmaması için muhassıllar tarafından veriler tekrar kontrol edilecektir.⁴⁴ Muhassıllar denetiminde yapılan 1840 yılındaki ilk temettüat tahririnde verginin adil ölçüler çerçevesinde tahsili gerçekleşmeyip sayımlarda yolsuzluk ve uygunsuzluklar yapıldığından tutulan bu defterler itibara layık görülmemiştir.⁴⁵ Tanzimat'ın ilk iki yılında kendilerine büyük umutlar bağlanarak vergi toplama işini üstlenen muhassılların, görevlerini kötüye kullanmaları, ürünü tarlada beklettirerek halkı mağdur etmeleri ve bazı muhassılların azalan devlet gelirlerini arttırmak için adeta yarışmışçasına olduğundan daha fazla vergi tahsil etme çabasına girmeleri gibi nedenlerden dolayı beklentiyi karşılayamamışlardır.⁴⁶ Yaklaşık iki yıl süren bu uygulamadan istenilen sonuç alınamamış ve 1842 yılının mart ayından itibaren muhassıllık idaresi kaldırılarak tekrar iltizam usulüne dönmüştür.⁴⁷ Bu kararla birlikte mâli işler, vilayetlerde defterdarlara, sancaklarda kaymakamlara, kazalarda ise kaza müdürlerine bırakılmıştır.⁴⁸ Burada bir noktayı belirtmek gerekir ki; muhassıllıkların kaldırılmasına rağmen aynı dönem oluşturulan kaza meclisleri işlev bakımından herhangi bir değişikliğe uğramayarak varlığını korumuştur.⁴⁹

Temettüat sayımlarının temel amacı toplam vergi yükünün kişiler ve bölgeler arasında adaletli dağılımını sağlamak için imparatorluğu meydana getiren idari birimlerin ve bu birimler içerisinde yaşayan nüfusun gerçek vergi ödeme gücünü ölçmektir.⁵⁰ Dolayısıyla bu sayımlar Tanzimat Fermanı'nın bir gerekliliğidir. Ancak Muhassıllık idaresinin kaldırılmasından sonra Tanzimat'ın uygulanmasına yönelik yapılan çalışmalarda ilerleme kaydedilemediği görülmüştür. Bu nedenle eyaletlerdeki meseleleri daha iyi anlamak adına her eyaletin ileri gelenlerinden bir Müslüman ve bir gayr-i Müslim olmak üzere iki kişi İstanbul'a çağırılmıştır. Temsilciler, bulundukları eyaletin refahı için gerekli gördüklerini yetkililere bildirmişlerdir.⁵¹ Devlet ile halk temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin sonucunda imar meclisleri kurulmasına ve yeniden bir temettüat tahriri yapılarak

⁴⁴ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s.395.

⁴⁵ Öztürk, *a.g.m.*, s.289.

⁴⁶ Şener, *a.g.e.*, s.41-44.

⁴⁷ Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi", s.1155; Tozduman, *a.g.t.*, s.16.

⁴⁸ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1976)", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C.,LIII, S.,206, Ankara, 1989, s.238; Kütükoğlu, *a.g.m.*, s.397.

⁴⁹ Tozduman, *a.g.t.*, s.15.

⁵⁰ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine...*, s. 195.

⁵¹ Arzu Tozduman, Aydın Güzelhisar'ın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*, 1992, s.17.

1844-45 yılına ait verginin bazı küçük farklarla eskiden olduğu gibi toplanmasına karar verilmiştir.⁵² Örneğin; önceden rûz-ı hızır ve rûz-ı kasım olarak iki taksit halinde alınan verginin mahsul zamanına rastlamadığı için halkı zorladığı tespit edilerek bu konuda bir takım kolaylıklar sağlanmıştır.⁵³

1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ

1.2.1. Temettüat Defterlerinin Önemi ve Özellikleri

Temettü kelime olarak fayda görme, kâr etme demek⁵⁴ olup temettüat ise bu kelimenin çoğulu olan karlar, kazançlar ve faydalar anlamlarına gelmektedir.⁵⁵ Dolayısıyla temettüat sayımının kaydedildiği defterler de temettüat defterleri olarak adlandırılmıştır. Temettüat defterleri Tanzimat'ın etkisi altında oluşturulan defterlerdir. Bu defterler 19. yüzyıl ortalarında tutulduğu bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, demografik özellikleri ile tarımsal hayatı hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Defterler köydeki hane sayısı, ekilen ve nadasa bırakılan arazi büyüklükleri, hane reislerinin meslek bilgileri, sahip olunan mal varlıkları, senelik kazançlar ve bu kazançlar ışığında devlete ödenen vergiler gibi birçok konuda teferruatlı bilgi barındırmaktadır. 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu iktisadi, sosyal, ticari hayatını gözler önüne seren bu defterlerde tapu-tahrir defterlerinden çok daha fazlasını bulmak mümkündür.⁵⁶ Temettüat defterleri gerek şekli özelliklerinden dolayı gerek içerdiği bilgiler bakımından tahrir defterleri ile önemli farklar barındırmaktadır. Ancak 16. yüzyıl tahrirleri ve 19. yüzyıl temettüat tahrirlerini içeren defterlerin ortak noktası, her iki sayımda da vergi'nin tevzi niteliğidir. Yani maktu olarak hesaplanan yıllık verginin sayımı yapılan köy veya mahalleler ile buradaki haneler arasında paylaştırılmasıdır.⁵⁷

Temettü sayımlarının ilki 1840 yılında yapılmıştır. Bundan sonra ise 1844 yılları arasında bir sayım gerçekleşmiştir. 1840 yılına ait temettüat defterleri ile 1844

⁵² Tozduman, *a.g.t.*, s.17-18.

⁵³ Tozduman, *a.g.t.*, s.18-19.

⁵⁴ Şemseddin, Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.437.

⁵⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.1073.

⁵⁶ Serin, *a.g.m.*, s.721.

⁵⁷ Özbek, *a.g.e.*, s.124.

yılına ait temettüat defterleri içerdği bilgiler bakımından birtakım benzerlik ve farklılıklar barındırmaktadır. Temettüat sayımları mahalli idareciler tarafından uygulanmıştır. 1844 yılı temettüat sayımı, 1840 sayımında olduğu gibi muhassıllar tarafından değil, sayımı yapılan köy veya mahallenin muhtar ve imamı ile gayr-i Müslim nüfusun yaşadığı yerlerde papaz ve kocabaşları tarafından ziraat memurları nezaretinde yapılmıştır.⁵⁸ 1840 yılındaki sayımda yalnız muhtar, imam gibi vazifelilerin meslek bilgisi verilerek bunlar dışında sadece eşkâl belirtilip hane reisinin mesleğinin kaydedilmemesine karşılık 1844 yılındaki sayımda hane reisinin çiftçi, esnaf, tüccar v.s. gibi mesleği yazılmıştır. 1840 yılındaki sayımda vergi mükellefi kaydedilirken “uzun boylu”, “kara sakallı” gibi tanımlamalarla adeta tasvir edilmiştir. 1844 yılında yapılan sayımda ise detaylı bir tasvire yer verilmeyerek vergi mükellefinin yalnız isim ve şöhreti yazılmıştır.⁵⁹ Yine 1840 yılına ait ilk temettü sayımında hayvanların ve gayr-i menkullerin altlarına kıymetleri de verilmiştir. Ancak 1844 yılındaki sayımlarda kıymet çıkarılarak “hasılat-ı senevisi” yani yıllık geliri yazılmıştır.⁶⁰

1840 yılında tutulan defterlerden günümüze az bir kısmı ulaşmış olup defterlerinin ekseriyeti 1844 yılında yapılan sayımlara aittir.⁶¹ Çardak’a ait temettüat defterleri de 1844 yılında yapılan sayımları içermektedir.⁶²

Temettüat defterlerindeki bilgiler gayet sistematik ve düzenli bir şekilde kaydedilmiştir. Temettüat defterlerinin başına hangi mahalle veya köye ait olduğu ile oranın hangi kaza ve sancağa bağlı bulunduğu yazılmıştır.⁶³ Tanzimat’la birlikte yeni getirilen vergi-i mahsusa hane bazında alınan bir vergi olduğundan, defterlere vergi mükellefi olarak hane reisi yazılmıştır. Hane reisi genellikle “Ali bin Hüseyin, Kör Osman bin Abdullah, Mustafa oğlu Veli” şeklinde baba adı ve lakabıyla birlikte kaydedilmiştir.⁶⁴ Hane reisinin isminin üzerinde hane ve numara bilgileri yer

⁵⁸ Tozduman, *a.g.t.*, s.19.

⁵⁹ Öztürk, *a.g.m.*, s.291.

⁶⁰ Öztürk, *a.g.m.*, s.290-291.

⁶¹ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s.396.

⁶² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

⁶³ Tozduman, *a.g.t.*, s.21.

⁶⁴ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (ML.VRD.TMT.d)*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700.

almaktadır. “Hane” altına yazılan rakam defterdeki kaçınıcı ev olduğunu, “numara” altına yazılan rakam ise kaçınıcı aile olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Defterlere kaydedilen veriler, “vergiler” ve “gelirler” olarak genel itibariyle iki kısma ayrılmıştır.⁶⁶ Hane reisinin isminin üst kısmına “vergiler” alt kısmına ise gelirler kaydedilmiştir. Defterlerde yer alan vergiler ve gelirler 1844 yılının tutarları olup 1845 yılının tahmini rakamları kaydedilmiştir. Vergiler kuruş ve para cinsinden yazılmıştır. Hane reisinin isminin üst kısmında yatay bir şekilde meslek bilgisi yer almaktadır. Meslek bilgisinden sonra ise vergi mükellefinin yükümlü olduğu vergi-i mahsusa miktarı kaydedilmiştir. Defterlerde vergi-i mahsusa olarak yazılan bu vergi, Tanzimat’la birlikte yeni oluşturulan ve kaynaklarda “an cemaatin vergi” olarak adlandırılan vergidir. Daha sonra hane reisinden ayni veya nakdi olarak alınan öşürlerin adları, miktarları ve toplamaları yazılmıştır.⁶⁷ Tahsil edilen aşar miktarı her bir hububat türü için ayrı ayrı belirtilmiştir. Aşar miktarının ayni bedeli ve bu bedele karşılık gelen meblağ alt alta yazılmıştır. Böylece tahsil olunan aşar bedelinden hareketle toplam üretim miktarını bulmak mümkün hale gelmiştir. Kaydedilen ayni aşar bedelinin 10 katı alındığında toplam üretim miktarına 9 katı alındığında ise vergiden arındırılmış olarak hane reisine kalan hububat miktarına ulaşmak mümkündür. Aşar vergisinin ardından adet-i ağnam resmi kaydedilmiş ve vergiler kısmı bu şekilde tamamlanmıştır.

Hane reisinin isminin alt kısmına gelir getiren kalemler ve tüm mal varlıkları kaydedilmiştir. Gelir türleri arasında ekilen ve nadasa bırakılan tarla miktarları, bağ, bahçe gibi toprakların dönüm olarak büyüklükleri, sahip olduğu hayvan adetleri ve türleri, dükkân, değirmen gibi hane reisinin tasarrufunda bulunan gayr-i menkuller ve bunların 1844 yılında sağladığı hasılat ile 1845 yılında elde edilmesi planlanan hasılat tahmini olarak yazılmıştır.⁶⁸ Hesaplanan temettü gayr-i safi olarak hesaplanmış olup tohum masrafı, icar masrafı, çeşitli atölye ve değirmenlerin tamir ve onarım masrafları gerçek gelirin tespit edilmesinin ahalinin düzgün olan mizaç ve tavrını bozarak dedikodulara sebep olabileceği düşüncesiyle vergiden

⁶⁵ Saim Çağrı Kocakaplan, “Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası’nın İktisadi ve Sosyal Yapısı”, *T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2007, s.14.

⁶⁶ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.10.

⁶⁷ Tozduman, *a.g.t.*, s.22.

⁶⁸ Tozduman, *a.g.t.*, s.22.

indirilmemiştir.⁶⁹ Vergi mükellefinin eğer bir zanaattan geliri varsa bu gelir de defterlere kaydedilmiştir.⁷⁰ Alt kısımda ise tüm bu gelirlerin sonuna çizgi çekilerek hane reisinin elde ettiği yıllık temettüatlar toplamı yazılmıştır.⁷¹ Bu şekilde hane hane kaydedilen sayımların sonuna ise o defterdeki yıllık vergi-i mahsusa ve temettüatlar toplamı yazılmıştır.⁷² Tüm bunlarla beraber bazı defterlerde hane gelirleri ile köy ve mahallelerdeki toplam gelir yazılmadığı, birçok kez gelirlerin toplamında hatalar yapıldığı ve hanelerin gelir toplamının birimin toplamından farklılık gösterdiği de görülmektedir.⁷³ Ayrıca Çardak'a ait temettüat defterlerinde yer alan bazı hanelerde hane reisinin sahip olduğu her türlü menkul, gayr-i menkul ve zanaatından elde ettiği hasılatlar toplandığında o hanenin yıllık gelir toplamı olarak belirtilen rakamla uyuşmamaktadır. Defterler son olarak sayımda emeği bulunan muhtar-ı evvel ve saniler ile ziraat müdürü tarafından mühürlenerek tamama erdirilmiştir.

Temettüat defterlerine hem vergiler hem de gelirler kaydedilmiş olduğundan hane reislerinin, gelirlerinin ne kadarlık bir kısmını vergiye ödedikleri hesaplanabilmektedir. Ancak devletin önceden miktarını belirleyerek tahsil edilmesini istediği vergi-i mahsusa kaza tarafından köyler arasında, köyler içerisinde de burada yaşayan hane reislerinin ekonomik gücüne göre paylaştırılması şeklinde uygulandığı ve belirli bir oran çerçevesinde yüklenmediği için bu işlemde farklı sonuçlar çıkması mümkündür.⁷⁴

Kısacası defterlerden hareketle, sayımın yapıldığı yıllarda ilgili bölgedeki kent ve kırsal alandaki toprak miktarı, ürün çeşitleri için ayrılan toprağın dönüm olarak büyüklüğü, ekili alanlardan elde edilen toplam hâsılat, dönüm başına verimlilik, tarım işletmelerinin büyüklüğü, hayvancılığın kent-köy ekonomisindeki yeri, kent ekonomisinde önemli yeri olan iş kollarının durumları tespit edilebilmektedir.⁷⁵ 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi hayatı ortaya koyan temettüat defterlerinden böylesine zengin bilgilere ulaşmak yapılan sayımın kalitesini göstermektedir.

⁶⁹ Adıyeke, *a.g.m.*, s.773.

⁷⁰ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.14.

⁷¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706.

⁷² Tozduman, *a.g.t.*, s.22.

⁷³ Adıyeke, *a.g.m.*, s.783.

⁷⁴ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s.412; Kocakaplan, *a.g.t.*, s.10.

⁷⁵ Alpay Bizbirlik ve Zafer Atar, "XIX. yy Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri'nin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevellî Çiftliği Temettuat Defteri Örneği" *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009, s.39.

1.2.2. Çardak'a Ait Temettüat Defterleri

Temettüat defterlerinin başında öncelikli olarak defterin hangi köy ya da mahalleye ait olduğu ile bu köy ya da mahallenin bağlı bulunduğu kaza ve sancağın adı kaydedilmiş⁷⁶ olup defterlerin ekseriyetinde manzara bu şekildedir.

Ancak Çardak Kazası'na ait temettüat defterlerinde durum biraz daha farklıdır. Defterlerin başında sayımı yapılan köyün adı ve bu köylerin bağlı bulunduğu kaza olarak Çardak'ın adı yer alırken, Çardak Kazası'nın bağlı bulunduğu bir üst idare birimi olan sancak adı kaydedilmemiştir. Bu durum Çardak'ın Osmanlı toprakları içerisinde nerede yer aldığı sorusunu ortaya koymaktadır. Üstelik bir yer adının birden çok yörede kullanıldığı düşünüldüğünde bu soru daha da kuvvetli bir hal almaktadır.

19. yüzyılda Silistre Kazası yakınlarında Çardak adında bir kaza olduğu bilinmektedir.⁷⁷ Ancak bu çalışmanın konusunu oluşturan temettüat defterlerinin Silistre Kazası yakınlarında, dolayısıyla Silistre Eyaleti içerisinde bulunan Çardak'a ait olup olmadığına dair defterler içerisinde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Silistre yakınlarında bulunan Çardak hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır.⁷⁸

Bu konunun açıklığa kavuşmasını zorlaştıran önemli bir unsur da 1844-45 yıllarındaki temettüat sayımlarını içeren Çardak Kazası'na ait temettüat defterlerinin tasnifinde yapılan yanlışlık olmuştur. Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan "Temettüât Defterleri'nin tasnifi ve kataloglanması o tarihlerdeki idarî taksimat esas alınmıştır. Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak eyaletlere ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Defterler 1256- 1261/1840-1845 tarihleri arasında toplam 17.747 adettir. Bu defterler analitik

⁷⁶ Tozduman, *a.g.t.*, s.21.

⁷⁷ 19. yüzyılda Çardak, Silistre'ye üç saat kadar uzaklıkta, Rusçuk tarafında yer almaktaydı. Bkz. BOA, *Sadâret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD.)*, nr.00420.00081.001; *Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.)*, nr.00567.00100.001.

⁷⁸ Günümüzde bu konu hakkında literatür yetersizdir. Kaynaklardaki en kapsamlı bilgiler, coğrafi konumu ve köy isimleri hakkında olup bu bilgiler dahi Çardak hakkında kapsamlı bir şekilde fikir sahibi olmak için yeterli değildir. Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006; Slavka Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

envanter sisteme göre tasnif edilmiştir.”⁷⁹ Alfabetik bir biçimde sıralanan eyaletler; Ankara, Aydın, Bolu, Cezâir-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküb, Vidin olup bu eyaletler de kendi içerisinde yine alfabetik olarak mahalle, köy ve kazalara göre ayrılmıştır.⁸⁰ Bu doğrultuda 514 numaralı Arşiv kataloğuna göre Silistre Eyaleti’nin kazaları şu şekildedir; Aydos, Eski Cuma, Hacıoğlupazarı, Hazergrad, Hırsova, Kırçova, Kozluca, Köstendil, Köstence, Maçın, Mankalya, Osmanpazarı, Prevadi, Rusçuk, Ruskasrı, Silistre, Şumnu, Tırnova, Tulca, Umurfakih, Varna, Prizren ve Yenipazar.⁸¹ Görüldüğü gibi bu kazalar arasında Çardak Kazası yer almamaktadır.

Oysaki Çardak, temettüat sayımının yapıldığı 1844-45’li yıllarda bir kaza olarak varlığını korumaktadır.⁸² Bu durum; Çardak Kazası’na ait temettüat defterlerinin, Silistre Eyaleti’ne bağlı bulunan kazaların temettüat defterleri ile birlikte ve “Çardak Kazası” adıyla 514 numaralı arşiv kataloğunda yer alması gerekirken, Aydın Eyaleti’ne bağlı bulunan kazaların temettüat defterleri ile birlikte “Çardaklı Kazası” adıyla 508 numaralı arşiv kataloğunda yer almasından kaynaklanmaktadır.⁸³ Tasnifte yapılan bu karışıklık temettüat çalışmalarında Çardak’ın Silistre’den ayrı tutulmasına ve gölgede kalmasına yol açmıştır.

Ayrıca bu durum söz konusu temettüat defterlerinin Silistre çevresinde yer alan Çardak’tan ziyade Aydın Eyaleti dâhilinde bulunan Çardaklı Kazası’na ait olabileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir.⁸⁴ Ancak sayımının yapıldığı dönem Silistre Eyaleti’ne tâbi Çardak Kazası köylerinde tutulan nüfus yoklama

⁷⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010, s.248.

⁸⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın No: 147, İstanbul, 2017, s.146.

⁸¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 2010, s.248; Serin, *a.g.m.*, s.722-724; Öztürk, *a.g.m.*, s.293-296.

⁸² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

⁸³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 2010, s.248; Serin, *a.g.m.*, s.722-724; Öztürk, *a.g.m.*, s.293-296.

⁸⁴ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (*ML.VRD.TMT.d*) içerisindeki Çardak Kazası’na ait temettüat defterleri, Silistre Eyaleti dâhilinde yer alan Aydos, Babadağı, Balçık kazalarının temettüat defterlerinden hemen sonra yani, *ML.VRD.TMT.d*, nr.11887. defter numarasından hemen sonra ve yine Silistre Eyaleti dâhilinde yer alan Eski Cuma Kazasına ait temettüat defterlerinden hemen önce yani, *ML.VRD.TMT.d*, nr.11888. defter numarasından hemen önce numaralandırılması gerekirken; Aydın Eyaleti dâhilinde yer alan Buldan Kazası’na ait temettüat defterlerinden sonra *ML.VRD.TMT.d*, nr.01695. defter numarasından hemen sonra ve Aydın Eyaleti dâhilinde yer alan Çine Kazası’na ait temettüat defterlerinden önce yani *ML.VRD.TMT.d*, nr.01731. defter numarasından hemen önce numaralandırılmıştır.

defterlerinde ve kaza hakkında bilgi veren bir kaynaktaki köy isimleri ile Çardak'a ait temettüat defterlerinde yer alan köy isimleri karşılaştırıldığında köylerin aynı isimlere sahip oldukları ve Çardak'ın Silistre çevresindeki köylerden müteşekkil olan Çardak Kazası olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁵ Ayrıca bu nüfus defterlerinde Çardak'ın Silistre Eyaleti'ne bağlı olduğunun da açık bir şekilde belirtildiği görülmektedir.⁸⁶ Tasnifte yapılan bu yanlışlık başka çalışmalara da yansımış olup aslen Çardak'a ait olan temettüat defterleri, bazı çalışmalarda Aydın Eyaleti dâhilinde kalan "Çardaklı Kazası" temettüat defterleri olarak verilmiştir.⁸⁷ Tüm bunlar değerlendirildiğinde ve Başkanlık Osmanlı Arşivi'nin analitik envanter sistemine göre tasnif edildiği düşünüldüğünde, aslında yapılan yanlışlığın düzeltilerek Çardak'ın analitik envanter sistemindeki asıl yerini alması demek; Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (ML.VRD.TMT.d) içerisinde Çardak Kazası'ndan sonra gelen, tüm defter numaralarının değişmesi anlamına gelmektedir.

1840 yılındaki sayımları içeren defterler ile 1844-45 yılında yapılan sayımlara ait defterler arasında ile muhteva yönünden bazı farklılıklar bulunduğu ve bunların neler olduğunu yukarıda belirtilmiştir. 1844-45 yıllarına ait temettüat defterleri de farklı bölgelerde tutulan defterler olmalarının da etkisiyle kendi aralarında bazı küçük farklılıklar barındırabilmektedir. Bu sebeple Çardak Kazası'na ait temettüat defterlerini tanıtmak yerinde olacaktır.

Temettüat Defterleri sancaklara göre düzenlenmiş olup kayıtlar sancak, kaza, nahiye ve köy hiyerarşisi esas alınarak tutulmuştur.⁸⁸ Çardak Kazası temettüat tahrirleri her köy için ayrı ayrı defterlerde tutulmuştur. İlk sayfanın başına "Çardak Kazası'na tâbi ... karyesi ahalisinin zahire ve ihrac kılınan temettüatlarını mübeyyin defteridir" ibaresi yazılmıştır. Ardından Sayımın yapıldığı kaza ve köy "Kaza-i Çardak, Karye-i ..." şeklinde bir başlık ile belirtilerek kayıtlar tutulmaya başlanmıştır. Bir köyde eğer Müslüman ve gayr-i Müslim nüfus bir arada yaşıyorsa önce Müslümanların sayımı kaydedilmiş, Müslümanlardan sonra ise gayr-i

⁸⁵ Bkz. BOA, *Nüfus Defteri (NFS.d)*, nr.06430; 06433; Dragonova, *a.g.e.*, s.81;

⁸⁶ BOA, *NFS.d*, nr.06430; 06433.

⁸⁷ Bkz. Serin, *a.g.m.*, s.722-724; Öztürk, *a.g.m.*, s.293-296.

⁸⁸ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.9.

Müslimlerin sayımı tamamlanmıştır.⁸⁹ Gayr-i Müslimlerin kaydına geçilmeden önce “... karyesi ehl-i zımmi reayası” ibaresi ile yeni bir başlık konulmuştur.⁹⁰

Sayımı yapılan köy veya mahalledeki haneler birden başlayarak numaralandırılmış ve hane reislerinin isimleri yazılıp hane reisi Müslüman ise “nam kimesnenin emlak arazi hayvanat ve temettüatı”, gayr-i Müslim ise “nam zımmın emlak arazi ve hayvanat temettüatı” olarak kaydedilmiştir.⁹¹ Hane reislerinin isimleri genellikle “Hasan bin Hüseyin”, Mehmet oğlu Mustafa”, “Kara Osman bin Ali” şeklinde baba adları ve lakapları ile birlikte yazılmıştır. Defterlere ilk sıralara genellikle imam, hatip ve muhtar gibi kişilerin sayımları kaydedilmişlerdir. İmamlar ve hatipler vergi-i mahsusadan muaf tutulmuşlardır. Bu durum “karye-i mezburda imam olduğundan sene-i sabıkada vergi-i mahsusadan vermemiş olduğu” şeklinde belirtilmiştir.⁹² Hane reisinin isminin üst kısmına yatay bir şekilde meslek bilgisi yer kaydedilmiştir. Meslek bilgisi genellikle “erbab-ı ziaraatten idüğü”, “berber esnafından idüğü”, “hizmetkârlık ile meşgul olduğu” gibi ifadelerle belirtilmiştir.⁹³ Yaşlı veya hasta olan kişilerin de bu durumları meslek kısmında ifade edilmiştir.⁹⁴

Bu bilginin ardından ise yine yatay bir şekilde vergi türleri ile altlarına tahsil olunan vergi miktarları yazılmıştır. Tahsil olunan vergi miktarları 1844 yılının vergi miktarlarıdır.⁹⁵ Vergi kalemleri arasında öncelikle “vergi-i mahsusa” yazılmıştır. Vergi-i mahsusa; “sene-i sabıkada vergi-i mahsusadan vermiş olduğu”, “sene-i sabıkada vergi olarak bir senede vermiş olduğu”, “sene-i sabıkada vergi-i mahsusadan olarak vermiş olduğu” gibi ifadelerle belirtilmiş ve altına kuruş olarak tahsil olunan miktar kaydedilmiştir.⁹⁶ Yoksul veya hasta olmaları veya başka bir sebepten dolayı vergi veremeyecek olanların bu durumları da nedenleriyle birlikte yazılmıştır.⁹⁷ Yeni hane olanlardan da vergi alınmadığı ve bu kimselerin “işbu sene hane olup vergi vermemiş olduğu” şeklinde kaydedildiği görülmektedir.⁹⁸ Vergi vermeyen bir başka grubun da “mürur edenler” olduğu görülmekte olup bir başka

⁸⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01720.

⁹⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01720.

⁹¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01720; 01721.

⁹² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01701; 01724.

⁹³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01706; 01708.

⁹⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696.

⁹⁵ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.10.

⁹⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01721.

⁹⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr. 01696; 01701; 01707; 01721; 01730.

⁹⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01706.

yöreden gelenler olan mürur edenler; “... tarafından mürur idüğü” şeklinde yazılmıştır.⁹⁹ Genellikle vergi tahsil edilmediği durumlarda “haliyan vermediği”, “karye-i mezburda imam olduğundan sene-i sabıkada vergi-i mahusadan vermemiş olduğu” gibi ifadelerle kaydedilmiştir.¹⁰⁰ Bunlar dışında herhangi bir sebepten dolayı eğer vergi verilmemişse bunun da nedeni belirtilmiştir. Tahsil olunan vergi-i mahsusa miktarı belirli bir oran çerçevesinde alınmamıştır. Ayrıca nadir olmakla birlikte hane reisinin vergi-i mahsusayı ikamet ettiği köy haricinde başka köyde verebildiği de görülmektedir. Bu durumda hane reisi vergiyi hangi köyde vermişse o köyün adı belirtilerek “... karyesinde verdiği” şeklinde not düşülmüştür.¹⁰¹

Vergi-i mahsusa”dan sonra vergiler arasında aşar vergisi kaydedilmiştir. Aşar vergisi “sene-i sabıkada aşar olarak bir senede vermiş olduğu”, “sene-i sabıkada aşar rüsumu olarak vermiş olduğu”, şeklinde belirtilmiştir.¹⁰² Hububattan alınan aşar vergisinin hem aynı bedeli kile cinsinden hem de bu bedele karşılık gelen parasal değeri kuruş olarak yazılmıştır.¹⁰³ Sonrasında her üründen ne kadar alındığı belirtilen aşar miktarları çizgi çekilip kuruş olarak yekûnu kaydedilmiştir.¹⁰⁴ Eğer bağcılıkla uğraşıyorsa, Müslüman nüfustan bağ aşarı, gayr-i Müslimlerden zecriye adıyla anılan ve nakdî tahsil olunan vergi yazılmıştır.¹⁰⁵ Bunun yanında hanede kovan faaliyeti ile uğraşıyorsa buradan da kovan aşarı alınmış ve nakdi olarak bedeli kaydedilmiştir. Genellikle hinta, şair ve çavdardan alınan aşar oranları ayrı ayrı belirtilip kuruş olarak toplandıktan sonra varsa bağ, zecriye ve kovan aşarları kuruş olarak yazılmış ve tekrar bir toplam yapılmıştır.¹⁰⁶ Defterlerde yazılan vergilerden birisi de adet-i ağnam resmi. Adet-i ağnam resmi genellikle tüm bu vergilerin en sonuna yer almıştır.¹⁰⁷ Çardak Kazası’na ait temettüat defterlerinde bu vergi “adet-i ağnam çubuk resmi”¹⁰⁸ olarak yazılmıştır. Temettüat çalışmalarında cizye vergisinin de kaydedildiği ifade edilmiştir. Ancak Çardak’a ait defterlerde yalnız Pop köyünde beş hanenin cizye vermediği belirtilmiştir.¹⁰⁹ Bununla beraber gayr-i Müslim

⁹⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01720.

¹⁰⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01715; 01720.

¹⁰¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01720.

¹⁰² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01726; 01728.

¹⁰³ BOA, *ML.VRD.TMT.*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706.

¹⁰⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01729.

¹⁰⁵ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.17.

¹⁰⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr. 01702; 01706; 01714.

¹⁰⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01700.

¹⁰⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01701.

¹⁰⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01721.

hanelerde yaşayan aileler âla (iyi), evsât (orta), ednâ (düşük) olarak gruplandırılmışlardır.¹¹⁰ Bunun dışında bölgede yaşayan gayr-i Müslim nüfusun cizye bedellerinin, Tanzimat ile cizyenin toplu tahsil edilmesi yoluna gidildiğinden ayrı bir defterde tutulduğu tahmin edilmektedir.¹¹¹

Hane reisinin isminin alt kısmına ise hane reisinin sahip olduğu mal varlıkları ile elde ettiği gelirler yazılmıştır. İlk olarak ekilen ve nadasa bırakılan tarla büyüklükleri dönüm olarak kaydedilmiştir. Ekilen tarla “mezru tarla”, nadasa bırakılan tarla ise “gayr-i mezru tarla” olarak ifade edilmiştir. Bu tarlaların 1844 senesinde ekilen ve nadasa bırakılan büyüklükleri ile 1845 senesinde ekilmesi ve nadasa bırakılması planlanan büyüklükleri dönüm olarak yazılmıştır. Yine ekilen tarlalardan 1844 yılında elde edilen hasılat ve 1845 yılında elde edilmesi planlanan tahmini hasılat “berveche tahmin” şeklinde ifade edilmiştir.¹¹² Bu bilgiden sonra hanede varsa bağcılık faaliyetlerinin dönüm olarak miktarı ve yine buradan elde edilen 1844 yılı geliri ile 1845 yılındaki tahmini gelir kaydedilmiştir. Ardından büyükbaş ve küçükbaş hayvan çeşitleri, adetleri ve yaşları yazılmıştır.¹¹³ Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların sağmal ve kısır olanları belirtilerek sağmal olanlarından elde edilen 1844 senesindeki gelir ile 1845 yılındaki tahmini gelir kaydedilmiştir. Hayvan türleri kaydedilirken genellikle önce büyükbaş sonra küçükbaş hayvan türleri kaydedilmiştir. Yine aynı şekilde hanede varsa kovan faaliyeti, dükkân, değirmen gibi gayr-i menkuller kaydedilerek buralardan elde edilen gelirler yazılmıştır. Hane reisinin tüm bu mal varlıklarından elde ettiği gelirlerin toplamı altta çizgi çekilerek “mecmuundan bir senede temettüatı”, “temettüatı” gibi ifadelerle kaydedilmiştir.

Bu şekilde hane hane yapılan sayımlar tamamen erdirilerek defter sonunda o köydeki temettüatlar toplamı ile vergi-i mahsusa toplamı rakam ve yazı ile kaydedilmiştir. Son olarak defterler muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ile ziraat müdürünün isimleri ve mühürleri ile mühürlenmiştir.

¹¹⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702.

¹¹¹ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.17.

¹¹² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01707.

¹¹³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706.

2. BÖLÜM

ÇARDAK KAZASI'NIN COĞRAFİ YAPISI VE TARİHÇESİ

2.1. ÇARDAK KAZASI'NIN COĞRAFİ YAPISI

2.1.1. Çardak ve Çevresinin Coğrafi Durumu

Tarih boyunca yerleşimlerin su kenarlarına kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tuna Nehri de çevresi için yaşam olanağı sağlamıştır. Avrupa'nın Volga'dan sonra en uzun nehri olan Tuna; siyasal, sosyal ve ekonomik alanda oynadığı rollerle Balkanların can suyu olmuştur.¹¹⁴ Tuna Nehri, kimi zaman devletlerarası doğal sınır olduğu gibi kimi zaman da su taşımacılığı ve balıkçılık gibi faaliyetlere sahne olarak her açıdan önemli bir rol üstlenmiştir. Tuna Nehri'nin çevresindeki önemli yerleşim alanlarından biri de Dobruca Bölgesi'dir. Güneyde Deliorman, kuzeyde İsakça ve Tulca'ya kadar uzanan coğrafya "Dobruca" adıyla anılmıştır.¹¹⁵ Dobruca bölgesi genel tanım itibarıyla kuzey ve güney olarak ikiye ayrılır. Güney Dobruca'nın en önemli şehri olan Silistre; Tuna Nehri'nin Bulgaristan'ı terk ettiği mevkide, nehrin sağ kıyısı üzerinde yer alır.¹¹⁶ Çardak ise Silistre'nin güneybatı mevkiindedir.¹¹⁷ Osmanlı Dönemi'nde bağlı bulunduğu üst idari birim olan Silistre'nin de içerisinde bulunduğu Dobruca bölgesinde yer almaktadır.¹¹⁸ Ancak köylerinin bir kısmı Deliorman bölgesinde de bulunmaktadır.

Deliorman, Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki, Osmanlıların "Divaneorman" dedikleri büyük bir alana denir.¹¹⁹ Deliorman'ın sınırları kesin olarak belirtilememekle birlikte Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Hezargrad Kazası'na bağlı Divaneorman Nahiyesi ile Şumnu Kazası'na bağlı aynı isimdeki nahiyeden

¹¹⁴ Mihai Maxim, "Tuna", *TDVİA*, C.,XLI, İstanbul, 2012, s.372.

¹¹⁵ Ahmet Hezarfen, "Dobruca ve Deliorman'da Alevi-Bektaşî Tekkeleri", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, Ankara, 1999, s.155.

¹¹⁶ Machiel Kiel, "Silistre", *TDVİA*, C.,XXXVII, İstanbul, 2009, s.202.

¹¹⁷ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, Seçil Ofset, İstanbul, 2020, s.123.

¹¹⁸ L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.,4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1975-1976, s.117.

¹¹⁹ Hezarfen, *a.g.m.*, s.155.

meydana gelmiştir.¹²⁰ Bölge, 19. yüzyıla kadar sık ormanlarla kaplı olduğundan Deliorman adını almıştır.¹²¹ Deliorman'ın en önemli yerleşim merkezleri Hezargrad (Razgrad), Balbunar (Kubrat) ve Kemaller (İsperih) kasabalarıdır. Tuna'nın güneyinde Rusçuk, Hezargrad ve Varna'nın doğusunda yer alan bölgenin doğu tarafında düz ve ağaçsız Dobruca bölgesi bulunmaktadır. Şumnu'dan Tuna'ya uzanan ve Silistre ile Tutrakan arasından geçen hat bölgenin doğu sınırını oluşturur¹²² ki Silistre'ye çok yakın bir mevkide bulunan Çardak'ın sınırlarının bir kısmı bu hattın içerisinde yer almaktadır.

Günümüzde Çardak'a bağlı köylerin konumları tam olarak bilinmese de sınırları itibariyle Çardak; “Silistre, Hacıoğlu, Pazarcık (Dobriç) Varna, Şumnu (Şumen) ve Hezargrad il sınırları içinde kalan, Silistre, Hacıoğlupazarcığı, Kurtdere (Vılçı-dol), Kemaller, Balbunar, ve Tutrakan kentleri arasındaki araziye kapsamaktadır.”¹²³ Temettü sayımının yapıldığı 1844-1845 yıllarında Çardak Kazası'na bağlı 35 köy bulunmaktadır. Bu köyler; Arabacılar, Atmaca, Avdullar, Aydoğdu, Ayvat, Balabanlar, Bazirgân, Bosna, Çatalca-yı Kebir, Çatalca-yı Sagır, Dam adası, Davalcılar, Doğcalar, Doymuşlar, Emir, Emirler, Garvan, Golebina, Has, Hoca, Kadı, Kamerler, Kapaklı, Karaveli, Kemal, Kerimler, Kufalcılar, Maksutlar, Papuççular, Patraklı, Pop, Sağırlar, Savarlık/Dere, Süneç, Yeni köyleridir.¹²⁴

¹²⁰ Machiel Kiel, “Deliorman”, *TDVİA*, C.,IX, İstanbul, 1994, s.141.

¹²¹ Kiel, “Deliorman”, s.141.

¹²² Kiel, “Deliorman”, s.141.

¹²³ Acaroğlu, *a.g.e.*, s.196.

¹²⁴ Çardak Kazası'na ait Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan H.1260-1261/M.1844-1845 dönemi Temettüat Defterlerinin katalog numaraları şunlardır: Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (ML.VRD.TMT.d)*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

2.2. ÇARDAK VE ÇEVRESİNİN TARİHÇESİ

2.2.1. Bölgenin Osmanlı Dönemi'nden Önceki Durumu

Dobruca'nın ilk yerlileri Traklar ve onların önemli boylarından birisi olan Getler'dir.¹²⁵ M.Ö. 513 yılından itibaren İranlıların ve M.Ö. 359-336 yılları arasında Makedonyalıların varlık gösterdiği bölge, 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir.¹²⁶ Roma İmparatorluğu döneminde Durostorum adıyla bilinen Silistre, 2. yüzyılda İmparator, Marcus Aurelius tarafından Belediye (Municipium) ilan edilmiştir.¹²⁷

Dobruca ve bünyesinde yer alan Silistre tarih boyunca pek çok kavmin istilasına uğramıştır. M.S. 250'li yıllarda Dobruca'yı Gotlar işgal etmiş, bundan bir süre sonra da Hunlar gelerek Roma İmparatorluğu üzerinde baskı kurmuşlardır.¹²⁸ Avrupa içlerinde Gotlarla çarpışan Hunlar, büyük korku ve paniğe sebep olmuşlardır.¹²⁹ Hunlarla başlayıp diğer Türk kavimleri ile devam eden bu uzun soluklu göç yolculuğu, tarihsel bağlamda çağ kapatıp, çağ açacak derecede önemlidir. Dobruca bölgesine 5. yüzyılın yarısından itibaren Bulgarlar yerleşmeye başlamıştır.¹³⁰ 6. ve 7. yüzyıllara gelindiğinde ise bölgeye kuzeyden Avarlar ve Slavlar girmiş, bunu tehdit olarak gören Roma İmparatorluğu ise Dobruca'nın ortasına bir müdafaa duvarı yaptırmıştır.¹³¹

M.S. 681 yılında Türk asıllı Bulgar kabileleri, liderleri Asparuh önderliğinde I. Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır.¹³² Bulgar Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Silistre'de Türk-Bulgar Devleti'nin sınırlarına dâhil olmuştur.¹³³ M.S. 681 yılından sonra ise Tuna Bulgar Devleti'nin hudutları Baserabya ve Dobruca'nın yanında tüm Kuzey Bulgaristan'a yayılmıştır.¹³⁴ Ancak bu Bulgarlar, hâkimiyetin sağladığı

¹²⁵ Kemal Karpat, "Dobruca", *TDVİA*, C.,IX, İstanbul, 1994, s.482.

¹²⁶ Hezarfen, *a.g.m.*, s.155.

¹²⁷ Kıl, "Silistre", s.203.

¹²⁸ Karpat, "Dobruca", s.482.

¹²⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.72.

¹³⁰ Hezarfen, *a.g.m.*, s.155.

¹³¹ Karpat, "Dobruca", s.482.

¹³² Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.203.

¹³³ Acaroğlu, *a.g.e.*, s.882.

¹³⁴ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s.66.

çıkarları koruyabilmek adına kendi benlik ve kimliklerinden ödün vererek Slavlaşmışlardır.¹³⁵

Avrupa Hunlarından sonra bölgeye gelen Türk halkları arasında; Avarlar, Bulgarlar, Sabarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar yer almaktadır.¹³⁶ Bu kavimler arasından ilk gelenler Peçeneklerdir. Peçenekleri ikinci olarak Uzlar takip etmiştir. 11. yüzyılda Bizans topraklarına akınlar düzenleyen Peçenekler ve Uzlar, Deliorman ve Dobruca başta olmak üzere Tuna Boylarında uzun yıllar hüküm sürmüşlerdir.¹³⁷ Özellikle Peçenekler bölgenin hâkimiyeti için dönemin Bizans İmparatorluğu ile çetin mücadelelerden çekinmemişlerdir. 1087 yılında Bizans'ın Silistre'yi kuşatması üzerine Peçenekler, Bizans'ı mağlup ederek Silistre'yi korumuşlardır.¹³⁸ 1048 yılında aşağı Tuna'yı geçen Uzlar ise, Peçeneklerle çetin mücadeleler içerisine girmişlerdir.¹³⁹ Uzların ardından 12. yüzyılda bölgeye Kumanlar ayak basmışlardır. Bu kavimler birbirleriyle de çetin mücadelelerde bulunmuşlardır. Bir dönem Peçenekler, Uz ve Kumanları siyasi nüfuz altına almayı başarmış ancak Kumanlar, Bizans ile anlaşarak Peçenekleri mağlup etmişlerdir.¹⁴⁰ Zamanla Bizans'ın etkisi altında kalarak Hristiyanlığı kabul eden Kumanlar, 1186 yılında II. Bulgar Devleti'ni kurmuşlar ancak kısa bir süre sonra 1241 yılında Moğolların istilâsıyla dağılmıştır.¹⁴¹

Moğolların istilasından nasibini alan bir başka devlet ise Anadolu Selçukluları olmuştur. II. İzzeddin Keykavus Moğollara yenilerek 1264 yılında Bizans'a sığınmıştır. Böylece Selçuklular Balkanlara yerleşmişlerdir. İmparator VIII. Mihail Paleologos'un, Keykavus'a Dobruca'yı tahsis etmesiyle o ve beraberinde bulunan Saru Saltuk Baba, Dobruca'da 30-40 oba ile 2-3 kasaba oluşturmuşlardır.¹⁴² Kökenlerinin Uzlara ve Kumanlara dayandığı konusunda çeşitli görüşler olan

¹³⁵ Kemal Karpat, "Balkanlar", *TDVİA*, C.,V, İstanbul, 1992, s.28.

¹³⁶ Mualla Uydu Yücel, "Balkanlar'daki Türk Boylarının (Peçenek, Uz, Kuman) Sosyo-Kültürel Değişimlerinde Osmanlı'nın Rolü", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti: Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bürkeş-Romanya, 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul, 2011, s.715.

¹³⁷ Yücel, *a.g.m.*, s.715-722.

¹³⁸ Yücel, *a.g.m.*, s.715-720.

¹³⁹ Yücel, *a.g.m.*, s.718.

¹⁴⁰ Karpat, *Dobruca*, s.483.

¹⁴¹ Karpat, *Dobruca*, s.483

¹⁴² Halil İnalcık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi (İ.A.)*, C.,IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s.767.

Gagavuzlar, bir kurama göre Keykavus ile Dobruca'ya gelen Selçukluların soyundan olup Gagavuzların isimleri de Sultan Keykavus'un isminden türemiştir.¹⁴³

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren balkanlarda adeta bir yıldız gibi parlamıştır. Osmanlılar 13. yüzyılın sonlarında tüm balkan coğrafyasını egemenlik altına almışlardır. Böylece Hunlar ile başlayan bölgedeki Türk varlığı asırlar boyu artarak devam etmiş ve Osmanlı Devleti döneminde en parlak zamanına ulaşmıştır.

2.2.2. Bölgenin Osmanlılar Tarafından Fethi

Oğuzlar için hangi istikâmete giderlerse gitsinler fethini hedefledikleri ve fethettikleri topraklar daima “Kızıl Elma” olmuştur.¹⁴⁴ Tarih boyunca Türkler bu ülküyü yaşatmaya çalışmışlardır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki fetih yönlerine bakıldığında Kızıl Elma'nın; “güneşin battığı topraklar” olduğu görülür. Bu bayrağı taşıyan önemli devletlerden biri de kuşkusuz Osmanlılardır. Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren yönünü batıya çevirmiştir. Bu bağlamda Balkanlar, sürekli olarak Osmanlı akınlarına uğramış ve Osmanlılar için gazâ ruhunun vücut bulduğu yer olmuştur.

Osmanlıların balkanlara ilk geçişleri Orhan Bey (1324-62) zamanına rastlamaktadır. Orhan Gazi'nin, aynı zamanda kayınpederi olan Bizans imparatoru Kantakuzen, ülkesine yönelik Bulgar ve Sırp saldırılarına karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. 1352 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı birlikleri, Kantakuzen'in müttefiki olarak Gelibolu'daki Çimpe Kalesi'ne yerleşmişlerdir.¹⁴⁵ Böylece Osmanlılar ilk defa Rumeli'de bir üst elde etmişlerdir. Bundan sonra Rumeli'deki fetihler, Orhan Gazi'nin ölümüyle tahta geçen I. Murad önderliğinde devam etmiştir.

I. Murad, 1362-1389 yılları arasında, Tuna'nın güneyinde kalan Balkan topraklarının büyük bölümüne hâkim olmuştur.¹⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye

¹⁴³ Enver Mahmut, “Gagavuz Türkleri” *Türk Kültürü*, C.,XXIX, S.,CCCXXXV, Ankara, 1991, s.148.

¹⁴⁴ Orhan Şaik Gökyay, “Kızıl Elma”, *TDVİA*, C.,XXV, Ankara, 2002, s.559.

¹⁴⁵ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C.,I, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47.

¹⁴⁶ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, s. 47.

geçtiği sıralarda Bulgar çarlığının başında Aleksandr Asen bulunmaktaydı. Osmanlıların Edirne ve Filibe'yi alması Bulgarları endişelendirmiş, bunun üzerine harekete geçen Çar Aleksandr; Kırkkilise, Pınarhisar, Midye ve Vize'yi geri almış ancak 1365'te vefatı Bulgar topraklarının fethini kolaylaştırmıştı.¹⁴⁷ Çarın vefatından sonra veliahdı bulunan oğlu Şişman; Tırnova ile Silistre, Niğbolu, Yanbolu, Sofya taraflarını kontrol altında tutuyordu ve kendisini Çar ilan etmişti. Bununla birlikte, Çar'ın büyük oğlu Stratişim; Vidin ve batı Bulgaristan'ın bazı kesimlerinde, Bulgar despotlarından Dobrotiç ise; kuzey Dobruca'da hüküm sürmekteydi.¹⁴⁸ Öte yandan Osmanlıların balkanlardaki ilerleyişinden rahatsız olan Sırp, Hırvat, Arnavut, Bosna gibi balkan krallıkları aralarında bir ittifak oluşturmuşlardı. Şişman'ın da bu ittifakta yer alacağını sezen I. Murad, ittifaka karşı tedbir amacıyla Çandarlı Ali Paşa komutasında 30.000 kişilik bir kuvvet göndererek Bulgar toraklarını zapt etti ve Silistre, Rusçuk, Hezargrad başta olmak üzere pek çok kaleyi ele geçirip Osmanlı yönetimi altına aldı.¹⁴⁹ Ayrıca Bulgar Kralı Şişman da teslim alındı ancak vergiye bağlanmak koşuluyla serbest bırakıldı. 1392 yılına gelindiğinde Bulgar Kralı Şişman'ın, Macar Kralı Sigismund ile gizlice anlaştığını öğrenen Yıldırım Bayezid, krallığı ortadan kaldırmaya karar verdi. Bunun üzerine 1393'te Yıldırım'ın büyük oğlu Süleyman Çelebi komutasında sevk ettiği kuvvetler Tırnova'yı alarak Bulgar krallığına son verdiler.¹⁵⁰ Bu hamleyle birlikte Yıldırım Bayezid Kuzey Bulgaristan topraklarının tamamını hâkimiyet altına almış oldu.¹⁵¹ Böylece bu bölgedeki Osmanlı'nın egemen olduğu dönem başlamıştır. Asırlar boyu pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Dobruca Bölgesi, 460 yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve uzun bir süre Silistre'den idare edilmiştir.¹⁵²

Osmanlı Devleti, elde ettiği torakların tümünü kılıç zoruyla almamıştır. Uyguladığı İstimâlet¹⁵³ politikası sayesinde diğer fethettiği coğrafyalarda olduğu gibi Balkanlarda da fethettiği bölge halkına güven vermiştir. Osmanlı şemsiyesi altına giren reayanın emniyeti de teminat altına alınmış, hakları zayi olmadığı gibi

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.,I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.169.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.169.

¹⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", *TDVİA*, C.,VI, İstanbul, 1992, s.397.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.172.

¹⁵¹ Kıl, "Silistre", s.203.

¹⁵² Karpat, "Dobruca", s.483.

¹⁵³ İstimâlet; sözlükte, "cezbetme-meylettirme" demek olup, Osmanlı kroniklerinde halkı, özellikle de Müslüman tebayı gözeterek hoşgörülü olma, anlamlarına gelmektedir. Mücteba İlgürel, "İstimâlet", *TDVİA*, C.,XXIII, İstanbul, 2001, s.362.

yeni haklar da kazanmıştır.¹⁵⁴ Bu nedenle Balkanlarda eski feodal rejimin baskısından ve yüklerinden bıkan yerel halk, Osmanlı idaresini bir kurtarıcı olarak görmüştür.¹⁵⁵ Balkanlarda İslamiyet'in yayılmasında da bu tutumun etkileri olmuştur. Böylece toprakların yanında bölge halkının gönlünü de kazanarak beşeri anlamda bir fethi de tamamlamıştır. Osmanlı'nın yürütmüş olduğu İstimâlet politikası; Balkanlar'daki ilerleyişinin önünü açmış, halkın devlete olan bağlılığını arttırmış ve Osmanlıların bölgede tutunabilmesini sağlamıştır. 19. yüzyıldaki Bulgar, Sırp ve Yunanlıların ayaklanmalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu, din ve ırk ayrımı gözetmeyen ve Müslim-gayr-i Müslim bütün tebaayı devletin çatısı altında birleştiren bir düzenle yönetmiştir.¹⁵⁶

Fethi tamamlanan yerlere, Anadolu'dan Türk nüfusun göçürülerek iskân edilmesiyle Osmanlıların bölgedeki varlığı kuvvetlenmiştir. Osmanlılar ilk zamanlardan beri planlı bir iskân siyaseti izlemişlerdir. Bu iskân siyaseti ile birlikte Rumeli'de alınan toprakları Türkleştirmek ve İslamlaştırmak, böylece bölgenin beşeri anlamda fethini de gerçekleştirerek alınan toprağı yurt edinmek hedeflenmiştir. Bunu Rumeli'de fethedilen yerlere Anadolu'dan gönüllü yiğitleri ve bazı aşiretleri geçirerek ve buralarda yeni yerleşkeler kurarak başarmıştır.¹⁵⁷ Osmanlıların Rumeli'ye geçmesi ile birlikte bölgeye göçürülen önemli unsurlardan birisi de Yörükler olmuştur. Bugünkü Bulgar topraklarının bir kısmı ile Silistre ve çevresinde de yaşadıkları bilinen Naldöken,¹⁵⁸ Tanrıdağı,¹⁵⁹ Selanik,¹⁶⁰ Ofçabolu¹⁶¹ ve Kocacık¹⁶² Yörükleri 16. yüzyılın ortalarından itibaren geniş ölçüde bölgeye yerleşmişlerdir.¹⁶³ Bulundukları yerin adıyla anılan bu Yörük grupları “Evlâd-ı Fatihân” olarak anılmışlar ve yıllarca devlete sadık bir şekilde hizmet etmişlerdir.¹⁶⁴

¹⁵⁴ Mücteba İlgürel, “Osmanlı Devleti'nde İstimâlet Siyaseti”, *XII. Türk Tarih Kongresi: Ankara 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.,III, Ankara, 1999, s.941.

¹⁵⁵ İlgürel, “İstimâlet”, s.362.

¹⁵⁶ Halil İnalıcık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 3, Prizen, 2005, s.28.

¹⁵⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.,XIII, S.,1-4, İstanbul, 1951-1952, s.62.

¹⁵⁸ Gökbilgin, Tayyib, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1957, s.55.

¹⁵⁹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.64.

¹⁶⁰ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.74.

¹⁶¹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.78.

¹⁶² Gökbilgin, *a.g.m.*, s.90.

¹⁶³ Halaçoğlu, “Bulgaristan”, s.397.

¹⁶⁴ Yusuf Halaçoğlu, “Evlâd-ı Fatihân”, *TDVİA*, C.,XI, İstanbul, 1995, s.524.

Osmanlı sefer organizasyonuna göre Rumeli’de fetih güzergâhı; sağ kol, sol kol ve orta kol olarak teşkilatlanmıştı. Silistre ise bu gruplandırmada balkan dağlarından Tuna’ya uzanan sağ kol üzerinde bulunuyordu. Böylece stratejik konumu, Silistre ve çevresinin değerini arttırıyordu. Çardak ise Silistre çevresindeki köylerden müteşekkil bulunması hasebiyle stratejik açıdan Silistre kadar önemli bir konuma sahipti. Ayrıca bu coğrafya âdeti bir tahıl ambarıydı. Bereketli topraklar sayesinde bölgeden yapılan sevkiyatlar, İstanbul’un iâşesinin karşılanmasına da katkı sağlıyordu. Bu nedenlerden dolayı Silistre ve çevresi askeri, sosyal ve iktisadi önem taşımaktaydı.

2.2.3. Osmanlı Devleti Dönemi’nde Çardak’ın İdari Yapısı

1388 yılında Sadrazam Çandarlı Ali Paşa, Pravadi, Şumnu ve Silistre kalelerini Osmanlı topraklarına kattıktan sonra bu bölgede Silistre Sancağı oluşturularak Yanbolu, Aydos, Karinabad, Varna, Şumnu gibi yerler Silistre Sancağı’na bağlandı.¹⁶⁵ Osmanlı Devleti’nde Silistre Sancağı’nın oluşturulduğu dönem Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki Beylerbeylik bulunmaktaydı ve Silistre Sancağı Rumeli Beylerbeyliğinin en geniş sancaklarından birisiydi.¹⁶⁶ İlk zamanlar devlet toprakları bu iki Beylerbeylik üzerinden taksim olunduğu biçimde yönetiliyordu. 17. yüzyıl başlarına kadar Rumeli Eyaleti içerisinde Silistre ile beraber Sofya, Vidin, Niğbolu, Çirmen, Vize ve Köstendil sancakları yer almaktaydı.¹⁶⁷ 17. yüzyılda ise Karadeniz kıyılarını yağmalayan Kazak akınlarını durdurmak amacıyla Özi Eyaleti kurulmuş ve Silistre Beylerbeylik merkezi olmuştur.¹⁶⁸ Özi Eyaleti dâhilinde “Paşa Sancağı”¹⁶⁹ olan Silistre başta olmak üzere; Çirmen, Hotin,

¹⁶⁵ Ahmet, Cebeci, “Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No: 561)”, *Vakıflar Dergisi*, S.,20, Ankara, 1988, s.453.

¹⁶⁶ Cebeci, *a.g.m.*, s.453.

¹⁶⁷ Halaçoğlu, “Bulgaristan”, s.397.

¹⁶⁸ Özi Eyaleti’nin hangi tarihte oluşturulduğu konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. 1593 yılında kurulduğunu söyleyenlerin yayında ve 17. yüzyıl ortalarında kurulduğunu ele alanlar da mevcuttur. Bu konuda yapılan detaylı bir çalışmada eyaletin 17. yy başlarından sonra oluşturulduğu savunulmuştur. Bkz. Orhan Kılıç, “Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.,23, 2017, s.29-82.

¹⁶⁹ Osmanlılarda Beylerbeyi, eyaletin merkez sancağında ikamet etmekteydi ve bu sancak, “Paşa Sancağı” olarak adlandırılmıştı. Bkz. Ünal, *a.g.e.*, s.204.

Kırkkilise Niğbolu, Vidin ve Vize Sancakları yer almıştır.¹⁷⁰ Çardak ise bu dönem Özi Eyaleti içerisinde bir kadılık merkezi yani kaza konumundadır.¹⁷¹ 1792 yılında yapılan Yaş Antlaşması ile Özi Kalesi resmen Osmanlıların elinden çıkarak Ruslara bırakılmıştır.¹⁷² Böylece Özi Eyaleti'nin mahiyetini kaybetmesinden sonra eyalet, Silistre adıyla anılmaya devam etmiştir.

Osmanlı İdari yapılanmasında Sancaklardan sonra en büyük birim olarak kazalar yer almaktaydı. Özellikle Tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle birlikte idari birim olarak ön plana çıkan kazalar, Sancakbeyi'nin idaresinden bağımsız olarak doğrudan merkeze bağlı bulunmaktaydılar.¹⁷³ Bünyesinde mahkeme, kadı veya naib bulunduran her yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba ve köyler topluluğu adli bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı ile anılmıştır.¹⁷⁴

Tanzimat'ın da etkisiyle 19. yüzyılda Rumeli coğrafyasının idari taksimatı birçok değişik yaşamış ve bu dönem yeni bir eyalet ve sancak düzeni teşkil edilmiştir.¹⁷⁵ 1842 yılında Eyaletler, Sancaklara, Sancaklar da Kazalara ayrılarak, Kazalardan sonraki en küçük idari birim olan köyler varlığını korumuş, Köylerin başına muhtarlar, Kazalara kaza müdürleri, sancaklara kaymakam ve eyalet yönetimi de eskiden olduğu gibi valilere bırakılmıştır.¹⁷⁶ Böylece önceleri daha çok adli bir birim olan kazalar; hem hukuki idareci vasfında bulunan Kadı'nın sosyal fonksiyonun gerilemesi hem de Tanzimat Dönemi'nde mâli ve idari bir bütünlük

¹⁷⁰ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, s.31; Özi Eyaleti'ne bağlanan sancak isimleri kaynaklarda farklılık göstermektedir. Bu konuda bazı eserlere göre Özi Eyaleti'nde yer alan sancaklar şöyledir: Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender ve Akkırman Sancağı (Halil İncalcık, "Rumeli", *TDVİA*, C.,XXXV, İstanbul, 2008, s.234); Özi, Niğbolu, Plevne, Çirmen, Kırkkilise, Vize ve Gelibolu Sancağı (İnciciyan, Andreasyan, *a.g.m.*, s.109); Özi (Paşa sancağı), Silistre (Paşa sancağı), Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırk Kilise, Vize, Tağan Geçidi ve Hotin Sancağı (Kılıç, *a.g.m.*, s.39); v.s.

¹⁷¹ Özi Sancağı; 1.Silistre, 2.Tekfur Gölü (Köstence) ve Karasu, 3.Ahtabolu ve Süzebolu'nun bulunduğu Ahyolu, 4.Varna, 5.Yenipazar, 6.Pravadi, 7.Çardak, 8.Umur-ı fakih, 9.Aydos, 10.Karinabat, 11.İslimye, 12.Baladağı, 13.Karahırman, 14.Kavarna dâhil Balçık, 15.İsakçı veya İsakçe, 16.Salibe, 17.Mankalya, 18.Yanbolu, 19.Hacıoğlu pazarı, 20.Hatuneli ile beraber Yenice-i Kızılağaç, 21.Nevahe-i Yanbolu, 22.Maçın, 23.Tulça, 24.Hırsova, 25.Misevri, 26.İbrail, 27.İsmail geçidi, 28.Bender (liva), 29.Ekradcık, 30.Kili, 31.Akkırman (liva), 32.Yanık Palanga, 3.Kozluca, 34.Dombasar, 35.Kılburun (liva) olmak üzere 35 kadılığa ayrılmıştı ve her birinde bir kadı oturmaktaydı. Bkz. İnciciyan, Andreasyan, *a.g.m.*,s.113.

¹⁷² Uçarol, *a.g.e.*, s.82.

¹⁷³ Tuncer Baykara, "Kaza", *TDVİA*, C.,XXV, Ankara, 2002, s.120; Ünal, *a.g.e.*, s.218.

¹⁷⁴ Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi", s.237.

¹⁷⁵ İncalcık, "Rumeli", *TDVİA*, s.234.

¹⁷⁶ Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi", s.1155.

oluşturulmasından dolayı daha çok idari anlamda bir özellik kazanmış ve Kaza Müdürü'nün idaresinde Sancağın en büyük birimini teşkil etmişlerdir.¹⁷⁷

Tanzimat'tan sonra Osmanlı idari yapısındaki önemli değişimlerden birisi de kazalara bağlı nahiyeler oluşturularak buralara nahiye müdürlerinin atanmasıdır.¹⁷⁸ Temettüat sayımının yapıldığı 1844-45'li yıllarda Çardak, Silistre Eyaleti dâhilinde bir Kaza konumundadır.¹⁷⁹ Ancak Çardak, 1844-45'li yıllardan 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesine geçen süre içerisinde Nahiye ve Kaza statüsünde roller üstlenmiştir.¹⁸⁰ Çardak'ın Kaza merkezi bulunmadığından¹⁸¹ bir anlamda köylerin bulunduğu yöre Çardak olarak adlandırılmıştır. Bu tür Kadılık merkezleri genellikle Türk göçebe hayatının gerekliliğinden meydana gelmiştir.¹⁸² Ayrıca bu şekilde belirli bir merkezi bulunmayan, çevresindeki köylerden müteşekkil kazalardaki kadılar da, gezici durumda görev yapmışlardır.¹⁸³

1864 yılında Vidin, Silistre ve Niş vilâyetleri birleştirilerek merkezi Rusçuk olmak üzere Tuna Vilâyeti oluşturulmuştur.¹⁸⁴ Tuna Vilayeti reformlar bakımından

¹⁷⁷ Baykara, *a.g.m.*, s.120

¹⁷⁸ Ünal; *a.g.e.*, s.224.

¹⁷⁹ Bkz. BOA, *Sadaret Mektubî Kalemi (A.MKT.)*, nr.00026.00060.001; *Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL)*, nr.00001.00075.001; 002; 003; *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730; BOA, *NFS.d*, nr.06734.

¹⁸⁰ Yukarıdaki dipnotta verilen Çardak temettüat defterlerinde 1844-1845 döneminde buranın bir kaza olduğu vurgulanırken Slavka Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.81'de, 1848 yılı itibarıyla nahiye statüsünde olduğu belirtilmiştir. Ancak aynı dönemde kaza olduğuna işaret eden arşiv materyali mevcuttur. Bkz. BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 251/12645; BOA, *Mâliye Vâridât Muhâsebesi Defterleri (ML.VRD.d)* nr.1692. Hatta, Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s.172'de, 1844'ten 1864 yılına değin kaza olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgiler Çardak'ın nahiye ve kaza arasında değişen bir statüye sahip olduğunu düşündürmektedir. İdarî statüsünün değişkenliğinin yanında bir ara coğrafi olarak daha uzak konumda bulunan Hırsova'ya bağlanmış ve yanlışlıkla yapıldığı bildirilen bu durum düzeltilerek tekrar Silistre'ye bağlı hale getirilmiştir. 25 Zilka'de 1278/24 Mayıs 1862 tarihli iki arşiv kaydından edinilen bilgiye göre Çardak'a bir müdür atanarak kaza haline getirilmiş ve Hırsova'ya bağlanmıştır. Ancak Rusçuk tarafında olduğu ve Silistre'ye üç saat kadar uzaklıkta bulunduğu belirtilen Çardak ile ilgili gerek bu yanlışın düzeltilmesi gerekse buradaki müdürlüğün lağvedilerek önceden olduğu gibi tekrar Silistre'ye bağlanması gerektiğine dikkat çekilmiş, yukarıda belirtildiği gibi bu yönde değişiklik yapılması sağlanmıştır. Bkz. BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD)*, 420/81; BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât Evrakı (A.MKT.UM)*, 567/100.

¹⁸¹ Kaza, çevresinin merkezini oluşturan bir şehir yahut kasaba ile onları çevreleyen köylerden meydana gelen bir idari birliktir. Bununla birlikte az da olsa herhangi bir merkezi olmayan, sadece köy grubu şeklinde teşkil olunan kazalar da eğer kadı tayin edilmiş ise Kaza olarak nitelendirilmişlerdir. Bkz. Baykara, *a.g.m.*, s.120; Ünal, *a.g.e.*, s.218.

¹⁸² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1599)*, C.,II, Tekin Yayınevi, 2.Basım, Ankara, 1979, s.83.

¹⁸³ Baykara, *a.g.m.*, s.120.

¹⁸⁴ Maxim, *a.g.m.*, s.374.

imparatorluğun pilot bölgesi seçilmiş olup başına Midhat Paşa getirilmiştir.¹⁸⁵ Tuna Vilayeti bünyesinde 7 Sancak ve 48 kaza yer almıştır.¹⁸⁶ Ancak bu kazalar arasında Çardak'a rastlanmamaktadır. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi sonucunda; bazı köylerin birleştirilmesiyle oluşan küçük daireler, mevkileri itibariyle Kaza statüsünden çıkarılıp diğer bir kazaya bağlanarak yönetilmiş ve buralar Nahiye konumuna dönüşmüştür.¹⁸⁷ Tam da bu kararın alınmasından kısa bir süre önce 1861-62 (H.1278) yıllarında Çardak, Silistre'den idare olunmaya başlamıştır.¹⁸⁸ Tuna Vilayet Nizamnamesinden sonraki süreçte de Çardak, Silistre'ye bağlı bir Nahiye olarak idare edilmiş ve ilerleyen yıllarda bölgenin elden çıkmasının da etkisiyle "Çardak" ismi, zaman içerisinde nihayet bulmuştur.

2.2.4. Bölgenin Elden Çıkması

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikada güç kaybetmesiyle birlikte yıllarca birçok milletin beraber yaşadığı Balkan coğrafyasında, huzur ve güven ortamı kaybolmaya başlamıştır. 1789 Fransız ihtilali, Rusların panslavist politikaları, Fener Rum Patrikhanesi'nin kışkırtmaları gibi nedenlerden dolayı Bulgarlar, ilk isyan komitelerini kurmuşlar ve bağımsızlık hareketlerine başlamışlardır.¹⁸⁹ Bu uğurda yaşanan olaylar giderek daha şiddetli bir hâl almış olup çatışmaların ardı arkası kesilmemiştir.

Bulgarlar, Rusların da desteğini alarak Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu zor durumu fırsata çevirmek istemişlerdir. 93 harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Tuna'dan Ege'ye, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanan "Büyük Bulgaristan" ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Ancak Rusların Ayastefanos Antlaşması ile avantajlı konuma gelmesi Avrupa devletlerini tedirgin etmiş ve Berlin'de bir kongre toplanmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması

¹⁸⁵ Bilal N., Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986 s.26.

¹⁸⁶ Dragonova, *a.g.e.*, s.1.

¹⁸⁷ Bkz. Çadrcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi", s.250-251.

¹⁸⁸ Bkz. BOA, *MKT.NZD.00420.00081.001; MKT.UM.00567.00100.001*.

¹⁸⁹ Halaçoğlu, "Bulgaristan", s.397.

¹⁹⁰ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.522.

imzalanmıştır.¹⁹¹ Böylece, Ayastefanos Muahedesi'yle kurulmak istenen “Büyük Bulgaristan” üç bölünerek önemli bir kısmı Osmanlı'nın kontrolüne bırakılmıştır.¹⁹² Berlin Antlaşması ile özerk bir Bulgar Prensiği kurularak Dobruca'nın kuzeyi Romanya'ya güneyi ise Bulgarlara verilmiştir.¹⁹³ 1878'den 1908'e kadar otuz yıl özerk bir Prenslik olarak kalan Bulgarlar, 1908 yılında bağımsızlıklarını ilan etmiş ve 19 Nisan 1909'da İstanbul'da imzalanan protokol ile Bulgar bağımsızlığı Osmanlı tarafından tanınmıştır.¹⁹⁴ Dobruca bölgesi Romanya ve Bulgaristan arasında sürekli gelgit yaşamıştır. 1913 Bürkreş antlaşması ile Bulgaristan; Silistre, Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya vermiştir.¹⁹⁵ Silistre, I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de tekrar Bulgaristan'ın eline geçmiş, Sevr ile 1921'de Romanya'ya ve 1940'da tekrar Bulgar hâkimiyetine girmiştir.¹⁹⁶ Balkanların Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkmasıyla birlikte burada kalan Türklerin çoğu çeşitli baskılara maruz bırakılmış ve bu topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁷

Osmanlı'nın Dobruca'yı kaybetmesinden sonra 1940'lı yıllara kadar geçen süre içerisinde burada yaşayan Türkler tarafından direnişi desteklemek amaçlı birçok gazete ve dergi çıkarılmıştır.¹⁹⁸ Bu gazetelerden birisi de Çardak'tır. Mehmet Müzekka Con¹⁹⁹ önderliğinde çıkarılan Çardak Gazetesi, Türkçe ve Romence olarak iki dilde yayınlanmıştır. Çardak, iki dünya savaşı arası dönemde, 1937-1940 yılları arası üç yıl faaliyet göstermiş bir gazetedir.²⁰⁰ İlk sayısını 5 Kasım 1937'de son

¹⁹¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.525.

¹⁹² Uçarol, *a.g.e.*, s.421-423.

¹⁹³ Karpat, “Dobruca”, s.484.

¹⁹⁴ Şimşir, *a.g.e.*, s.368.

¹⁹⁵ Uçarol, *a.g.e.*, s.566.

¹⁹⁶ Aurel Decei, “Dobruca”, *İ.A.*, Milli Eğitim Basımevi, C.III, İstanbul, 1993, s.642.

¹⁹⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s.386-387.

¹⁹⁸ Sedakat (1897), Şark (1897), Teşvik (1910-1911), Işık (1911), Dobruca (1919-1924), Tan (1921), Romanya (1921- 1936), Tuna[1] (1925-1933), Haksöz (1929- 1940), Emel (1930-1940), Türk Birliği (1930), Aydınlık (1933), Tuna[2] (1932), Deliorman (1937), Bora (1938-1939) bu gazetelerden bazılarıdır. Bkz. Hüseyin Ağuiçenoğlu, “Ak Toprak'la Dobruca Arasında. Dobruca Müslüman Türk Basınında Hicret Konusunda Yapılan Tartışmalar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı:22, (Ed.: Halil İnalcık; İsmail E. Erünsal; Heath W Lowry; Feridun Emecen; Klaus Kreiser), Enderun Kitabevi, İstanbul, 2003, s.62-63; Yusuf Uralgiray, “Romanya'da Türk ve İslam Kültürü: Dobruca'nın Dünyü Bugünü ve Yarını”, *Doğu Dilleri*, C.,II, S:4, Ankara, 1981, s.295-354.

¹⁹⁹ Asıl adı Mehmet Müzekka Halidov olan şair yeni öğrenim teknikleri kullandığından Jön Türkler'e itâfen “Con” soyadıyla anılmıştır. 1885 yılında Bulgaristan'ın Balabanlar (Zlatoklas) köyünde doğmuş, 1974 yılında Kamerler (Zaritsa) köyünde vefat etmiştir. 1961'de “Yeni Günün Şarkıları”, 1964'te ise “Alın Terim” adıyla iki şiir kitabı yayımlandı. Bulgaristan'da kalan Türk ozanlarının temsilcilerinden, İbrahim Kadri ve Ali Osman Ayrantok gibi isimler gazetenin çatısı altında yer almışlardır. Bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-muzekka-halidov>; <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78506/bulgaristan-yazili-turk-edebiyati.html>; Şimşir, *a.g.e.*, s.288; Ek 1;

Ek 2.

²⁰⁰ Ağuiçenoğlu, *a.g.m.*, s.63.

sayısını ise 14 Haziran 1940 tarihinde çıkaran Çardak, 46 sayı ile yayın hayatını tamamlamıştır.²⁰¹ Gazetenin basıldığı yer Silistre olup o dönem yıllık 150 Lei'den satılmıştır.²⁰² Dobruca'dan, Türkiye topraklarına göç konusu gazetede önemli bir yer tutmuş, Dobruca'dan göç etmeli mi? yoksa kalmalı mı? yönündeki tartışmalara Çardak, göç karşıtı tarafta yer alarak katılmıştır.²⁰³ Gazetenin adının Çardak olması ve Silistre'de çıkarılması önemlidir. Çünkü gazeteye verilen bu ismin Silistre çevresinde yer alan Çardak yöresinden esinlenilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Gazete'nin müdürlüğünü yapan Mehmet Müzekka Con'un bir dönem Çardak'a bağlı²⁰⁴ olan Balabanlar (Zlatoklas) köyünde doğup Kamerler (Zaritsa) köyünde vefat ettiği²⁰⁵ göz önüne alındığında Mehmet Müzekka'nın bir vakitler Çardak olarak bilinen bu yörede yaşadığı anlaşılmaktadır.

²⁰¹ Ömer Bedir, *Romanya'da Türkçe Matbuat: Türk Birliği Gazetesi (1930-1939)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s.61.

²⁰² Ömer Bedir, *a.g.t.*, s.66.

²⁰³ Hüseyin Ağuiçenoğlu, *a.g.m.*, s.69-70.

²⁰⁴ Draganova, *a.g.e.*, s.81.

²⁰⁵ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-muzekka-halidov>

3. BÖLÜM

ÇARDAK KAZASI'NA BAĞLI KÖYLERİN SOSYAL YAPISI

3.1. ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN DEMOGRAFİK

3.1.1. Çardak Köyleri ve Nüfus

Çardak Kazası; Arabacılar, Atmaca, Avdullar, Aydoğdu, Ayvat, Balabanlar, Bazirgân, Bosna, Çatalca-yı Kebir, Çatalca-yı Sagir, Dam adası, Davalcılar, Doğcalar, Doymuşlar, Emir, Emirler, Garvan, Golebina, Has, Hoca, Kadı, Kamerler, Kapaklı, Karaveli, Kemal, Kerimler, Kufalcılar, Maksutlar, Papuççular, Patraklı, Pop, Sağırlar, Savarlık/Dere, Süneç, Yeni olmak üzere 35 köyden müteşekkildir.²⁰⁶

Nüfus miktarının bilinmesi amacıyla yapılan nüfus sayımları aslen her devlette askerlik ve vergi mükellefiyeti gibi iki temel sebebe dayanmaktadır.²⁰⁷ Yukarıda bahsedildiği üzere 1844-45 yıllarında yapılan bu sayım da vergi mükelleflerini tespit etmek ve kazançlarına göre vergilendirmek amacıyla uygulanmıştır. Ancak sayımda tutulan defterlerde yer alan bilgiler amacından daha fazlasını sunmaktadır. 19. yüzyıl ortalarında tahriri yapılan bölgenin sosyal ve ekonomik durumunu gözler önüne sermekte olan defterlerden; yörede kullanılan isimler, lakaplar, ailelerin gelir ve refah seviyesi, yörede icra edilen meslek kolları,

²⁰⁶ Bu köyler dışında kaynaklarda Çardak köyleri arasında Seleberna adında bir köye de rastlanmaktadır. Ancak bu köy hakkında kaynaklarda çok kısıtlı bilgi bulunduğundan temettüat sayımının yapıldığı 1844-45'li yıllarda Seleberna'nın Çardak Kazası'na bağlı bulunup bulunmadığı tam bir muammadır. Ayrıca Seleberna Köyü'nün Temettüat defterlerine de ulaşılammıştır. Dolayısıyla bu çalışma Çardak'a bağlı bulunduğu bilinen 35 köy ve bu köylerin temettüat defterleri etrafında şekillenmiştir. Burada belirtmek gerekir ki Çardak Kazası'na bağlı bulunan köy isimlerini doğru bir şekilde sunmak için bu konu ile ilgili bilgi veren kaynaklarla karşılaştırma yapılmış olup bu kıyas sonucunda belge özetinde farklı bir isimle yer alan köy isimlerinden bazıları değiştirilmiştir. Bunlar arasında en belirgin olanı ise BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01727; defter numarasına sahip olan köydür. Bu köy, belge özetinde Topraklı olarak belirtilmiş ancak bu çalışmada Patraklı olarak değiştirilmiştir. Çardak Kazası'na bağlı bulunan köy isimlerini en doğru haliyle sunmak adına karşılaştırmada kullanılan kaynaklar: Acaroğlu, *a.g.e.*; Draganova, *a.g.e.*

²⁰⁷ Aydın, *a.g.m.*, s.81.

tahriri yapılan bölgenin arazi ve ziraat durumu, yetiştirilen ürün çeşitleri, yetiştirilen hayvan türleri gibi bilgilere ulaşılabilir. ²⁰⁸

Tüm bunlarla beraber o dönem sayımın yapıldığı bölgedeki nüfus hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Nitekim defterler hane esas alınarak düzenlendiği için -kesin sonuç elde edilememekle birlikte- sayımın yapıldığı bölgedeki nüfusa dair fikir sahibi olmayı mümkün hale getirmektedir.

Osmanlı nüfus çalışmalarında kullanılan farklı hane katsayıları üzerinden yapılan hesaplamalarla tahmini de olsa bir sonuca varılabilir. Nejat Göyünç, aşağıda künyesi verilen çalışmasında, nüfus hesaplamalarında araştırmacıların kabul ettiği katsayılar üzerinde durarak en fazla yedi en az üç buçuk katsayısının kullanıldığını belirtmiştir. ²⁰⁹ Suraiya Faroqhi de hane sayısı üç ile çarpıldığında asgari, dört ile çarpıldığında azami nüfus değerine ulaşılacağını ifade etmiştir. ²¹⁰ Ömer Lütfi Barkan ise ilmî bir dayanağının olmadığını ve bölgeden bölgeye göre değişebileceğini bildirerek bizzat kendisi nüfus hesaplamaları sırasında beş katsayısını kullanmıştır ²¹¹ ki bu uygulaması büyük ölçüde benimsenmiş ve kabul görmüştür.

Bu konuyla ilgili çeşitli görüşlerin olmasından dolayı Tablo 1’de farklı katsayılarla birden fazla nüfus tahmini yapılarak doğruya giden ihtimaller arttırılmak istenilmiştir. Ancak burada belirtmek gerekir ki konuyla ilgili birçok tarihçi Ömer Lütfi Barkan’ın görüşlerini esas almış olup Çardak’ın yakın bulunduğu Silistre’nin nüfus tahmini için de Barkan’ın görüşleri daha uygun gözükmektedir. ²¹² Dolayısıyla Silistre’nin bir dönem nahiyeliğini yapmış olan ve Silistre’ye çok yakın bir konumda bulunan Çardak için de Barkan’ın görüşünün daha uygun bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.

İncelenen defterlerde her hanede yaşayan kişi sayısına dair veri bulunmadığından net sonuca ulaşmak mümkün olmamakla beraber farklı katsayılar

²⁰⁸ Serin, *a.g.m.*, s.728.

²⁰⁹ Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1979, s.332.

²¹⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 87.

²¹¹ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C.,X, İstanbul, 1953, s.12.

²¹² Kocakaplan, *a.g.t.*, s.40.

kullanılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuş, kazaya bağı köylerin nüfusunun en az ve en çok ne kadar olacağı tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Tablo I
ardak Kazası Köylerindeki Hane Sayıları ve Katsayılara Göre Nüfus
Tahminleri²¹³

<i>Köy İsmi</i>	<i>Toplam Hane Sayısı</i>	<i>Katsayılara Göre Tahmini Nüfus</i>			
		x3	x4	x5	x7
Arabacılar	46	138	184	230	322
Atmaca	13	39	52	65	91
Avdullar	17	51	68	85	119
Aydoğıdu	15	45	60	75	105
Ayvrat	5	15	20	25	35
Balabanlar	15	45	60	75	105
Bazirgân	25	75	100	125	175
Bosna	23	69	92	115	161
atalca-yı Kebir	40	120	160	200	280
atalca-yı Sagır	18	54	72	90	126
Dam adası	19	57	76	95	133
Davalcılar	12	36	48	60	84
Doğcalar	29	87	116	145	203
Doymuşlar	24	72	96	120	168
Emir	29	87	116	145	203
Emirler	23	69	92	115	161
Garvan	80 ²¹⁴	240	320	400	560

²¹³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

²¹⁴ Garvan köyüne ait temettüat defterlerinde 79 hane numaralandırılmış 1 tane ise numaralandırılmamış hane bulunmaktadır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702

Golebina	40	120	160	200	280
Has	40	120	160	200	280
Hoca	11	33	44	55	77
Kadı	64 ²¹⁵	192	256	320	448
Kamerler	16 ²¹⁶	48	64	80	112
Kapaklı	36	108	144	180	252
Karaveli	18	54	72	90	126
Kemal	47	141	188	235	329
Kerimler	25	75	100	125	175
Kufalcılar	16	48	64	80	112
Maksutlar	37	111	148	185	259
Papuççular	14	42	56	70	98
Patraklı	22	66	88	110	154
Pop	142 ²¹⁷	426	568	710	994
Sağırılar	15	45	60	75	105
Savarlık/Dere	17	51	68	85	119
Süneç	9	27	36	45	63
Yeni	13	39	52	65	91
Toplam	1.015	3.045	4.060	5.075	7.105

Yukarıda görüldüğü üzere tabloda otuz beş köyün hane sayıları verilmiş ve kaza dâhilinde 1.015 hane kaydedilmiştir. Garvan'da, Kamerler'de, Pop'ta birer, Kadı'da da iki adet olmak üzere genellikle defterlerin en sonuna kaydedilmiş olduğu görülen, numaralandırılmamış haneler tespit edilmiştir. Bunlar yöre dışından gelmiş olmaları, muhtaç durumda bulunmaları nedeniyle ya da farklı bir sebepten dolayı hane kategorisinde yer almadıkları için tasnif dışı bırakılmıştır.²¹⁸ Numarasız

²¹⁵ Kadı köyüne ait temettüat defterlerinde 62 tane numaralandırılmış 2 tane ise numaralandırılmamış hane bulunmaktadır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01720.

²¹⁶ Kamerler köyüne ait temettüat defterlerinde 15 tane numaralandırılmış 1 tane ise numaralandırılmamış hane bulunmaktadır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01707.

²¹⁷ Pop köyüne ait temettüat defterlerinde 141 tane numaralandırılmış 1 tane ise numaralandırılmamış hane bulunmaktadır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01721.

²¹⁸ Bu çalışmada kazadaki hane sayıları toplanırken ve nüfus tahmini yapılırken defterlerde numarasız olarak yer alan haneler de hesaplama dâhil edilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01707; 01720; 01721.

durumdaki bu haneler, gelirleri olsun ya da olmasın vergi-i mahsusadan muaf tutulmuşlardır. Bu durum devletin zarara uğrama pahasına hane olmayanlara sunduğu bir kolaylıktır. Defterde kaydı olan ancak hane numarası verilmeyen kişiler toplam nüfus içerisinde bulunduklarından bu çalışmada demografi ve dinî durum konusunda yapılan hesaplamalarda değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Kazadaki toplam nüfusu saptamak için dört farklı katsayı üzerinden hesaplama yapılmıştır. Toplam hane sayısı üç ile çarpıldığı takdirde tahmini toplam nüfusun 3.045, dört ile çarpıldığında 4060, beş ile çarpıldığında 5.075 ve yedi ile çarpıldığında 7.105 olduğu görülmektedir. Buna göre kaza genelinde en az 3.045 en fazla 7.105 nüfus bulunmaktadır.

Silistre Kazası temettüat defterlerini yüksek lisans tezi olarak çalışan -ancak çalışmasına Çardak Kazası'na ait defterleri dâhil etmeyen- Saim Çağrı Kocakaplan,²¹⁹ Nejat Göyünç'ün yukarıda sözü edilen makalesinde, 19. yüzyılda Silistre'den göç edip Anadolu'ya yerleştirilenlerle ilgili nüfus verilerine dayanarak bir sonuca ulaşmış ve beş kat sayısının Silistre Kazası'nın nüfus tahmini için uygun olduğunu belirtmiştir.²²⁰ Bu bilgiden hareketle aynı bölgede olan Çardak Kazası nüfusunun hesaplanmasında da Ömer Lütfi Barkan tarafından kullanılan beş katsayısını kullanmanın doğru olacağı düşünülebilir ki buna göre kazanın toplam nüfusu 5.075 civarında olmalıdır.

Köyler arasında en fazla hane sayısı yüz kırk iki hane ile Pop'ta kaydedilmiş, onu seksen hane ile Garvan, altmış dört hane ile Kadı izlemiştir. En yoğun nüfusun bulunduğu bu köylerin yanında beş hanesi olan Ayvat Köyü de en az nüfusun yaşadığı yer olarak kayda geçmiştir.

Günümüzde ortalama bir kazada bulunan nüfus ile 19. yüzyıl ortalarında büyük bir yüzölçümüne sahip olan Osmanlı topraklarında bulunan Çardak Kazası'nın nüfusu kıyaslandığında Çardak'ın nüfusunun hiç de azımsanamayacak bir durumda olduğu görülmektedir.

²¹⁹ Yukarıda Çardak Kazasına ait temettüat defterlerinin tasnifinde yapılan yanlışlığa değinmiştik. İşte yapılan bu hata sonucu Çardak Kazası temettüat defterlerinin, Silistre Eyaleti'ne dâhil edilmiş kazaların temettüat defterleri arasında yer almaması nedeniyle bahsedilen çalışmayı yapan araştırmacının bu kazanın ve ilgili defterlerin varlığından haberdar olmadığını düşündürmektedir. Sözü edilen tez için bkz. Saim Çağrı Kocakaplan, *Temettüat Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

²²⁰ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.40.

Temettuat sayımları hane esasına dayalı bir sayım olmasına rağmen defterlerde henüz hane olmamış ancak bir sonraki sene hane olarak vergi mükellefi olması beklenen kişiler de kaydedilmiştir.²²¹ Bu hanelerin gelirleri olsun veya olmasın yeni göç ettiklerinden, henüz hane kurmadıklarından ya da yeni hane olmaları gibi sebeplerden dolayı vergi-i mahsusadan muaf tutulmuşlardır.²²² Genellikle yöre dışından gelen eden kişilerin henüz hane kurmadıkları veya yeni hane kurmuş olmalarından dolayı vergiden muaf tutuldukları görülmektedir. Bu durum Çardak köyleri dışından Çardak Kazası köyelerine edenler için geçerli olduğu gibi²²³ Çardak'ın bir köyünden bir başka köyüne gidenler için de geçerlidir. Örneğin Savarlık Köyü'nden Kapaklı Köyü'ne giden bir haneden geliri olmasına rağmen kendisinden vergi alınmamıştır.²²⁴ Aynı şekilde Çardak köyelerine dışardan, Eflak, Rusçuk gibi kazalardan gelenlerden de gelirleri olmasına rağmen vergi alınmadığı görülmektedir.²²⁵ Yeni hane olarak vergiden muaf tutulan bu kişiler sayımlarda *"Cedit hane olup vergi-i mahsusadan altmış iki senesi vereceği"*, veya *"İşbu sene hane olup vergi vermemiş olduğu"*, şeklinde belirtilmişlerdir.²²⁶ Defterlerde yöre dışından gelen bu hane reislerinin bilgileri vergi-i mahsusanın kaydedildiği bölüme yazılmıştır. Çardak, sınırları dışından, Rusçuk ve Eflak bölgelerinden gelenlerin uğrak noktası olmuş bir kazadır. 1844/45 yıllarında Çardak'a yöre dışından Eflak ve Rusçuk bölgelerinden gelenler olmuştur. Çardak köyleri arasında Eflak ve Rusçuk'tan gelenlerin uğrak noktası olan Garvan, Kadı ve Pop olmak üzere üç köy bulunmaktadır. Bu köylere gelenlerin tamamı gayr-i Müslim hanelerdir. Bu haneler, Çardak köyleri arasında nüfusunun tamamı Müslümanlar'dan oluşan diğer köylerden ziyade, bünyesinde gayr-i Müslim nüfus barındıran üç köy olan Garvan, Kadı ve Pop köylerini tercih etmişlerdir. Başka bir yöreden gelenlerin bilgilerinin bulunduğu haneler arasında üç adet Müslüman hane bulunmaktadır. Bu hanelerden iki tanesi Çardak dışından, Rusçuk'ta bulunan köylerinden gelerek Kadı Köyü'ne yerleşmiştir.²²⁷ Diğer hane ise Çardak sınırları içerisinde bir köyden bir başka köye gelen bir hane olup Savarlık Köyü'nden Kapaklı Köyü'ne gitmiştir.

²²¹ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01720.

²²² BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01702; 01705; 01720; 01721.

²²³ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01702; 01720; 01721.

²²⁴ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01705.

²²⁵ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01702; 01720; 01721.

²²⁶ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01706; 01714; 01726.

²²⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01720.

Tablo II
Başka Köylerden Çardak Köylerine Gelenler²²⁸

<i>Gelinen Köy Adı</i>	<i>Nereden ve Kaç Aile Geldiği</i>			<i>Toplam Gelen Aile Sayısı</i>
	<i>Eflak</i>	<i>Ruşuk</i>	<i>Savarlık</i>	
Garvan	16			16
Kadı	5	2		7
Pop	8			8
Kapaklı			1	1
Genel Toplam	29	2	1	32

Görüldüğü gibi Çardak Kazası köylerine Eflak'tan 29, Rusçuk'tan 2, Savarlık'tan 1 olmak üzere toplam 32 hane gelmiştir. En fazla Eflak tarafında bulunan gayr-i Müslim ailelerin Çardak'a geldikleri görülmektedir. 32 hanenin göç ettiği Garvan 16, Kadı 7, Pop 8 ve Kapaklı 1 olmak üzere toplam 4 köy bulunmaktadır. En fazla hanenin geldiği köy Garvan köyü olup en az hanenin geldiği köy ise Kapaklı köyü olmuştur.

3.2. ÇARDAK KAZASI KÖYLERİNİN SOSYAL YAPISI

3.2.1. Dinî Durum

İncelenen defterlerde hane reisleri baba adıyla beraber kaydedildikten sonra dinî durumları hakkında da bilgi verilmiştir. Hane reisi eğer Müslüman ise ismi yazıldıktan sonra *nâm kimesne*, gayr-i Müslim ise yine ismin ardından *nâm zimmî* şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca defter tutulurken Müslümanların kaydı ve sayımı tamamlandıktan sonra gayr-i Müslimler *ehl-i zimmî reaya* denilerek ayrı bir başlık

²²⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

altında kayda geçirilmiştir. Böylece temettuat defterlerinden dinî yapı hakkında net bilgi edinmek mümkün hale gelmektedir. Aşağıda mevcut veriler ışığında Çardak Kazası köylerinde yaşayan reayanın dinî durumları değerlendirilmiştir.

Tablo III
Çardak Kazası Köylerinin Hane Bilgileri ile Dinî Durumları²²⁹

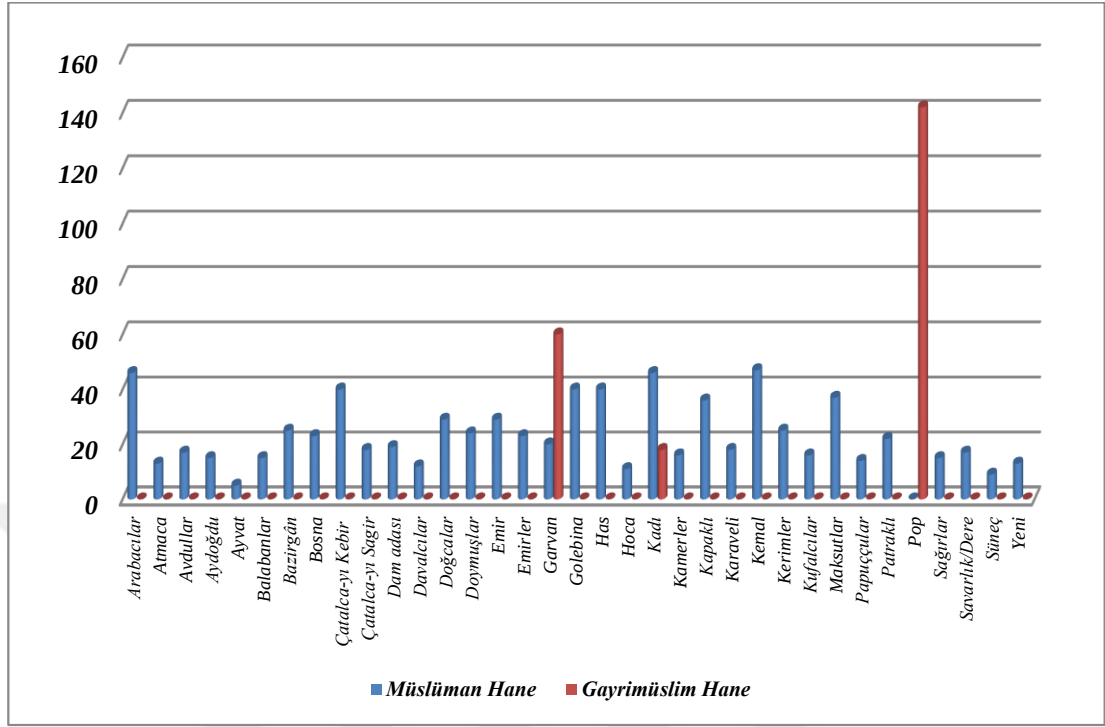
<i>Köy İsmi</i>	<i>Dinî Durum</i>		<i>Toplam Hane Sayısı</i>
	<i>Müslüman</i>	<i>Gayr-i Müslim</i>	
Arabacılar	46	-	46
Atmaca	13	-	13
Avdullar	17	-	17
Aydoğdu	15	-	15
Ayvat	5	-	5
Balabanlar	15	-	15
Bazirgân	25	-	25
Bosna	23	-	23
Çatalca-yı Kebir	40	-	40
Çatalca-yı Sagir	18	-	18
Dam adası	19	-	19
Davacılar	12	-	12
Doğcalar	29	-	29
Doymuşlar	24	-	24
Emir	29	-	29
Emirler	23	-	23
Garvan	20	60	80
Golebina	40	-	40
Has	40	-	40

²²⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Hoca	11	-	11
Kadı	46	18	64
Kamerler	16	-	16
Kapaklı	36	-	36
Karaveli	18	-	18
Kemal	47	-	47
Kerimler	25	-	25
Kufalcılar	16	-	16
Maksutlar	37	-	37
Papuççular	14	-	14
Patraklı	22	-	22
Pop	-	142	142
Sağrlar	15	-	15
Savarlık/Dere	17	-	17
Süneç	9	-	9
Yeni	13	-	13
Toplam	795	220	1015

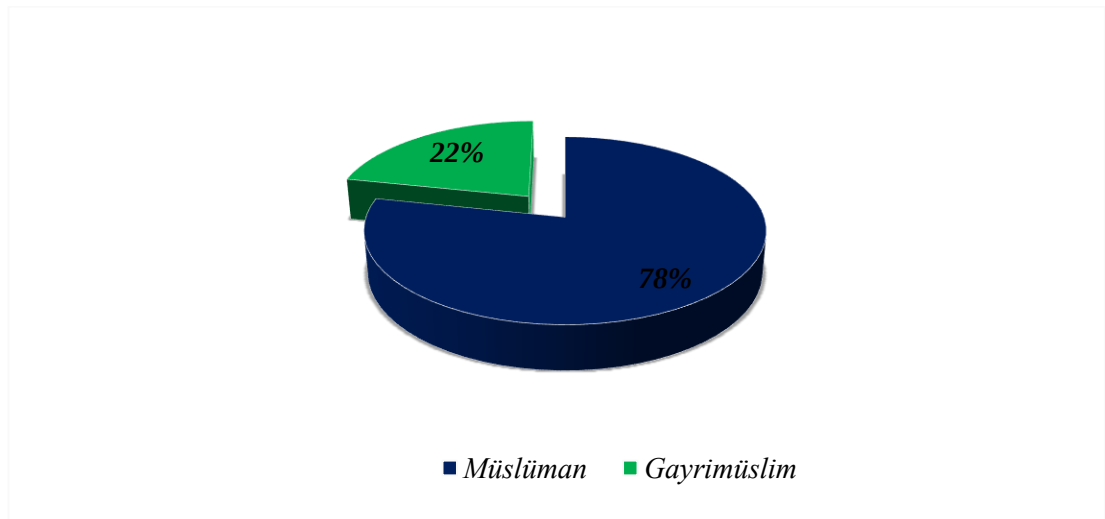
Tablo III'te görüldüğü gibi Çardak Kazası köylerinden 32 tanesi tamamen Müslümanların yaşadığı yerlerdir. Bunlar arasında en fazla hane sayısına sahip olan köy, 47 hane ile Kemal isimli köydür. Geriye kalan 3 köyden nüfus yoğunluğu en fazla olan Pop isimli köy ise tamamıyla gayr-i Müslimlerin yaşadığı bir yerleşim yeridir. Pop'tan sonra diğerlerine göre en fazla haneye sahip Garvan ve Kadı isimli köylerde karma nüfusun yaşadığı görülmektedir. Garvan'da 80 hanenin 1/4'i Müslüman, 3/4'ü gayr-i Müslimken Kadı isimli köyde 64 hanenin 1/4'inden 2 fazlası gayr-i Müslimlere, diğerleri de Müslümanlara aittir. Buna göre 35 köydeki toplam hane sayısının 795'inde Müslümanlar, 220'sinde ise gayr-i Müslimler yaşam sürmektedir.

Grafik I, 1844/45 Temettuat Sayımına Göre Çardak Kazası Köylerindeki Hanelerin Dini Durumları



Ayrıca defterler incelendiğinde Müslümanların genellikle her aile ayrı bir hanede yaşayacak biçimde ikamet ettiği görülürken gayr-i Müslimlerin, “oğlu”, “damadı” vb. gibi birden fazla aile ile aynı çatı altında yaşadığı görülmektedir.²³⁰

Grafik II, 1844/45 Yıllarında Çardak Kazası Köylerinde Bulunan Hanelerin Dini Durumu (%)



²³⁰ Bkz. BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01702; 01720; 01721.

3.2.2. İcra Edilen Meslek Kolları

İnsanoğlu hayatını idame ettirebilmek için her daim birbirine ihtiyaç duymuş ve bu bağlamda bir arada yaşama yoluna gitmiştir. Böylece toplum kavramı ortaya çıkmıştır. Hayatı daha kolay hale getirmek için toplum içerisinde her insana belli bir takım görev ve sorumluluklar düşmüştür. İnsanın parçası olarak yer aldığı toplumda çoğu zaman becerileri dâhilinde üstlendiği bu roller onun mesleğini oluşturmuştur. Hatta kişinin uğraştığı mesleği çocuklarına, torunlarına miras kalmış ve tarihsel süreç içerisinde meslekler pek çok kez babadan oğula geçerek ilerlemiştir. Meslek grupları birey için öneminin yanında sosyal ve ekonomik yapıyı yansıtmaları bakımından kişinin mensubu bulunduğu devlet için de çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti için de geçerli olup sayımlarında meslek bilgisine de yer vermiştir.

Temettüat defterlerine hane reislerinin meslek bilgilerinin kaydedilmesi yöredeki köylerdeki meslek dağılımlarını tespit etmek ve sosyal ve ekonomik yaşam hakkında fikir sahibi olmak açısından önemli bir yere sahiptir. Tarım ve hayvancılık dışındaki farklı meslekler yerleşim yerlerinin ekonomik faaliyetlerinin çizgisini belirtir.²³¹

Vergi versin veya vermesin, geliri olsun ya da olmasın köyde yaşayan tüm aile reisleri sayıma tâbi tutularak defterlere kaydedilmişlerdir. Bunlar arasında herhangi bir geliri olmayan haneler ise vergiden muaf tutulmuşlardır. An cemaatin vergi yani komşuca paylaştırılan vergi olarak tâbir edilen verginin tahsilatının pay edildiği sayımda köy halkının yalnız vergiyi değil yardımlaşmayı ve dayanışmayı da da aralarında pay ettikleri görülmektedir. Köyde bulunan bazı hanelerin yardıma muhtaç ve köy halkının yardımlarıyla yaşamını idame ettirdiği görülmektedir. Bu durum defterlerde “ahali ianesiyle geçinmekte idüğü” olarak açıklanmıştır.²³² Eğer hane reisi sakat, yaşlı veya yeni göç etmiş ise bu durum meslek kısmında belirtilmiştir.²³³ Bu kişilerden vergi verebilecek durumda olanlardan vergi alınmış,

²³¹ Bizbirlik ve Atar, *a.g.e.*, s.48.

²³² BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01707; 01721; 01730.

²³³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01796; 01702.

veremeyecek durumda olanlar ise “... olduğundan vergi-i mahsusadan vermemiş olduğu”, gibi bir ifadeyle vergi vermeme sebebiyle birlikte yazılmıştır. İmamlar hatipler ve din görevlileri vergiden muaf tutulmuşlardır. Eğer hane reisi ziraatla uğraştığı halde herhangi bir sebepten dolayı bu uğraştan kazancı yoksa ve bu nedenle vergi vermemişe bu durum da defterlerde “ziraatı olmadığı” şeklinde açıklanmıştır.²³⁴

Osmanlılar çok geniş bir coğrafyada pek çok farklı milletten insan barındırdığı için meslek çeşitliliği yöreden yöreye değişiklik gösterebilmektedir. Aşağıda temettüat sayımları sonucunda elde edilen Çardak Kazası köylerindeki hane reislerinin meslek bilgileri yer almaktadır.

Tablo IV
Çardak Kazası Köylerinde İcra Edilen Mesleklerin Hane Sayıları ve Köylere Göre Dağılımı 1844-45²³⁵

<i>Köy İsmi</i>	<i>Meslek Grubu</i>	<i>Hane Sayısı</i>
Arabacılar²³⁶	Çiftçi	43 ²³⁷
	Hizmetkâr	3 ²³⁸
Atmaca	Çiftçi	12 ²³⁹
	Hizmetkâr	1
	Çiftçi	16 ²⁴⁰

²³⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702; 01720.

²³⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

²³⁶ Bu çalışmada meslekler ile ilgili veriler ortaya konulurken defterlerin meslek kısımlarında kaydedilen meslek bilgileri esas alınmıştır. Vergi muafiyeti veya başka bir nedenden dolayı defterlerde meslek bilgilerinin kaydedildiği kısımdan farklı bir yerde belirtilen hane reisine ait ikinci bir meslek bilgisi varsa bu durum dipnotlarda belirtilmiştir.

²³⁷ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamlıdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01726.

²³⁸ Bu köydeki hizmetkârlık ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda asakir-i nizamiye tekaüdleridir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01726.

²³⁹ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01706.

²⁴⁰ Bu köydeki çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01697.

Avdullar	Pazarlık?	1
Aydoğdu	Çiftçi	14 ²⁴¹
	Hizmetkâr	1
Ayvat	Çiftçi	5
Balabanlar	Çiftçi	14
	İaneyle Geçinen	1
Bazirgân	Ağaç Ustası	1
	Çiftçi	23 ²⁴²
	Hasta/Sakat	1
Bosna	Çiftçi	23 ²⁴³
Çatalca-yı Kebir	Berber	1
	Çiftçi	36 ²⁴⁴
	Muallim-i Sıbyan	1
	Hizmetkâr	2
Çatalca-yı Sagir	Çiftçi	17 ²⁴⁵
	Hizmetkâr	1
Dam adası	Çiftçi	18 ²⁴⁶
	Hizmetkâr	1
Davalcılar	Çiftçi	11
	Hizmetkâr	1
	Çiftçi	27 ²⁴⁷
	Hizmetkâr	1 ²⁴⁸

²⁴¹ Bu köydeki çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imam ve hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01698.

²⁴² Bu köydeki çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imam ve hatiptir. Yine çiftçilik ile uğraşan hanelerden 1'i de Asakir-i Nizamiye tekaüdlerindendir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutuldukları belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696.

²⁴³ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01723.

²⁴⁴ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01706.

²⁴⁵ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden birisi aynı zamanda hizmetkârlık ve çobanlık ile de uğraşmaktadır. Çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden bir diğeri ise aynı zamanda hizmetkârlık ile de meşguldür. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01714.

²⁴⁶ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamlıdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01729.

²⁴⁷ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01701.

²⁴⁸ Hizmetkârlık ile meşgul olduğu belirtilen bu hane reisi aynı zamanda yeni çiftçiliğe başlamıştır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01701.

Doğcalar	Pazarlık?	1
Doymuşlar	Çiftçi	21 ²⁴⁹
	Hizmetkâr	3
Emir	Canbaz	1
	Çiftçi	27 ²⁵⁰
	Hizmetkâr	1
Emirler	Çapacılık	2
	Çiftçi	19
	Kâhya	1
	İmam	1
Garvan	İaneyle Geçinen	1
	Badegân?	1
	Balıkçı	1
	Çiftçi	57 ²⁵¹
	Kuyuculuk?	1
	Mesleksiz	17
	Sığırtmaç	1
	İhtiyar	1
Golebina	Çapacılık	3
	Çiftçi	33
	Hizmetkâr	3
	İaneyle Geçinen	1
Has	Berber	1
	Çiftçi	35 ²⁵²
	Mesleksiz	2

²⁴⁹ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01715.

²⁵⁰ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamlık ile de uğraşmaktadır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01706.

²⁵¹ Bu köydeki çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imam, diğeri ise aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutuldukları belirtilmiştir.. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01702.

²⁵² Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatip, 1'i hafız ve 1'i de mektep hocasıdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutuldukları belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01728.

	Pazarlık ²⁵³ ?	1
	Sığirtmaçlık ve Çobanlık	1
Hoca	Çiftçi	11 ²⁵⁴
Kadı	Arabacı Ustası	1
	Asakir-i Nizamiyeden Çıkmış	1
	Berber	1
	Canbaz	1
	Çiftçi	54 ²⁵⁵
	Hatabcı	1
	Hizmetkâr	1
	Kürekçi	1
	Mesleksiz	2
	Sığirtmaç	1
Kamerler	Bekçi	1
	Çiftçi	14
	İaneyle Geçinen	1
Kapaklı	Çiftçi	27 ²⁵⁶
	Hizmetkâr	8
	İmam	1
Karaveli	Çoban	1
	Çiftçi	15 ²⁵⁷
	İaneyle Geçinen	1
	Mesleksiz	1
	Çiftçi	46 ²⁵⁸

²⁵³ Bu hane reisi aynı zamanda Asakir-i Nizamiye tekaüdlerindendir. Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamlıdır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01728.

²⁵⁴ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir.. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01704.

²⁵⁵ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01720.

²⁵⁶ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'inin aynı zamanda Asakir-i Nizamiye tekaüdlerindendir. Ayrıca çiftçilik ile uğraşan bir başka hane ise bu köye Savarlık köyünden gelmiş olup vergi-i mahsusa vermemiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01705.

²⁵⁷ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden birisi aynı zamanda imamdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01718.

Kemal	Hizmetkâr	1
Kerimler	Bekçi	1
	Fıçıcı	1
	Çiftçi	23
Kufalcılar	Çiftçi	15
	Çoban	1
Maksutlar	Bostan bakıcı	1
	Çiftçi	35 ²⁵⁹
	Hizmetkâr	1
Papuççular	Çiftçi	14
Patraklı	Çapacılık	1
	Çiftçi	20
	İmam	1
Pop	Balıkçı	2
	Bekçi	1
	Çiftçi	122
	Çoban	4
	Dükkâncı?	1
	Hizmetkâr	3
	İaneyle Geçinen	1
	Mesleksiz	4
	Kâhya	1
	Küpelik?	1
	Papaz	1
	Sığırtaç	1
Sağırlar	Çiftçi	15 ²⁶⁰
Savarlık/Dere	Çiftçi	16
	Sığırtaç	1

²⁵⁸ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imam ve hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01713.

²⁵⁹ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda hatiptir. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01709.

²⁶⁰ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamıdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01712.

Süneç	Çiftçi	8
	Sığırtaçlık ve Çobanlık	1
Yeni	Çiftçi	12 ²⁶¹
	Sığırtaç	1 ²⁶²
Genel Toplam		1015

Yukarıdaki tabloya göre Çardak Kazası köylerinde geçimin büyük kısmı toprağa dayanmaktadır. Bu bakımdan köylerde tarımla uğraşanların sayısı bir hayli fazladır. Çiftçilik tüm köylerde hâkim faaliyettir. Meslek çeşitliliği köylere göre değişmekle birlikte çeşitliliğin en fazla olduğu köy ise Pop Köyü'dür. Bu köyde ahali on iki farklı meslek koluyla uğraşmaktadır. Kaza genelindeki meslek grupları ve meslek çeşitliliği ise aşağıdaki gibidir.

Tablo V
Çardak Kazası Genelinde Hane Reislerinin Meslek Bilgileri ve Meslek
Erbabının Sayısı²⁶³

<i>Meslek Adı</i>	<i>Hane Sayısı</i>	<i>Meslek Adı</i>	<i>Hane Sayısı</i>
Ağaç Ustası	1	Hatabcı	1
Arabacı Ustası	1	Hizmetkâr	32
Asâkir-i Nizamiye'den Çıkmış	1	İaneyle Geçinen	6
Bedegân	1	İhtiyar	1
Balıkçı	3	İmam	3
Bekçi	3	Kâhya	2
Berber	3	Kuyuculuk?	1
Bostan Bakıcı	1	Küpelik?	1
Canbaz	2	Kürekçi	1
Çapacılık	6	Mesleksiz	26

²⁶¹ Bu köyde çiftçilik ile uğraşan hane reislerinden 1'i aynı zamanda imamlıdır. Hatta bu nedenle vergi-i mahsusadan muaf tutulduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01724.

²⁶² Bu hane reisi aynı zamanda yeni çiftçiliğe başlamıştır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01724.

²⁶³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Çiftçi	898	Muallim-i Sıbyan	1
Çoban	6	Papaz	1
Dükkâncı?	1	Pazarlık?	3
Fıçııcı	1	Sığirtmaç	5
Hasta/Sakat	1	Sığirtmaç ve Çoban	2
Genel Toplam		1015	

Yukarıdaki tabloda kaza genelinde icra edilen meslek kolları ve hane sayıları verilmiştir. Bu bilgiler ışığında kaza genelinde en fazla icra edilen meslek kolunun çiftçilik olduğu ve halkın büyük kısmının geçimini tarımdan sağladığı söylenebilir. En kalabalık grup olarak ikinci sırada ise yardımcı görevinde bulunan ve köyde çeşitli işlerde çalıştırılan hizmetkârlar yer almaktadır. Ayrıca, çoban, balıkçı, arabacı ustası, berber, fıçııcı v.b. gibi çeşitli mesleklerle uğraşan haneler de bulunmaktadır. Ancak bu meslek kolları toplam nüfusa oranla çok az bir yer tutmaktadır. Kaza genelinde hane reisleri toplam 30 farklı meslek koluyla uğraşmaktadır. Kaza genelinde bulunan 26 hanenin herhangi bir meslek meşguliyeti bulunmamaktadır.

4. BÖLÜM

ÇARDAK KAZASI'NA BAĞLI KÖYLERİNİN EKONOMİK YAPISI

4.1. VERGİLER

4.1.1. Vergi Türleri, Çeşit ve Miktarları

Hane reisinin isminin üst tarafında yatay bir şekilde kaydedilen meslek bilgisini vergi türleri izlemektedir. Vergi-i mahsusa bu vergiler arasında ilk kaydedilen vergi türüdür. Kaynaklarda an cemaatin vergi olarak da adlandırılan bu vergi yukarıda bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nde önceleri farklı adlarla alınan örfi vergilerin Tanzimat'la birlikte tek bir başlık altında toplanmasıyla oluşmuştur. Ancak halkın büyük umutlarla karşıladığı bu yeni verginin belirli bir oran çerçevesinde tahsil edilmediği görülmektedir.²⁶⁴ Hane hane kaydedilen vergi-i mahsusa miktarları yekûn olarak defterlerin sonunda yer almaktadır.

Vergi-i mahsusa'nın ardından ikinci olarak kaydedilen vergi türü ise aşardır. Aşar, onda bir anlamına gelen öşür kelimesinin çoğulu olup Osmanlı'ya önceki İslam devletlerinden intikal etmiş bir vergidir.²⁶⁵ Şer'i vergilerin en önemli kolunu oluşturan ve zirai ürünlerde Tanzimat'a kadar toprağın verimliliği ve sulama kolaylığı dikkate alınarak 1/3 ile 1/10 arasında değişen oranlarda alınan aşar vergisi, Tanzimat ile birlikte 1/10 oranında tahsil edilmeye başlamıştır.²⁶⁶ Osmanlı'da Tanzimat'a kadar iltizam usulü ile toplanan aşar vergisi iltizamın kaldırılması ile birlikte muhassıllar vasıtasıyla toplanmış ancak bu durum uzun sürmemiş ve üç yıl sonra 1843'te yeniden iltizam usulüne dönmüş aşar gelirleri de kazalar itibarıyla iki yıl süreyle iltizama verilmeye başlanmıştır.²⁶⁷ Burada belirtmek gerekir ki aşar vergisinin tahsili iltizama verilirken vergi-i mahsusa, diğer adıyla an cemaatin vergi

²⁶⁴ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s.411-412.

²⁶⁵ Pakalın, *a.g.s.*, C.,I, s.96-97.

²⁶⁶ Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Mâliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları 1841-1861", *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.,XIII, S.,17, Ankara 1988, s.222.

²⁶⁷ Güran, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Mâliyesi: Bütçeler...", s.222; Çakır, *a.g.e.*, s.51.

hiçbir zaman iltizama verilmemiş²⁶⁸ ve doğrudan merkezi hazineye aktarılan bir vergi olmuştur.²⁶⁹ Çardak köylerinde hububat olarak hinta, şair ve çavdardan aşar alınmakta ve dolayısıyla bu ürünler yetiştirilmektedir. Defterlerde hangi hububat türünden ne kadar aşar tahsil edilmişse ayrı ayrı belirtilmiş ve daha sonra da bunların altına çizgi çekilerek yekûnu kaydedilmiştir. Hububattan sonra aşarın bağcılık ve kovan üzerinden alındığı görülmektedir. Hububattan alınan aşar aynı olarak, bağ ve kovan aşarı ise nakdi olarak tahsil edilmiştir.²⁷⁰ Bağcılık ve kovan faaliyetleri her köyde görülmemektedir. Çardak köylerinde hane reislerinin sahip olduğu üzüm bağları genellikle dönüm ve evlek olarak kaydedilmiştir. Müslümanlardan bağ aşarı adı altında alınan vergi gayr-i Müslimlerden zecriye rüsumu olarak alınmıştır. Kayıtlar tutulurken bağcılık ve kovan faaliyeti olan hanelerde buralardan tahsil edilen aşar tutarı hububattan elde edilen aşar yekûnuna eklenerek yeni bir yekûn elde edilmiştir.²⁷¹

Aşar vergilerinin akabinde kaydedilen diğer bir vergi türü ise ağnam resmi. Adet-i ağnam resmi küçükbaş hayvan üzerinden alınan bir vergidir. Tanzimat'la birlikte ağnam resminin önceleri aynı olarak ve iltizam usulüyle toplanması kaldırılmış ve muhassılların nezareti altında mübaşir denilen memurlar tarafından nakdi olarak keçi ve koyunun her başı için 5 kuruş ve 20 para da mübaşiriyye eklenmek suretiyle alınması kararlaştırılmıştır.²⁷² Ancak bir müddet adet-i ağnam konusunda Tanzimat öncesi uygulamaların ve karışıklıkların sürdüğü anlaşılmaktadır.²⁷³ Muhassıllıkların kaldırılarak tekrar iltizama dönülmesi ve defter sonunda aşar gibi vergi yekûnu yapılmaması sebebiyle iltizamla toplandığı öngörülmektedir.²⁷⁴ Çardak'ta ağnam vergisi 4 koyuna bir kuruş, yani koyun başı 10 para olarak alınmıştır.

Belirtilen vergiler dışında son olarak cizyeye değinmek yerinde olacaktır. Tanzimat'ın ilanından önce Avrupalıların cizyenin kaldırılması konusunda baskı yapmalarına rağmen Tanzimat cizyeyi kaldırmamış, fakat tahsil usulünü

²⁶⁸ Şener, *a.g.e.*, s.101.

²⁶⁹ Çardak köylerine ait temettüat defterlerinin bazılarının sonuna köydeki temettüat toplamı ve vergi-i mahsusa toplamı ile birlikte aşar toplamı da kaydedilmiştir. Ancak her defterlerin sonunda bu toplamı bulmak mümkün değildir. Böyle defterlerde her bir hanenin yıllık ödediği aşar miktarları toplanarak o köydeki toplam aşar miktarına ulaşılmıştır.

²⁷⁰ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.11.

²⁷¹ Defter noları bkz.

²⁷² Çakır, *a.g.e.*, s.52.

²⁷³ Şener, *a.g.e.*, s.141.

²⁷⁴ Kocakaplan, *a.g.t.*, s.51.

değiştirmiştir.²⁷⁵ Gayr-i Müslim tebaa üzerinden kişi başına alınan vergiyi toplama ve hazineye teslim etme görevi cemaat liderlerine verilmiş, bundan sonra cemaatlerden topluca tahsil edilmeye başlanılan cizye²⁷⁶ muhtemelen Çardak köylerinde de topluca tahsil edilmiştir. Bununla beraber gayr-i Müslim nüfus genellikle cizye tahsilatının yapıldığı defterlerde olduğu gibi ednâ (düşük), evsât (orta) ve alâ (iyi) olarak gelirleri nispetinde derecelendirilmiştir.²⁷⁷ Bununla beraber tamamı gayr-i Müslim hanelerden oluşan Pop köyüne Eflak tarafından gelen beş hanenin de cizye vermedikleri kaydedilmiştir.²⁷⁸

Aşağıdaki tabloda temettüat sayımı sonucunda tahsil edilen vergi çeşitleri ve miktarları verilmiştir.

Tablo VI
1844 Yılında Köylerden Tahsil Edilen
Vergi Türleri ve Miktarları²⁷⁹

<i>Köy Adı</i>	<i>Vergi-i Mahsusa (Kuruş ve para)</i>	<i>Hububat Aşarı (Kuruş ve para)</i>	<i>Bağ Aşarı (Kuruş ve para)</i>	<i>Kovan Aşarı (Kuruş ve para)</i>	<i>Adet-i Ağnam (Kuruş ve para)</i>	<i>Toplam Vergi (Kuruş ve para)</i>
<i>Arabacılar²⁸⁰</i>	2.172,33	3.353,25	-	-	49,30	5.576,8
<i>Atmaca</i>	645,39	870,5	-	-	34	1.550,4
<i>Avdullar</i>	704,24	2.106,25	-	-	30,2	2.841,11
<i>Aydoğdu</i>	588,10	1.310,20	-	-	-	1.898,30
<i>Ayvât</i>	293,25	1.128	-	-	23,30	1.445,15
<i>Balabanlar</i>	939,24	2.089,25	-	-	21,10	3.050,19
<i>Bazirgân</i>	1.057,7	1.305,20	16	-	17,30	2.396,17

²⁷⁵ Çakır, a.g.e., s.51.

²⁷⁶ Çakır, a.g.e., s.51.

²⁷⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01702; 01720; 01721.

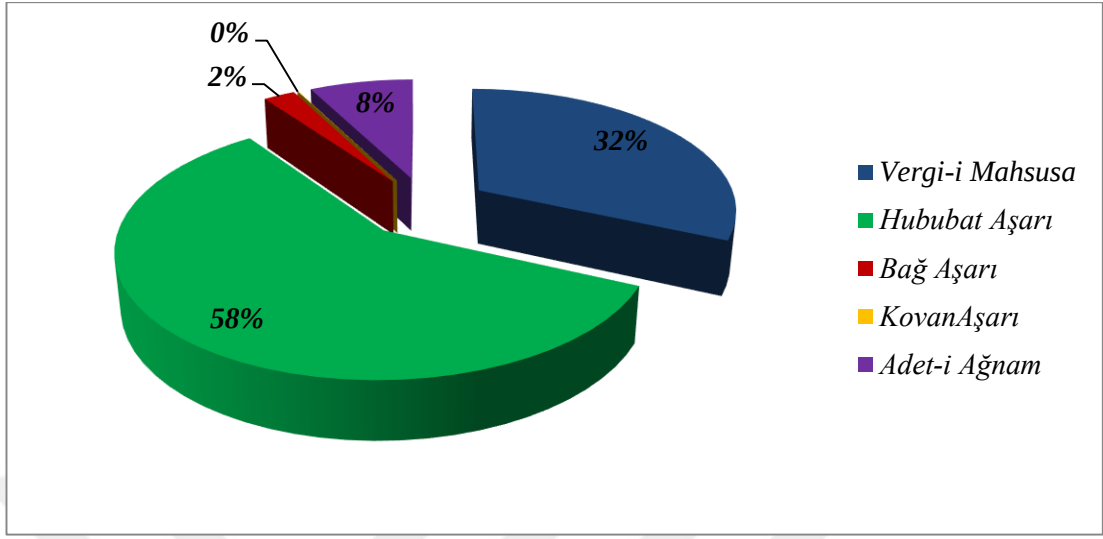
²⁷⁸ Eflak tarafından gelen ve cizye vermedikleri belirtilen hane numaraları: 5; 7; 8; 14; 36. Bkz. BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01721.

²⁷⁹ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

²⁸⁰ Temettüat defterlerde yer alan vergiler, gelirler gibi parasal tutarlar, kuruş ve para cinsinden kaydedilmiştir. Bu çalışmada vergi ve gelir miktarları hesaplanırken 40 para=1 kuruş hesabı doğrultusunda kuruşa dönüştürülerek toplam yapılmıştır.

Bosna	1.119,31	2.494,10	-	-	8,20	3.622,21
Çatalca-yı Kebîr	1.996,26	2.580,14	224,20	-	-	4.801,20
Çatalca-yı Sagîr	763,17	1.913,29	-	20	4,20	2.701,26
Dam Adası	1.057,2	2.235,10	-	-	22,30	3.315,2
Davalcılar	704,20	1.942	-	-	18,10	2.664,30
Doğcalar	1.644,12	4.151,26	-	-	40,10	5.836,8
Doymuşlar	939,23	2.048,25	-	-	-	2.988,8
Emir	1.585,23	3.049	1	-	25,20	4.661,3
Emirler	1.115,35	1.923	-	-	24,20	3.063,15
Garvan	2.642,25	4394,26	424,10	-	130,20	7.592,1
Golebina	1.937,37	3.339,15	-	3	72,30	5.353,2
Has	1.526,34	3.390,34	-	-	49,30	4.967,18
Hoca	528,28	1.282	-	-	52,20	1.863,8
Kadı	1.937,37	2.781,25	74,10	-	45,20	4.839,12
Kamerler	822,20	443,5	-	-	7,10	1.272,35
Kapaklı	1.350,27	1.781,20	-	-	11	3.143,7
Karaveli	880	2.435,7	-	-	34,30	3.349,37
Kemal	2.172,33	6.161,10	182,14	-	76,20	8.592,37
Kerimler	1.409,16	1.218,5	-	-	51,10	2.678,31
Kufalcılar	763,17	1.397,39	-	-	27,10	2.189,26
Maksutlar	2.114,4	5.030,20	-	-	74,20	7.219,4
Papuççular	822,6	1.384	-	-	-	2.206,6
Patraklı	1.350,27	2.574,20	-	28	35	3.988,7
Pop	7.047	9.984,6	2.546,10	8	298	19.883,16
Sağırlar	822	1.069,30	-	-	27,10	1.919
Savarlık/Dere	998,3	2.122,20	-	-	33,30	3.154,13
Süneç	411,3	817,5	-	-	-	1.228,8
Yeni	645,39	1.320,20	-	-	33	1.999,19
Toplam	47.512,27	87.430,21	3.468,24	59	1.381,12	139.852,4

Grafik III, Vergi Türleri ve Vergi Miktarları 1844 (%)



Tablo VI incelendiğinde Çardak Kazası köylerinde tahsil edilen toplam verginin 139.852 kuruş 4 para olduğu görülmektedir. Bu verginin 47.512 kuruş 27 parası vergi-i mahsusadan, 87.430 kuruş 21 parası aşardan, 3.468 kuruş 24 parası bağ aşarından, 59 kuruşu kovan aşarından ve 1.381 kuruş 12 parası ise adet-i ağnam resminden oluşturmaktadır. Atmaca, Kamerler ve Kerimler köyleri dışında tüm köylerde aşar, vergi-i mahsusayı geçmiştir. En fazla vergi tahsil edilen köy 19.883 kuruş 16 para ile Pop köyü, en az vergi tahsil edilen olan köy ise 1228 kuruş 8 para ile Süneç Köyü'dür. Yukarıdaki grafik incelendiğinde ise vergi türleri arasında en az yer kaplayan verginin kovan aşarı olduğu görülmektedir. En fazla paya sahip olan vergi ise hububat aşarıdır. Dolayısıyla üretimin büyük bir kısmını hububatın oluşturduğu söylenilebilir. Defterlere kaydedilen aşarın aynı bedeli incelendiğinde köylere göre hububat çeşitleri ve miktarları aşağıdaki gibidir.

Tablo VII

Çardak Kazası Köylerindeki Aşar Olarak Tahsil Edilen Hububat Çeşitleri ve Aynı Bedelleri²⁸¹

Köy Adı	Hububat Çeşiti		
	Hınta	Şair	Çavdar

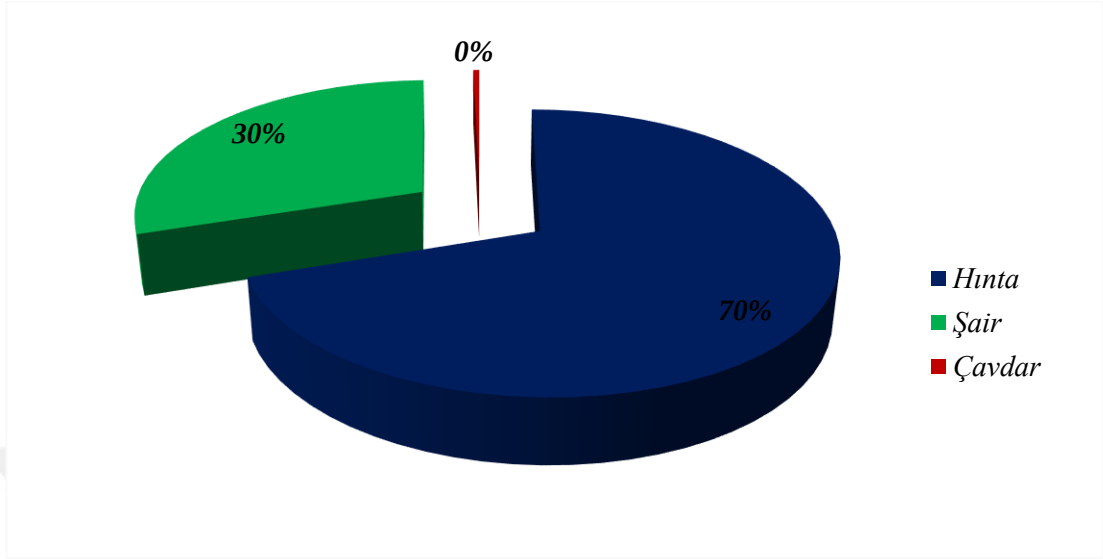
²⁸¹ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

	(Kile olarak)	(Kile olarak)	(Kile olarak)
<i>Arabacılar</i> ²⁸²	40,19	9,5	
<i>Atmaca</i>	7,27	3,9	
<i>Avdullar</i>	16,11	5,20	
<i>Aydoğdu</i>	9,28	4,20	
<i>Ayyat</i>	9,5	2,28	
<i>Balabanlar</i>	15,29	8,15	
<i>Bazirgân</i>	17,9	4,13	
<i>Bosna</i>	18,29	9,23	
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	27,18	17,23	
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	14,29	7,3	
<i>Dam adası</i>	16,24	7,23	
<i>Davalcılar</i>	11,11	11	0,8 ²⁸³
<i>Doğcalar</i>	33,13	12,9	
<i>Doymuşlar</i>	16,20	7,14	
<i>Emir</i>	46,1	14	
<i>Emirler</i>	14,24	5,21	
<i>Garvan</i>	34,31	12	
<i>Golebina</i>	22,20	17	0,13
<i>Has</i>	30,5	16,25	
<i>Hoca</i>	9,29	3,29	
<i>Kadı</i>	23,9	7,26	
<i>Kamerler</i>	5	1,18	
<i>Kapaklı</i>	24,5	6	
<i>Karaveli</i>	20,16	4,30	
<i>Kemal</i>	52,26	13,19	
<i>Kerimler</i>	10,14	3,20	
<i>Kufalcılar</i>	11,4	4,7	
<i>Maksutlar</i>	60	16,3	3,15
<i>Papuççular</i>	16	5,19	
<i>Patraklı</i>	18,19	13,3	0,11
<i>Pop</i>	78,13	35,21	
<i>Sağırlar</i>	8,6	4,5	
<i>Savarlık/Dere</i>	17,27	7	
<i>Süneç</i>	10,3	2,14	
<i>Yeni</i>	10,28	3,10	
Toplam	782,8	309,27	4,15

²⁸² Aynı bedel kaydedilirken kile ve kilenin 1/32'i olan bir ölçü birimi kullanılmıştır. Kilenin 1/32'ine karşılık gelen bu ölçü biriminin adı bulunamamış olup bu ölçü birimi 1kile=4şinik=8 kutu=16zarf denklemindeki zarftan bir sonra gelecek olan ölçü birimidir ve 1 kile=37 litre hesabıyla 1,15625 litrelik hacim ölçüsüne tekabül etmektedir. Bu ölçüyle ölçülen hububat miktarı 32'de 1 hesabı doğrultusunda kileye çevrilmiş olup, kile bedelinden sonra virgülle ayrılan küsüratlar bu ölçü birimini ifade etmektedir.

²⁸³ Bu köydeki çavdar defterde 1 şinik olarak kaydedilmiş olup hesaplamaya daha uygun olması bakımından 1kile=4şinik=8 kutu=16zarf denklemindeki zarftan bir sonra gelecek olan "birim" olarak ifade ettiğimiz ölçü birimine dönüştürülmüştür. Bkz. BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01725.

Grafik IV, 1844 Yılında Çardak Kazası Köylerindeki Aşar Vergisi Olarak Tahsil Edilen Hububat Oranları (%)



Yukarıdaki verilere göre Çardak Kazası köylerinde hınta, şair ve çavdar olmak üzere üç adet hububat türünden aşar alındığı ve dolayısıyla bu ürünlerin tarımının yapıldığı görülmektedir. Hububat türleri arasında aynı aşar bedellerinin 782,8 kile ile hıntadan, 309,27 kile ile şairden ve 4,15 kile ile de çavdardan oluştuğu görülmektedir. Temettüat defterlerinde hububat çeşitlerinin yanına 1 kileye karşılık gelen kuruş değeri kaydedilmiştir. Buna göre Çardak Kazası köylerinde 1 kile hıntanın bedeli 100 kuruş, 1 kile şairin bedeli 60 kuruş ve 1 kile çavdarın bedeli de 60 kuruştur.

Temettüat defterlerinde yer alan vergiler kadar önemli bir diğer konu ise gelirlerdir. Hanelerin tüm gelir getiren kalemleri göz önüne alınarak aşağıdaki konu başlığı altında Çardak Kazası köylerindeki gelirler ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

4.2. GELİR KAYNAKLARI VE GELİR-VERGİ DENKLEMİ

4.2.1. Hububat Üretimi

Ekonomik ve zirai gelişmeler birbirleriyle yakından alakalı olup gelişmiş bir tarım kesimi, ekonomik gelişmeyi desteklerken; geri kalmış bir tarım kesimi gelişmeyi engellemektedir.²⁸⁴ Bu nedenle tarım ekonomik açıdan çok önemli bir yere sahiptir. Vergi mükellefiyetinin tespiti amacıyla yapılan 1844-1845 sayımında adaletli bir vergi dağılımı sağlayabilmek için hane reislerinin yıllık gelirleri tespit edilmek istenilmiştir. Bu doğrultuda temettüat defterlerinde hane reisinin isminin üst kısmında vergiler yer alırken alt kısmına gelir getiren kalemler ve tüm mal varlıkları kaydedilmiştir. Temettüat defterleri, tarımsal üretim konusunda çok kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Onda bir oranında tahsil edilen aşar vergisi üretimin hesaplanması konusunda önem arz etmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi kaydedilen aynı aşar bedelinin 10 katı alındığında toplam üretim miktarına, 9 katı alındığında ise vergiden arındırılmış olarak hane reisine kalan hububat miktarına ulaşılabilir. arındırılmış olarak hane reisine kalan hububat miktarına ulaşılabilir.

Zirai üretimle ilgili verilerin en önemli problemi, 1844 yılının normal bir üretim yılı olup olmaması konusudur. 1844 yılının bir iyi ürün yılı olması halinde zirai üretim rakamları gerçekte olduğundan daha yüksek, kötü ürün yılı olması halinde ise daha düşük değerleri ifade edecektir.²⁸⁵

Aşağıdaki tabloda Çardak Kazası köylerinde 1844 yılında gerçekleştirilen hububat üretiminin miktarları verilmiştir.

²⁸⁴ Tefik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S.1, İstanbul 1987, s.225.

²⁸⁵ Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine...* s.197.

Tablo VIII
Çardak Kazası Köylerindeki Hububat Üretimi²⁸⁶

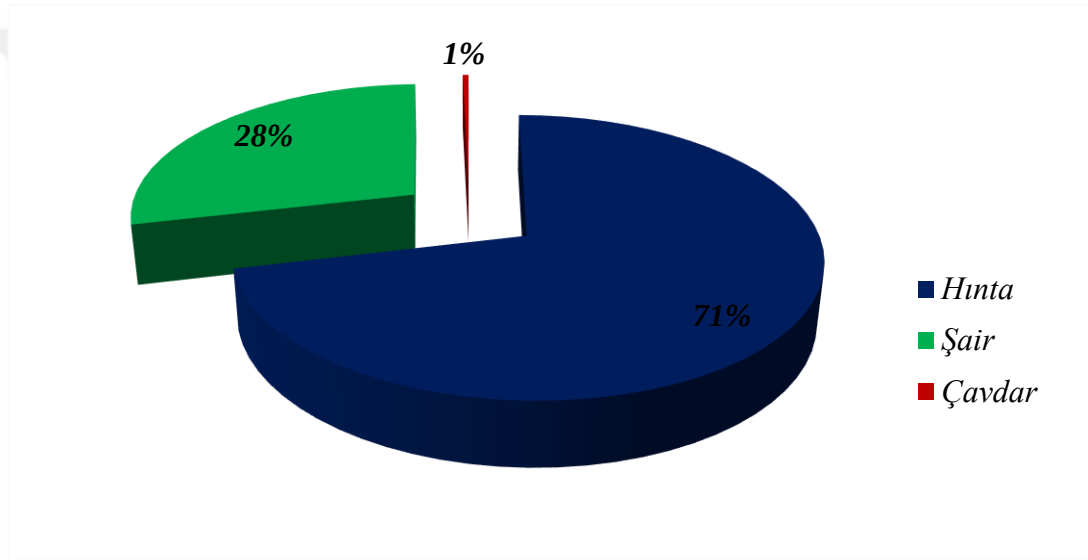
<i>Köy Adları</i>	<i>Hububat Çeşitleri</i>			<i>Toplam Hububat Üretimi (kile olarak)</i>
	<i>Hınta (kile olarak)</i>	<i>Şair (kile olarak)</i>	<i>Çavdar (kile olarak)</i>	
<i>Arabacılar</i>	405,30 ²⁸⁷	91,18	-	497,16
<i>Atmaca</i>	78,14	32,26	-	111,8
<i>Avdullar</i>	163,14	56,8	-	219,22
<i>Aydoğdu</i>	98,24	46,8	-	145
<i>Ayyat</i>	91,18	28,24	-	120,10
<i>Balabanlar</i>	159,2	84,22	-	243,24
<i>Bazirgân</i>	172,26	44,2	-	216,28
<i>Bosna</i>	189,2	97,6	-	286,8
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	275,20	177,6	-	452,26
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	149,2	70,30	-	220
<i>Dam adası</i>	167,16	77,6	-	244,22
<i>Davalcılar</i>	113,14	110	2,16	225,30
<i>Doğcalar</i>	334,2	122,26	-	456,28
<i>Doymuşlar</i>	166,8	74,12	-	240,20
<i>Emir</i>	460,10	140	-	600,10
<i>Emirler</i>	147,16	56,18	-	204,2
<i>Garvan</i>	349,22	120	-	469,22
<i>Golebina</i>	226,8	170	3,2	399,10
<i>Has</i>	301,18	167,26	-	469,12
<i>Hoca</i>	99,2	39,2	-	138,4
<i>Kadı</i>	232,26	78,4	-	310,30
<i>Kamerler</i>	50	15,20	-	65,20
<i>Kapaklı</i>	241,18	60	-	301,18
<i>Karaveli</i>	205	49,12	-	254,12
<i>Kemal</i>	528,4	135,30	-	664,2
<i>Kerimler</i>	104,12	36,8	-	140,20
<i>Kufalcılar</i>	111,8	42,6	-	153,14

²⁸⁶ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

²⁸⁷ Hububatların aynı bedellerinin sonlarında kile miktarından sonra virgölün sağında kalan ve küsürat olarak ifade edilen bu ölçü birimi; 1kile=4şinik=8 kutu=16zarf denklemindeki zarftan bir sonra gelecek olan ölçü birimidir. Bu ölçü birimi 1 kile=37 litre hesabıyla 1,15625 litrelik hacim ölçüsüne tekabül etmektedir.

Maksutlar	600	160,30	34,22	795,20
Papuççular	160	55,30	-	215,30
Patraklı	185,30	130,30	3,14	320,10
Pop	784,2	356,18	-	1.140,20
Sağırlar	81,28	41,18	-	123,14
Savarlık/Dere	178,14	70	-	248,14
Süneç	100,30	24,12	-	125,10
Yeni	108,24	33,4	-	141,28
Toplam	7.822,16	3.098,14	43,22	10.964,20

Grafik V, 1844 Yılı İtibarıyla Çardak Kazası Genelinde Üretimi Yapılan Toplam Hububat Oranları (%)



Yukarıdaki verilere göre kaza genelinde toplam 10.964,20 kile hububat üretimi yapıldığı görülmektedir. En fazla hububat üretimi yapılan köy 1.140,20 kile ile Pop köyüdür. Pop köyünü üretim yoğunluğu açısından sırasıyla Maksutlar, Kemal ve Emir köyleri izlemektedir. Çardak Kazası köylerinde hinta, şair ve çavdar olmak üzere üç çeşit hububat üretilmektedir. En fazla üretimi yapılan ürün toplam üretim içerisinde %71 yer kaplayan hintadır. En az üretimi yapılan ürün ise %1 oranla çavdardır.

Üretim konusunda üretim miktarı kadar önemli olan bir şey varsa o da ne kadar bir alanda üretim yapıldığıdır. Defterlerinde bu verilen yer alması defterlerin

kalitesini arttıran bir başka unsurdur. Hububat üretimi için 1844 yılında Çardak köylerinde ekim yapılan ve nadasa bırakılan tarla büyüklükleri aşağıdaki gibidir.

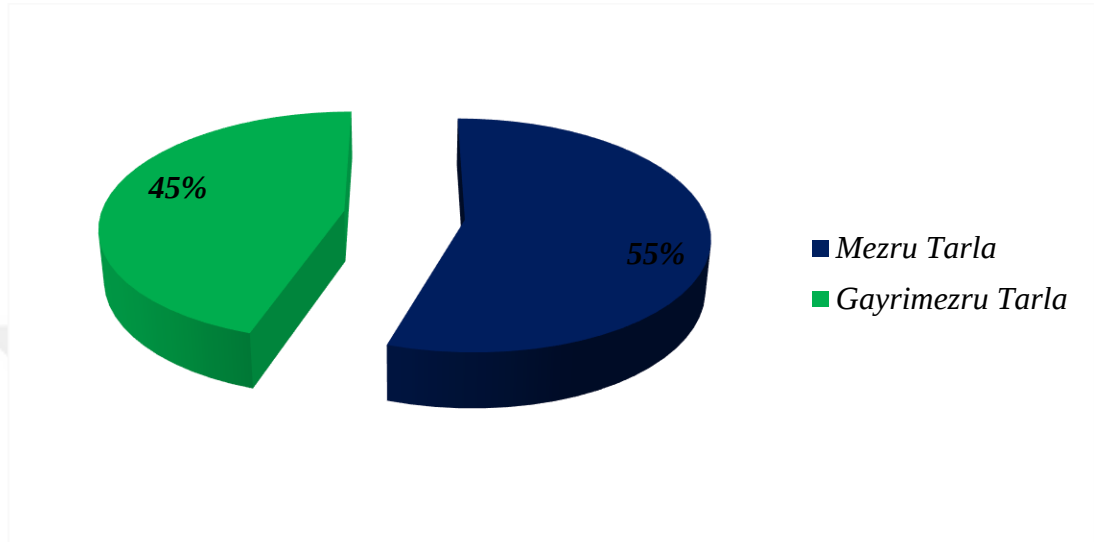
Tablo IX
1844 Yılı İtibarıyla Köylere Göre Arazi Büyüklükleri²⁸⁸

<i>Köy İsmi</i>	<i>Mezru Arazi (Dönüm)</i>	<i>Gayr-i Mezru Arazi (Dönüm)</i>	<i>Toplam Arazi (Dönüm)</i>
<i>Arabacılar</i>	772	682	1.454
<i>Atmaca</i>	217	174	391
<i>Avdullar</i>	278	243	521
<i>Aydoğdu</i>	233	200	433
<i>Ayvat</i>	108	114	222
<i>Balabanlar</i>	265	217	482
<i>Bazirgân</i>	409	337	746
<i>Bosna</i>	461	423	884
<i>Çatalca-yı Kebîr</i>	574	416	990
<i>Çatalca-yı Sagîr</i>	275	243	518
<i>Dam Adası</i>	296	238	534
<i>Davalcılar</i>	183	147	330
<i>Doğcalar</i>	456	377	833
<i>Doymuşlar</i>	362	276	638
<i>Emir</i>	552	367	919
<i>Emirler</i>	282	256	538
<i>Garvan</i>	792	585	1.377
<i>Golebina</i>	580	458	1.038
<i>Has</i>	561	492	1.053
<i>Hoca</i>	201	167	368
<i>Kadı</i>	692	594	1.286
<i>Kamerler</i>	208	179	387
<i>Kapaklı</i>	469	385	854
<i>Karaveli</i>	277	185	462
<i>Kemal</i>	957	862	1.819
<i>Kerimler</i>	348	310	658
<i>Kufalcılar</i>	270	216	486
<i>Maksutlar</i>	804	707	1.511
<i>Papuççular</i>	254	220	474
<i>Patraklı</i>	373	304	677
<i>Pop</i>	2.339	1.940	4.279
<i>Sağırlar</i>	526	245	771

²⁸⁸ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

<i>Savarlık/Dere</i>	265	235	500
<i>Süneç</i>	190	155	345
<i>Yeni</i>	274	224	498
<i>Toplam</i>	16.103	13.173	29.276

Grafik VI, 1844 Yılı İtibarıyla Mezru ve Gayr-i Mezru Toprak Büyüklükleri (%)



Yukarıdaki bilgilere göre 1844 yılı itibarıyla Çardak Kazası köylerinde hububat üretimi için yararlanılan toplam 29.276 dönüm arazi bulunmaktadır. Bu arazinin 16.103 dönümü 1844 yılında ekilirken 13.173 dönümü ise sonraki yıl için nadasa bırakılmıştır. Hububat tarımı için ayrılan en fazla toprak 4.279 dönüm ile Pop köyünde yer alırken en az toprak ise 222 dönüm ile Ayvat köyünde bulunmaktadır.

Kaza genelindeki köylere bakıldığında mezru (ekilen) ve gayr-i mezru (ekilmeyen/dinlendirilen) toprak büyüklükleri arasında tam bir ters orantı olduğu görülmektedir. 1844 yılı için kaç dönüm arazi mezru olarak kaydedilmişse 1845 yılı için de aynı büyüklükteki arazi gayr-i mezru olarak, 1844 yılı için kaç dönüm arazi gayr-i mezru olarak kaydedilmişse, 1845 yılında aynı büyüklükteki arazi mezru olarak kaydedilmiştir. Bu durum kaza genelinde hemen her köyde ve her hanede bu şekildedir.²⁸⁹ Dolayısıyla kazaya bağlı köylerde dönüşümlü bir tarım yapıldığını söylemek mümkündür. Toprağın verimini kaybetmemek için geçen yıl ekilen toprağın bir sonraki yıl nadasa bırakıldığı görülmektedir. 1844 yılı itibarıyla kaza genelinde hububat tarımı yapılan toplam arazi içerisinde mezru toprak büyüklüğü

²⁸⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

%55 oranında yer kaplarken gayr-i mezru toprak büyüklüğü ise %45 oranında bir paya sahiptir.

4.2.2. Bağcılık, Değirmencilik

Bağcılık bilindiği gibi üzüm üretimidir. Besleyicilik açısından değerli bir gıda olan üzüm saf haliyle meyve olarak tüketilebildiği gibi içecek ve pekmez yapımında da kullanılmaktadır. Kazaya bağlı köylerin hepsinde olmasa da bir kısmında bağcılık yapılmaktaydı. Hane reislerinin sahip olduğu üzüm bağları genellikle dönüm ve evlek²⁹⁰ olarak kaydedilmiştir. Bağ aşarı Müslüman ahaliden öşr-ü üzüm, ya da öşr-ü bağ gibi adlarla tahsil edilirken gayr-i Müslimlerden ise zecriye rüsumu adıyla tahsil edilmiştir. Nakdi olarak ve dönüm başına alınan bu verginin standart bir oranı bulunmamaktadır.²⁹¹ 1844-45 yılı itibariyle Çardak Kazası köylerindeki üzüm üretimi yapılan bağ arazileri ve buralardan elde edilen hasılatlar aşağıdaki gibidir.

Tablo X
Çardak Kazası Köylerindeki Bağlık Araziler ve Hasılatları²⁹²

<i>Köy Adı</i>	<i>Bağ</i>	
	<i>Büyüklik (Dönüm)</i>	<i>Hasılat (Kuruş)</i>
<i>Arabacılar</i>	-	-
<i>Atmaca</i>	-	-
<i>Avdullar</i>	-	-
<i>Aydoğdu</i>	-	-
<i>Ayvat</i>	-	-
<i>Balabanlar</i>	-	-
<i>Bazirgân</i>	2,5	144
<i>Bosna</i>	-	-
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	38,5	1.727,5

²⁹⁰ Dört evlek evlek bir dönüme eşit olduğu için bu çalışmada gerekli hesaplar dönüme dönüştürülerek yapılmıştır.

²⁹¹ Kocakaplan, a.g.t., s.73.

²⁹² BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Çatalca-yı Sağır	-	-
Dam adası	-	-
Davalcılar	-	-
Doğcalar	-	-
Doymuşlar	-	-
Emir	1	-
Emirler	-	-
Garvan	51	7.898
Golebina	-	-
Has	-	-
Hoca	-	-
Kadı	47,5	4.336,5
Kamerler	-	-
Kapaklı	-	-
Karaveli	-	-
Kemal	27	1.745
Kerimler	-	-
Kufalcılar	-	-
Maksutlar	-	-
Papuççular	-	-
Patraklı	-	-
Pop	366,5	66.615
Sağırlar	-	-
Savarlık/Dere	-	-
Süneç	-	-
Yeni	-	-
Toplam	534	82.466

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere bağcılık kazanın her köyünde yapılmasa da bazı köylerde geçim kaynağı olmuştur. Kazaya bağlı bulunan 35 köy içerisinde yalnız; Bazirgân, Çatalca-i Kebir, Emir, Garvan, Kadı, Kemal ve Pop olmak üzere 7 köyde bağcılık yapılmaktadır. Bu köyler dışında diğer köylerde bağcılık faaliyetine rastlanmamaktadır. Ayrıca gayr-i Müslüm ahalinin bulunduğu 3 köy olan Garvan, Kadı ve Pop köylerinde de bağcılık yapıldığı görülmektedir. Kaza genelinde bağ için ayrılan toplam 534 dönüm arazi bulunmaktadır. Bu arazilerden toplam 82.466 kuruş hasılat elde edilmiştir. Köyler arasında bağcılık için ayrılan en fazla toprak Pop köyündedir ve bu köyde bağcılıktan toplam 66.615 kuruş hasılat

elde edilmiştir. Bağcılık için ayrılan en az toprak ise Emir köyündedir ve bu köyde bağcılıktan kayıtlı hasılat bulunmamaktadır.

Değirmenler bilindiği gibi un üretimi için kurulan yapılardır. Osmanlı ülkesinde çevresinde dükkânlar evler gibi bir takım yeni yapılaşmalara yol açarak yeni yerleşmelerin dolayısıyla yeni gelir kapılarının aralanması anlamını taşıdığından değirmenleri basit yapılar olarak görmek doğru değildir.²⁹³ 1844-45’li yıllarda Çardak Kazası köylerinde var olan değirmen çeşitleri ve bunlardan elde edilen hasılat aşağıdaki gibidir.

Tablo XI
Çardak Kazası Köylerindeki Değirmen Varlığı ve Hasılatları²⁹⁴

<i>Köy Adı</i>	<i>Değirmen</i>		
	<i>Türü</i>	<i>Büyük­lük (Bab)</i>	<i>Hasılat (Kuruş)</i>
<i>Arabacılar</i>	Dere	1	140
<i>Atmaca</i>	-	-	-
<i>Avdullar</i>	-	-	-
<i>Aydoğdu</i>	-	-	-
<i>Ayvat</i>	Öküz	1	-
<i>Balabanlar</i>	-	-	-
<i>Bazirgân</i>	Yel	1	200
<i>Bosna</i>	-	-	-
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	Yel	4	1.060
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	-	-	-
<i>Dam adası</i>	-	-	-
<i>Davalcılar</i>	-	-	-
<i>Doğcalar</i>	Öküz	1	-
<i>Doymuşlar</i>	-	-	-
<i>Emir</i>	Yel	1	-
<i>Emirler</i>	-	-	-
<i>Garvan</i>	Yel	2	295
<i>Golebina</i>	-	-	-

²⁹³ Ahmet Köç, “Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı’nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)”, *Vakıflar Dergisi*, S.,53, Ankara, 2020, s.31.

²⁹⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Has	-	-	-
Hoca	-	-	-
Kadı	Su	1	-
Kamerler	-	-	-
Kapaklı	-	-	-
Karaveli	-	-	-
Kemal	Yel	1	-
	Dere	2	150
Kerimler	-	-	-
Kufalcılar	-	-	-
Maksutlar	-	-	-
Papuççular	-	-	-
Patraklı	-	-	-
Pop	-	-	-
Sağırlar	Yel	1	-
Savarlık/Dere	-	-	-
Süneç	-	-	-
Yeni	-	-	-
Toplam		16	1.845

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Çardak Kazası'na bağlı her köyde değirmen bulunmadığı görülmektedir. Bununla beraber dere, yel, öküz ve su gücüyle çalışan değirmen çeşitleri mevcuttur. Kaza genelinde toplam 16 bab değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerden elde edilen toplam hasılat ise 1.845 kuruştur.

4.2.3. Hayvancılık

Hayvancılık köylünün kimi zaman çiftçiliğin yanında ek gelir, kimi zaman da ana geçim kaynağı olarak sürdürdüğü bir sektördür. Et, süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamamanın yanında gelişmiş tarım teknolojilerinin olmadığı dönemlerde ziraat yapılırken özellikle büyükbaş hayvan gücünden istifade edilmiş ve bu sebeple tarım ve hayvancılık hep birlikte düşünülmüştür. 1844-45'li yıllarda Çardak köylerinde de durum bu şekildedir. Çiftçilik ile uğraşan hemen her hanede hayvancılık da yapıldığı görülmektedir. Çardak'a bağlı köylerdeki hayvan varlığı aşağıdaki gibidir.

Tablo XII
Çardak Kazası Köylerindeki Büyükbaş Hayvan Varlığı 1844²⁹⁵

<i>Köy Adı</i>	<i>Kara Sığır</i>								
	<i>Sağma l</i>	<i>Öküz</i>	<i>Düve</i>	<i>Dana</i>	<i>İnek</i>	<i>Kısır</i>	<i>Tosun</i>	<i>Buzağ ı</i>	<i>Topla m</i>
<i>Arabacılar</i>	76	86	39	2	-	3	53	-	259
<i>Atmaca</i>	17	25	5	10	-	2	3	-	62
<i>Avdullar</i>	20	33	8	17	-	4	2	-	84
<i>Aydoğdu</i>	25	23	6	-	-	2	15	-	71
<i>Ayvat</i>	6	14	2	4	-	5	5	-	36
<i>Balabanlar</i>	12	28	3	12	-	2	-	-	57
<i>Bazırgân</i>	31	50	22	-	-	7	31	-	141
<i>Bosna</i>	32	54	13	32	2	8	10	-	151
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	50	72	27	16	1	10	27	-	203
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	27	39	13	17	-	2	10	-	108
<i>Dam adası</i>	21	34	5	30	1	7	2	-	100
<i>Davalcılar</i>	16	25	8	13	-	2	5	-	69
<i>Doğcalar</i>	32	56	6	19	1	4	12	-	130
<i>Doymuşlar</i>	39	51	21	6	-	5	21	-	143
<i>Emir</i>	38	62	20	-	-	2	21	-	143
<i>Emirler</i>	21	39	1	5	-	2	14	-	82
<i>Garvan</i>	103	134	36	24	6	3	21	7	334
<i>Golebina</i>	33	69	7	21	-	9	10	-	149
<i>Has</i>	47	75	16	43	-	9	21	-	211
<i>Hoca</i>	25	22	10	-	-	-	11	-	68
<i>Kadı</i>	89	93	14	23	1	11	20	6	257
<i>Kamerler</i>	14	26	4	10	-	1	2	-	57
<i>Kapaklı</i>	41	62	14	-	1	2	20	-	140
<i>Karaveli</i>	22	42	8	16	-	1	15	-	104
<i>Kemal</i>	68	95	44	-	3	11	58	-	279
<i>Kerimler</i>	26	52	7	21	-	7	10	-	123
<i>Kufalcılar</i>	21	26	-	1	-	2	15	-	65
<i>Maksutlar</i>	48	88	9	44	1	16	20	-	226
<i>Papuççular</i>	21	30	11	1	-	-	21	-	84
<i>Patraklı</i>	33	50	9	26	-	5	15	-	138
<i>Pop</i>	167	338	67	2	-	6	129	4	713
<i>Sağırlar</i>	22	32	5	-	-	4	19	-	82
<i>Savarlık/Der e</i>	18	31	5	1	-	4	11	-	70

²⁹⁵ BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

<i>Süneç</i>	11	16	-	8	-	2	8	-	45
<i>Yeni</i>	16	30	5	10	-	1	9	-	71
Toplam	1.288	2.002	470	434	17	161	666	17	5.055
<i>Köy Adı</i>	<i>Camus</i>								
	<i>Sağma l</i>	<i>Öküz</i>	<i>Düve</i>	<i>Dana</i>	<i>İnek</i>	<i>Kısır</i>	<i>Tosun</i>	<i>Kota</i>	<i>Topla m</i>
<i>Arabacılar</i>	14	2	9	2	-	1	6	-	34
<i>Atmaca</i>	1	-	-	-	-	-	-	2	3
<i>Avdullar</i>	31	-	1	-	-	1	-	3	36
<i>Aydoğdu</i>	5	-	-	-	-	2	2	-	9
<i>Ayvat</i>	2	2	-	-	-	1	-	2	7
<i>Balabanlar</i>	4	2		2	-	-	-	2	10
<i>Bazirgân</i>	6	4	3	-	-	1	3	-	17
<i>Bosna</i>	5		2	-	1	2	-	6	16
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	19	2	7	2	-	-	5	1	36
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	3	-	1	1	-	-	2	-	7
<i>Dam adası</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Davalcılar</i>	1	-	-	-	-	-	-	1	2
<i>Doğcalar</i>	4	-	-	-	-	-	1	2	7
<i>Doymuşlar</i>	6	2	2	-	1	1	4	-	16
<i>Emir</i>	9	-	3	-	-	-	4	-	16
<i>Emirler</i>	3	-	-	-	-	-	1	2	6
<i>Garvan</i>	25	8	7	10	4	1	5	-	60
<i>Golebina</i>	3	-	-	-	-	1	-	1	5
<i>Has</i>	10	-	2	-	-	2	-	5	19
<i>Hoca</i>	4	4	-	-	-	-	2	-	10
<i>Kadı</i>	31	20	4	6	-	3	-	-	64
<i>Kamerler</i>	1	-	-	-	-	-	-	1	2
<i>Kapaklı</i>	5	-	3	-	-	1	-	-	9
<i>Karaveli</i>	7	-	3	2	-	2	2	-	16
<i>Kemal</i>	28	6	12	-	-	-	14	-	60
<i>Kerimler</i>	2	-	-	-	-	1	-	2	5
<i>Kufalcılar</i>	-	4	1	-	-	-	-	-	5
<i>Maksutlar</i>	7	2	5	3	1	2	1	6	27
<i>Papuççular</i>	12	2	3	-	-	-	7	-	24
<i>Patraklı</i>	6	-	3	-	-	2	2	6	19
<i>Pop</i>	21	4	24	2	-	2	43	4	100
<i>Sağırlar</i>	2	-	-	-	-	-	-	2	4
<i>Savarlık/Der e</i>	3	2	1	-	-	1	-	-	7
<i>Süneç</i>	2	-	-	-	-	10	-	-	12
<i>Yeni</i>	3	2	1	-	-	-	1	1	8
Toplam	285	68	97	30	7	37	105	49	678

<i>Köy İsmi</i>	<i>At</i>						
	<i>Aygır</i>	<i>Kısrak</i>	<i>Bargir</i>	<i>Hergele</i>	<i>Tay</i>	<i>Kulun</i>	<i>Topla m</i>
<i>Arabacılar</i>	-	-	8	54	27	-	89
<i>Atmaca</i>	1	9	-	1	8	-	19
<i>Avdullar</i>	-	12	-	1	8	-	21
<i>Aydoğdu</i>	-	-	1	10	4	-	15
<i>Ayvat</i>	-	5	-	3	4	-	12
<i>Balabanlar</i>	1	3	-	10	3	-	17
<i>Bazirgân</i>	-	-	-	14	7	-	21
<i>Bosna</i>	6	25	-	-	13	-	44
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	5	4	-	38	10	-	57
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	6	12	-	6	3	-	27
<i>Dam adası</i>	-	10	-	-	6	-	16
<i>Davalcılar</i>	-	14	-	-	8	-	22
<i>Doğcalar</i>	-	2	-	33	6	-	41
<i>Doymuşlar</i>	8	-	2	29	11	-	50
<i>Emir</i>	-	-	2	47	19	-	68
<i>Emirler</i>	1	11	-	10	7	-	29
<i>Garvan</i>	3	6	2	53	8	-	72
<i>Golebina</i>	-	8	-	7	2	2	19
<i>Has</i>	3	25	-	9	15	-	52
<i>Hoca</i>	-	-	3	23	10	-	36
<i>Kadı</i>	7	2	-	39	1	-	49
<i>Kamerler</i>	-	7	-	-	5	-	12
<i>Kapaklı</i>	-	-	4	35	8	-	47
<i>Karaveli</i>	1	-	-	16	-	-	17
<i>Kemal</i>	-	-	7	105	36	-	148
<i>Kerimler</i>	-	8	-	-	3	-	11
<i>Kufalcılar</i>	-	8	-	8	2	-	18
<i>Maksutlar</i>	-	40	-	3	22	-	65
<i>Papuççular</i>	-	-	1	23	19	-	43
<i>Patraklı</i>	4	21	-	-	11	-	36
<i>Pop</i>	-	-	9	129	16	-	154
<i>Sağırlar</i>	-	12	-	7	4	-	23
<i>Savarlık/Der e</i>	1	14	-	-	6	-	21
<i>Süneç</i>	-	1	-	3	3	-	7
<i>Yeni</i>	1	7	-	6	7	-	21
<i>Toplam</i>	48	266	39	722	322	2	1.399
<i>Genel Toplam</i>				7.132			

Tablo XII'ye göre kaza genelinde bakılan büyükbaş hayvanlar arasında karasığır, camus ve at çeşitleri yer almaktadır. Kaza genelinde toplam 7.132 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu toplamın 5.055'ini karasığır, 678'ini Camus ve 1.399'unu ise atlar oluşturmaktadır. Sadece Dam adası köyünde camus bulunmamaktadır. Bunun dışında her köyde büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bölgedeki küçükbaş hayvan varlığı ise aşağıdaki gibidir.

Tablo XIII
Çardak Kazası Köylerindeki Küçükbaş Hayvan Varlığı 1844²⁹⁶

<i>Köy Adı</i>	<i>Sağmal Ağnam</i>	<i>Sağmal Keçi</i>	<i>Kısır Ağnam</i>	<i>Kısır Keçi</i>	<i>Kuzu</i>	<i>Oğlak</i>	<i>Koyun</i>	<i>Keçi</i>	<i>Kuzu ve Oğlak²⁹⁷</i>	<i>Toplam</i>
<i>Arabacılar</i>	75	29	56	49	58	26	-	-	-	293
<i>Atmaca</i>	21	90	13	-	-	-	-	-	-	124
<i>Avdullar</i>	29	-	43	-	34	-	-	-	-	106
<i>Aydoğdu</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ayvat</i>	31	-	28	-	20	-	-	-	-	79
<i>Balabanlar</i>	19	15	12	9	18	10	30	-	-	113
<i>Bazirgân</i>	36	15	10	4	29	4	-	-	-	98
<i>Bosna</i>	16	-	14	-	11	-	-	-	-	41
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	-	-	-	-	-	-	16	-	-	16
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	38	-	31	-	24	-	-	-	-	93
<i>Dam adası</i>	49	-	38	12	32	10	-	-	-	141
<i>Davacılar</i>	45	-	28	-	25	-	-	-	-	98
<i>Doğcalar</i>	86	-	63	-	65	-	-	-	-	214
<i>Doymuşlar</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Emir</i>	67	-	51	-	52	2	-	-	-	172
<i>Emirler</i>	72	-	43	-	49	-	-	-	-	164
<i>Garvan</i>	356	-	234	-	123	-	1	-	-	714
<i>Golebina</i>	127	17	25	11	62	13	-	-	-	255
<i>Has</i>	127	-	70	-	110	-	-	-	-	307
<i>Hoca</i>	42	-	54	-	-	-	-	-	-	96

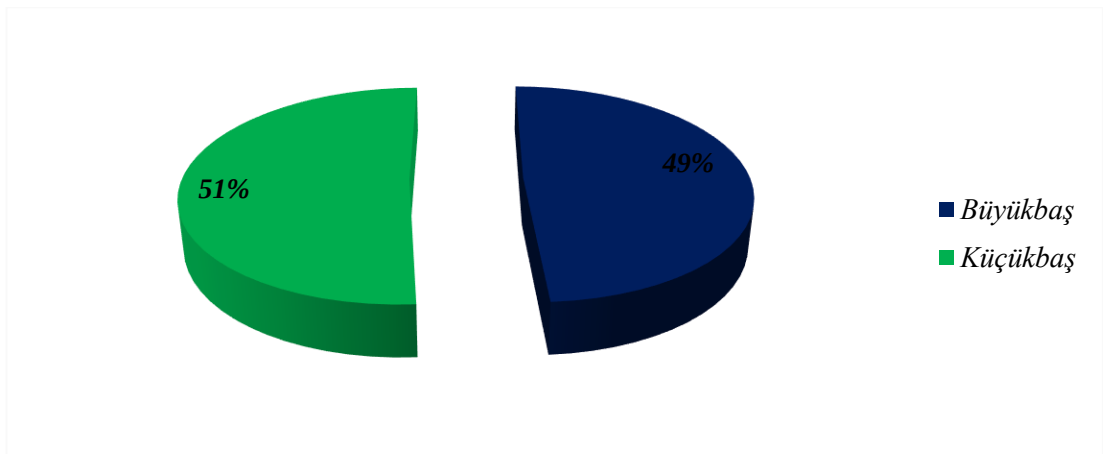
²⁹⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

²⁹⁷ Defterlerde hane reisinin sahip olduğu kuzu ve oğlak sayıları genellikle “kuzu” ya da “oğlak” başlığı altında ayrı ayrı belirtilmiştir. Ancak “kuzu ve oğlak” olarak tek başlık altında kaydedildiği istisnai durumlar da vardır. “Kuzu ve oğlak” olarak tek başlık altında kaydedilen hayvanatın kaç adedinin kuzu, kaç adedinin ise oğlak olduğu bilinmediğinden tabloda ayrıca “kuzu ve oğlak” başlığına yer verilmiştir.

<i>Kadı</i>	73	40	58	11	69	39	8	-	-	298
<i>Kamerler</i>	9	-	10	-	4	-	-	-	-	23
<i>Kapaklı</i>	40	13	13	-	25	19	-	8	29	147
<i>Karaveli</i>	81	-	56	-	65	-	-	-	-	202
<i>Kemal</i>	192	2	90	24	144	-	-	-	-	452
<i>Kerimler</i>	61	18	52	10	45	10	-	-	-	196
<i>Kufalcılar</i>	67	-	46	15	24	2	-	-	-	154
<i>Maksutlar</i>	158	32	70	26	94	31	-	-	-	411
<i>Papuççular</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Patraklı</i>	36	7	30	6	29	5	-	-	-	113
<i>Pop</i>	547	612	535	-	137	-	-	-	-	1.831
<i>Sağırlar</i>	49	-	17	20	26	-	-	-	20	132
<i>Savarlık/Dere</i>	57	28	35	22	31	27	-	-	-	200
<i>Süneç</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yeni</i>	58	-	54	-	34	-	-	-	-	146
<i>Toplam</i>	2.664	918	1.879	219	1.439	198	55	8	49	7.429

Tablo XIII'den anlaşılabacağı üzere yörede toplam 7.429 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Küçükbaş hayvancılık içerisindeki en büyük payı 2.664 baş ile sağmal ağınam oluşturmaktadır. Aydoğdu, Doymuşlar, Papuççular ve Süneç köylerinde ise küçükbaş hayvancılık yapılmamaktadır.

Grafik VII, Çardak Kazası Genelindeki Toplam Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Varlığı 1844 (%)



Çardak Kazası köylerinde genellikle bir hanede hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvancılık beraber yapılmaktadır. Ancak sadece küçükbaş ya da büyükbaş hayvan besleyen haneler de bulunmaktadır ve bu haneler toplam nüfusa oranla az bir yer kaplamaktadır.

Yukarıdaki verilere göre Çardak Kazası genelindeki toplam hayvan varlığının %49'unu büyükbaş hayvanlar, %51'ini de küçükbaş hayvan çeşitleri oluşturmaktadır. Buna göre küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayıları birbirine yakındır olup aşağı yukarı aynı sayılarda ve eşit oranda varlık göstermektedir. Dolayısıyla bu konuda bölgede dengeli bir hayvancılık yapıldığı söylenebilir.

Hayvanların sadece sağmal olanlarından hasılat elde edilmektedir. Yani süt üretimi ile gelir sağlanmaktadır. Genellikle sağmal kara sığır başına yıllık 19-20, sağmal camus başına 30-31, sağmal koyun ve keçi başına ise 3 kuruş hasılat kaydedildiği görülmektedir. Hane reisine gelir diğer bir faaliyet ise arıcılıktır. Kazaya bağlı her köyde olmasa da bazı köylerde arıcılık yapılmaktadır. Kovan başı hasılat her hanede değişmekte olup standart bir ortalaması yoktur. Çardak'a bağlı köylerdeki sağmal kara sığır, sağmal camus, sağmal ağınam, sağmal keçi ve kovan adetleri ile buralardan sağlanan hasılatlar aşağıdaki gibidir.

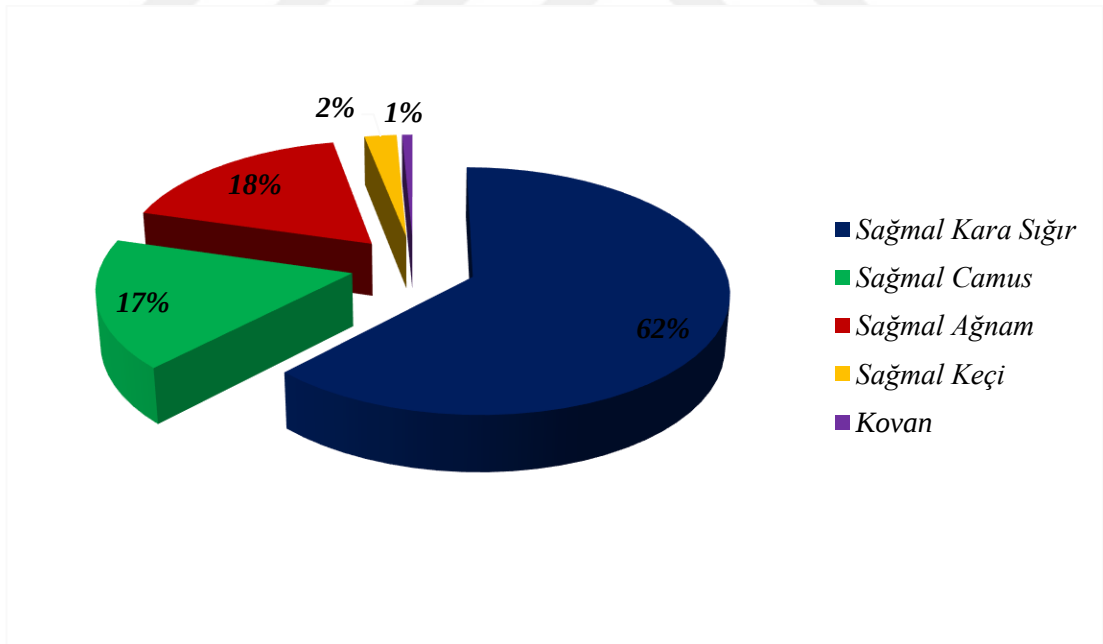
Tablo XIV
Çardak Kazası Köylerindeki Gelir Sağlayan Hayvan Varlığı ve Hasılatları
1844²⁹⁸

<i>Köyler</i>	<i>Sağmal Kara Sığır</i>		<i>Sağmal Camus</i>		<i>Sağmal Ağınam</i>		<i>Sağmal Keçi</i>		<i>Kovan</i>	
	<i>Adet</i>	<i>Hasılat</i>	<i>Adet</i>	<i>Hasılat</i>	<i>Adet</i>	<i>Hasılat</i>	<i>Adet</i>	<i>Hasılat</i>	<i>Adet</i>	<i>Hasılat</i>
<i>Arabacılar</i>	76	1.520	14	434	75	225	29	87	-	-
<i>Atmaca</i>	17	340	1	31	21	63	90	270	-	-
<i>Avdullar</i>	20	360	31	245	29	78	-	-	-	-
<i>Aydoğdu</i>	25	500	5	155	-	-	-	-	-	-
<i>Ayvrat</i>	6	120	2	30	31	93	-	-	-	-
<i>Balabanlar</i>	12	229	4	61	19	57	15	36	-	-
<i>Bazirgân</i>	31	615	6	186	36	100	15	45	-	-
<i>Bosna</i>	32	640	5	154	16	48	-	-	-	-
<i>Çatalca-yı Kebir</i>	50	1.002	19	589	-	-	-	-	-	-
<i>Çatalca-yı Sağır</i>	27	540	3	93	38	114	-	-	10	-
<i>Dam adası</i>	21	400	-	-	49	147	-	-	10	20

²⁹⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

<i>Davalcılar</i>	16	290	1	31	45	135	-	-	-	-
<i>Doğcalar</i>	32	640	4	124	86	271	-	-	-	-
<i>Doymuşlar</i>	39	760	6	185	-	-	-	-	-	-
<i>Emir</i>	38	760	9	279	67	201	-	-	-	-
<i>Emirler</i>	21	380	3	93	72	210	-	-	-	-
<i>Garvan</i>	103	1.360	25	558	356	1.094	-	-	16	85
<i>Golebina</i>	33	641	3	93	127	382	17	51	3	-
<i>Has</i>	47	922	10	257	127	390	-	-	-	-
<i>Hoca</i>	25	500	4	124	42	122	-	-	-	-
<i>Kadı</i>	89	1.082	31	474	73	239	40	120	4	60
<i>Kamerler</i>	14	280	1	31	9	27	-	-	-	-
<i>Kapaklı</i>	41	820	5	154	40	135	13	39	-	-
<i>Karaveli</i>	22	411	7	216	81	258	-	-	-	-
<i>Kemal</i>	68	1.320	28	868	192	576	2	6		
<i>Kerimler</i>	26	520	2	62	61	183	18	54	-	-
<i>Kufalcılar</i>	21	420	-	-	67	201	-	-	-	-
<i>Maksutlar</i>	48	920	7	217	158	474	32	96	-	-
<i>Papuççular</i>	21	420	12	370	-	-	-	-	-	-
<i>Patraklı</i>	33	660	6	186	36	110	7	21	10	20
<i>Pop</i>	167	3.331	21	19	547	204	612	-	14	100
<i>Sağırılar</i>	22	440	2	62	49	147	-	-	-	-
<i>Savarlık/Dere</i>	18	36	3	93	57	171	28	69	-	-
<i>Süneç</i>	11	220	2	31	-	-	-	-	-	-
<i>Yeni</i>	16	320	3	62	58	174	-	-	-	-
Toplam	1.288	23.719	285	6.567	2.664	6.629	918	894	67	285

Grafik VIII, Çardak Kazası Köylerindeki Gelir Getiren Hayvan Varlığı 1844 (%)



Yukarıdaki verilere göre her köyde sağmal hayvan bulunmakta olup hayvancılıktan elde edilen toplam gelir içerisindeki en büyük payı % 62 ile sağmal kara sığır, en küçük payı ise %1 ile arıcılık oluşturmaktadır.

4.2.4. Gelir Dağılımı

Tarladan elde edilen hâsılat tutarı aşarın, kuruş cinsinden toplamının on katından aşarın nakdî tutarının düşülmüş halidir. Yani tarladan elde edilen yıllık hâsılat, vergiden arındırılmış şekilde nakdî aşarın 9 katı olarak kaydedilmiştir.²⁹⁹ Ancak bazı hanelerde bu durum geçerli olmayıp nakdi aşarın 9 katı alındığında defterlere kaydedilen hasılat toplamından farklı bir sonuca ulaşılabilmektedir. Bu durum ise tahmin edileceği üzere veriler köy bazında ele alınırken toplamı etkileyebilmektedir.³⁰⁰ Toplam geliri oluşturan gelir kalemleri ve gelir miktarları aşağıdaki gibidir.

Tablo XV
1844 Yılında Köylerde Gelir Sağlayan Faaliyetler ve Gelir Miktarı³⁰¹

<i>Köy Adı</i>	<i>Hububat Üretiminden Elde Edilen Gelir (Kuruş)</i>	<i>Bağ Geliri (Kuruş)</i>	<i>Hayvancılıktan Elde Edilen Gelir (Kuruş)</i>	<i>Kovan Geliri (Kuruş)</i>	<i>Değirmen Geliri (Kuruş)</i>	<i>Zanaat Geliri (Kuruş)</i>	<i>Toplam Gelir (Kuruş)</i>
Arabacılar	30.182,25	-	2.296	-	140	480	33.098,25
Atmaca	7.831,5	-	704	-	-	380	8.915,5
Avdullar	18.959,25	-	683	-	-	200	19.842,25
Aydoğdu	11.794,20	-	655	-	-	150	12.599,20
Ayvat	10.152	-	244	-	-	-	10.396
Balabanlar	18.806,25	-	383	-	-	-	19.189,25
Bazırgân	11.749,20	144	946	-	200	-	13.039,20
Bosna	22.448,10	-	842	-	-	-	23.290,10
Çatalca-yı Kebîr	23.223,6	1.727,5	1.591	-	1.060	700	28.301,11
Çatalca-yı Sagîr	17.223,21	-	747	-	-	750	18.720,21
Dam Adası	20.117,10	-	547	20	-	260	20.944,10
Davalcılar	17.478	-	456	-	-	-	17.934

²⁹⁹ S. Ç. Kocakaplan, *a.g.t.*, s.11;

³⁰⁰ Vergiden arınmış olarak hane reisine kalan hububat hasılatı ile aşar bedeli toplandığında veya nakdi aşar bedelinin on katı alındığında hububat üretiminden elde edilen toplam hasılat miktarına ulaşılabilmektedir. Ancak hububat üretiminden elde edilen hasılat rakamlarına dair kayıtlar tutulurken bazen hesaplamalarda yuvarlamalar yapılmıştır. Ayrıca kimi bazı hane kayıtlarında eksik veya hatalı yazım yapılmıştır. Bu sebeple bu çalışmada toplam hububat üretimi ve bu üretimden elde edilen hasılat hesaplanırken aşar vergisinin on katı alınmıştır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

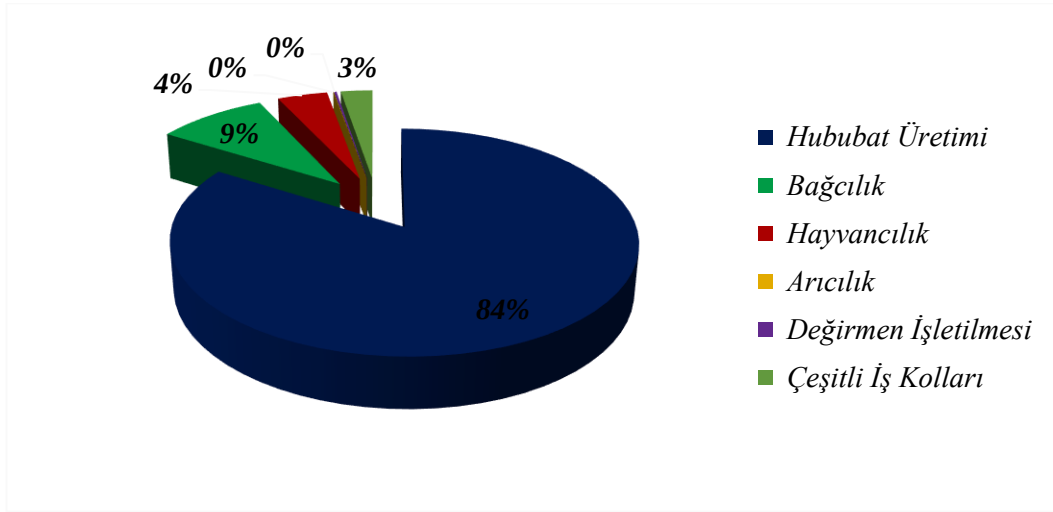
³⁰¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Doğcalar	37.364,34	-	1.035	-	-	520	38.919,34
Doymuşlar	18.437,25	-	945	-	-	440	19.822,25
Emir	27.441	-	1.240	-	-	1.051	29.732
Emirler	17.307	-	683	-	-	1.170	19.160
Garvan	39.551,34	7.898	3.012	85	295	1.380	52.221,34
Golebina	30.054,15	-	1.167	-	-	2.165	33.386,15
Has	30.517,26	-	1.569	-	-	1.130	33.216,26
Hoca	11.538	-	746	-	-	-	12.284
Kadı	25.034,25	4.336,5	1.915	60	-	2.130	33.475,30
Kamerler	3.988,5	-	338	-	-	460	4.786,5
Kapaklı	16.033,20	-	1.148	-	-	2.300	19.481,20
Karaveli	21.916,23	-	885	-	-	830	23.631,23
Kemal	55.451,10	1.745	2.770	-	-	80	60.046,10
Kerimler	10.963,5	-	819	-	150	570	12.502,5
Kufalcılar	12.581,31	-	621	-	-	260	13.462,31
Maksutlar	45.274,20	-	1.707	-	-	510	47.491,20
Papuççular	12.456	-	790	-	-	-	13.246
Patraklı	23.170,20	-	577	20	-	680	24.447,20
Pop	89.857,14	66.615	3.554	100	-	4.790	164.916,14
Sağırlar	9.627,30	-	649	-	-	-	10.276,30
Savarlık/Dere	19.102,20	-	369	-	-	-	19.471,20
Süneç	7.354,5	-	251	-	-	250	7.855,5
Yeni	11.884,20	-	556	-	-	-	12.440,20
Toplam	786.874,29	82.465,10	37.440	285	1.845	23.636	932.545,39 302

Çardak köylerinde hububat üretimi, bağcılık, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kovan ve değirmencilik gelir getiren kalemler arasında yer almaktadır. Bunlardan başka hane reisinin zanaatı üzerinden gelir kazandığı görülmektedir. Tablo XV doğrultusunda Çardak Kazası köylerindeki toplam gelir 932.545 kuruş 39 paradır. Bu gelirin 786.874 kuruş 29 parasını hububat geliri, 82.465 kuruş 10 parasını bağ geliri, 37.440 kuruşunu hayvancılıktan elde edilen gelirler, 285 kuruşunu kovan gelirleri, 1.845 kuruşunu değirmen gelirleri ve 23.636 kuruşunu ise zanaat gelirleri oluşturmaktadır. Gelir türleri arasında en fazla paya sahip olan gelir hububat aşarı, en az yer kaplayan ise kovan gelirleridir. Tüm köyler arasında en fazla gelire sahip olan köy 164.916 kuruş 14 para ile Pop köyü, en düşük gelire sahip olan köy ise 4.786 kuruş 5 para ile Kamerler köyüdür.

³⁰² Çardak Kazası köylerinde yaşayan her bir hanenin gelir getiren tüm kalemlerinden elde ettiği hasılat miktarlarının toplanmasıyla elde ettiğimiz bu meblağ ile defter sonuna kaydedilen meblağ ve bu meblağların toplamı karşılaştırıldığında iki meblağ arasında farklılık olduğu görülmektedir. Bkz. Tablo XVII.

Grafik IX, 1844 Yılında Gelir Sağlayan Faaliyetler ve Oranları (%)



4.2.5. Temettüat-Vergi-i Mahsusa Denklemi

An cemaatin verginin gelire oranlı bir şekilde tahsil edilebilmesi için hane reisinin yıllık temettüatı hesaplanmıştır. Hane hane hesaplanan bu temettüatların defter sonuna toplamı kaydedilmiştir. Ancak burada belirtmek gerekir ki bir köydeki hane reislerinin gelir getiren kalemlerinden elde ettiği hasılatlar toplanarak defter sonuna temettüat toplamı olarak kaydedilen tutar ile karşılaştırıldığında iki meblağ arasında farklılık olduğu görülmektedir. Defter sonlarına kaydedilen temettüat toplamı ile vergi-i mahsusa toplamı tablo XVII'deki gibidir.

Tablo XVI

Çardak Kazası Köylerindeki Toplam Temettüat ve Vergi-i Mahsusa Miktarları

1844³⁰³

<i>Köy Adı</i>	<i>Temettüat (Gelirler) Toplamı (Kuruş)</i>	<i>Vergi-i Mahsusa Toplamı (Kuruş)</i>	<i>Vergi-i Mahsusanın Gelirdeki Payı (Yüzde Olarak)</i>
Arabacılar	33.526	2.172,33	% 6.47
Atmaca	8.717	645,39	% 7.40
Avdullar	20.575	704,24	% 3.42

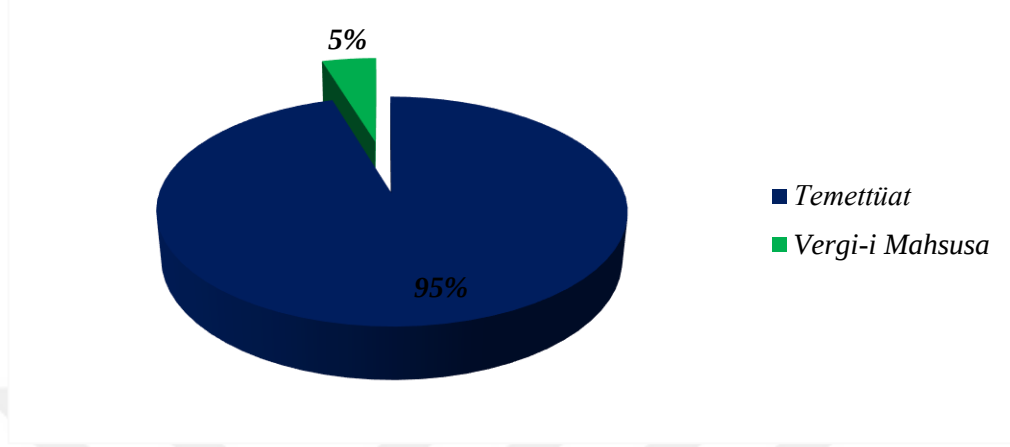
³⁰³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

Aydoğdu	12.076,20	588,10	% 4.86
Ayvat	10.396	293,25	% 2.82
Balabanlar	19.021	939,24	% 4.93
Bazirgân	12.983	1.057,7	% 8.14
Bosna	22.769	1.119,31	% 4.91
Çatalca-yı Kebîr	39.103,20	1.996,26	% 5.10
Çatalca-yı Sagîr	18.814	763,17	% 4.05
Dam Adası	22.188,30	1.057,2	% 4.76
Davalcılar	17.336	704,20	% 4.06
Doğcalar	38.990	1.644,12	% 4.21
Doymuşlar	19.803,20	939,23	% 4.74
Emir	31.609	1.585,23	% 5.01
Emirler	19.558	1.115,35	% 5.70
Garvan	52.997	2.642,25	% 4.98
Golebina	33.038	1.937,37	% 5.86
Has	38.996	1.526,34	% 3.91
Hoca	13.425	528,28	% 3.93
Kadı	33.373,25	1.937,37	% 5.80
Kamerler	5.647,20	822,20	% 14.55
Kapaklı	20.235	1.350,27	% 6.67
Karaveli	25.054	880	% 3.51
Kemal	62.129	2.172,33	% 3.49
Kerimler	13.166	1.409,16	% 10.70
Kufalcılar	13.402	763,17	% 5.69
Maksutlar	46.470,20	2.114,4	% 4.55
Papuççular	18.210	822,6	% 4.51
Patraklı	23.624	1.350,27	% 5.71
Pop	170.254,20	7.047	% 4.13
Sağırlar	10.677	822	% 7.69
Savarlık/Dere	21.173,30	998,3	% 4.71
Süneç	8.282	411,3	% 4.96
Yeni	18.737	645,39	% 3.44
Toplam	976.358,5	47.512,27	% 4.86

Tablo XVII'ye göre Çardak Kazası köylerindeki temettüatlar toplamı 976.358 kuruş 5 para, toplam vergi-i mahsusa ise 47. 512 kuruş, 27 paradır. Temettüat toplamı içerisindeki en büyük paya 170.254 kuruş 20 para ile Pop köyü, en az paya ise 8.282 kuruş ile Süneç köyü sahiptir. Yine vergi-i mahsusa toplamı içindeki en

büyük pay 7.047 kuruş ile Pop köyüne, en az pay ise 411 kuruş 3 para ile Süneç köyüne aittir.

Grafik X, Toplam Temettuat-Vergi-i Mahsusa Oranı (%)



Tanzimat ile birlikte yeni uygulamaya konulan hane reisinin geliri doğrultusunda tahsil edilmesi planlanan vergi-i mahsusa görüldüğü gibi standart bir oran çerçevesinde tahsil edilmemiştir. Hanelerde ve köylerde çeşitli oranlarda alınan bu vergi en fazla %14.55 oranında kamerler köyünde en az ise %2.82 oranında Ayvat köyünde tahsil edilmiştir. Kaza toplamına bakıldığında ise gelire oranla %4.86 yani yaklaşık %5 oranında tahsil edildiği görülmektedir.

Tanzimat'ın getirdiği düzenlemelerin bir sonucu olan bu vergi tam anlamıyla gelire orantılı olarak alındığını söylemek güç olsa da temelinde adaletli bir vergi dağılımı düşüncesi yattığı için ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca günümüze uzanan vergi tahsilatının temellerini oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Temelini Başkanlık Osmanlı Arşivi içerisinde Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettüat Defterleri arasında bulunan 35 defterin oluşturduğu bu çalışma ile temettüat defterlerinden elde edilen bilgiler ilgili konu başlıkları altında sınıflandırılmış, tablolar ve grafikler vasıtasıyla analizler yapılarak sunulmaya çalışılmıştır. Değerlendirmeler yapılırken Çardak'ın kaza merkezi olmadığından köyler bazında ele alınmış daha sonra köyler toplamından kaza geneli hakkında bir kanıya varılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma sonucunda günümüz Bulgaristan topraklarında 16. ve 20. yüzyıllar arasında Çardak adında yöre bulunduğu anlaşılmıştır. Çardak, kaza merkezi olmayan ve çevresindeki köylerden teşkil olmuş bir idari yapıdır. 1844-1845'li yıllarda Çardak'a bağlı toplam 35 köy bulunmaktadır. Bu köyler; Arabacılar, Atmaca, Avdullar, Aydoğdu, Ayvat, Balabanlar, Bazirgân, Bosna, Çatalca-yı Kebir, Çatalca-yı Sagir, Dam adası, Davalcılar, Doğcalar, Doymuşlar, Emir, Emirler, Garvan, Golebina, Has, Hoca, Kadı, Kamerler, Kapaklı, Karaveli, Kemal, Kerimler, Kufalcılar, Maksutlar, Papuççular, Patraklı, Pop, Sağırlar, Savarlık/Dere, Süneç, Yeni köyleridir.

Uzun bir dönem Özi Eyaleti dâhilinde kaza idari yapısıyla varlık gösteren Çardak, Özi'nin elden çıkmasıyla birlikte balkan coğrafyasındaki diğer bazı yerler gibi Silistre Eyaleti'ne bağlanmıştır. Silistre Eyaleti içerisinde bir süre kaza statüsünde yer alan Çardak, ilerleyen yıllarda Silistre Kazası'nın nahiyesi konumuna düşmüştür. Bu bölgenin elden çıkmasıyla birlikte bir dönem Bulgaristan ve Romanya arasında el değiştiren bölgede yaşayan Türk nüfus yüzyıllardır yaşadıkları bu topraklarında çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Baskılara rağmen bu coğrafyada yaşayan Türk nüfus doğup büyüdükları ve vatan kabul ettikleri topraklarda varlıklarını koruyabilmek, birlik ve dayanışmayı desteklemek amacıyla göç karşıtı birçok yayın çıkarmışlardır. Bu coğrafyada yaşayan Türk nüfus doğup büyüdükları ve vatan kabul ettikleri bu topraklarda varlıklarını koruyabilmek için göç karşıtı birçok yayın çıkarılmıştır. Bu yayınlar arasında 1937-1940 yılları arasında üç yıl faaliyet göstermiş olan Çardak Gazetesi de yer almıştır. Çardak gazetesi bu topraklarda yetişen Mehmet Müzekka Con, Ali Osman Ayrantok gibi çok değerli fikir adamları tarafından çıkarılmıştır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Silistre yakınlarında varlık gösteren Çardak ismi zamanla tarih sahnesinden silinmiştir.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan bu topraklarda halen yoğun olarak Türk nüfusun yaşadığı bilinmektedir.

Ayrıca bu çalışmadan hareketle Çardak Kazası'nın sosyal ve ekonomik durumu hakkında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Temettüat sayımının yapıldığı 1844 yılında Çardak Kazası'na bağlı köylerde toplam 1015 hane bulunmaktadır. Buradan hareketle toplam nüfusu bulmak adına katsayılar üzerinden tahmin yürütülmüştür. Bu doğrultuda kazadaki toplam tahmini nüfusun en az 3.045 en fazla ise 7.015 olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ardından dini durum hakkında değerlendirme yapılmıştır. Kazada sayımı yapılan 1.015 haneden 795 hanenin Müslüman, 220 hanenin de gayr-i Müslim olduğu sonucuna varılmıştır. Kaza genelindeki 32 köyde sadece Müslüman ahali yaşamaktadır. Geriye kalan 3 köyden Garvan ve Kadı köylerinde Müslim-gayr-i Müslim nüfus bir arada yer alırken Pop köyünde ise sadece gayr-i Müslimler yaşamaktadır.

Çardak meslek çeşitliliği bakımından çiftçiliğin ağır bastığı bir kazadır. Bunun yanında kaza genelinde hane reisleri toplam 30 farklı meslek koluyla uğraştığı görülmektedir.

Kaza genelindeki toplam vergi 139.852 kuruş, 4 paradır. Bu verginin %58'ini hububat aşarı, %32'sini vergi-i mahsusa, %8'ini adet-i ağnam, %2'sini bağ aşarı ve %0'lık bir kısmını da kovan aşarı oluşturmaktadır.

Gelir kalemlerine baktığımızda bölgede ziraatın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bölgede tarım hububat üzerine yapılmaktadır. Tarımı yapılan ürünler arasında birinci sırada buğday, ikinci sırada arpa ve son olarak çavdar yer almaktadır. Bölgede bağcılık ve değirmencilik önemli bir yere sahiptir. Bağcılık kazanın her köyünde yapılmasa da bazı köylerde geçim kaynağı olmuştur. Değirmen türleri arasında yel, su, dere ve öküz değirmenleri yer almaktadır.

Kaza genelinde hayvancılık da önemli bir yere sahiptir. Et, süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamamanın yanında tarım yapılırken de özellikle büyükbaş hayvan gücünden istifade edilmiştir. Büyükbaş hayvan çeşitleri arasında kara sığır, Camus ve at ve cinsleri görülürken küçükbaş hayvanlar arasında koyun ve keçi çeşitleri yer almaktadır. Hayvanları sağmal olanlarından gelir elde edildiği görülmektedir. Kaza genelinde %51 oranında küçükbaş, %49 oranında büyükbaş hayvan bulunmaktadır.

Kaza genelindeki toplam gelir 932.545 kuruş 39 paradır. Bu gelirin %84'ünü hububat üretimi, %9'unu bağcılık, %4'ünü hayvancılık, %3'ünü zanaat gelirleri,

%0'lık bir kısmını değirmen işletilmesi, yine %0'lık bir kısmının da arıcılıktan oluştuğu görülmektedir.

Önceleri toplanan örfi vergiler kaldırılarak yerine gelire orantılı olarak paylaştırılması planlanan vergi-i mahsusa ve gelir ilişkisi ele alındığında belirli bir oran olmamakla birlikte ortalama olarak vergi-i mahsusanın toplam kazanca oranla %5 oranında tahsil edildiği görülmektedir.

Tanzimat döneminde yapılan bu düzenlemeler Osmanlı vergi sistemini değişime uğrattığı ve günümüze uzanan vergi sisteminin temellerini oluşturduğundan dolayı önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu çalışma ile temettüat defterlerinin günümüze bıraktığı mirasın tarihe tuttuğu ışık olduğu bir kez daha ortaya konulmaya çalışılmıştır.



KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Mektubî Kalemi (A.MKT.)*, nr.00026.00060.001.

BOA, *Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.)*, nr.00001.00075.001; 002. 003.

BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD.)*, nr.00420.00081.001.

BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.)*, 00567.00100.001.

BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV.)*, nr.00251.12645.001; 002.

BOA, *Mâliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d)* nr.1692.

BOA, *Mâliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri Temettüat Defterleri (ML.VRD.TMT.d)*, nr.01696; 01697; 01698; 01699; 01700; 01701; 01702; 01703; 01704; 01705; 01706; 01707; 01708; 01709; 01710; 01711; 01712; 01713; 01714; 01715; 01716; 01717; 01718; 01719; 01720; 01721; 01722; 01723; 01724; 01725; 01726; 01727; 01728; 01729; 01730.

BOA, *Nüfus Defteri (NFS.d)*, nr.06430; 06433; 06530; 06734.

2. Kitaplar

Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1599)*, Cilt: II, Tekin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1979.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Mâliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mâli Tarih)*, Alan Yayıncılık, 1986.

Çakır, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Mâliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

Draganova, Slavka, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Faroqi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Gökbilgin, Tayyib, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1957.

Güran, Tevfik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, C.,I, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s.47.

İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1992.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s.8-13.

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayını, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul, 2020.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın No: 108, İstanbul, 2010.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yayın No: 147, İstanbul, 2017.

Özbek, Nadir, *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.,I-III, MEB. Yay. İstanbul, 1993.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

Şener, Abdülatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.

Şimşir, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, D&R Yayınları, İstanbul, 2015.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.,I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1992.

3.Makaleler

Ağuiçenoğlu, Hüseyin, “Ak Toprak’la Dobruca Arasında. Dobruca Müslüman Türk Basınında Hicret Konusunda Yapılan Tartışmalar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, (Ed.: Halil İnalcık; İsmail E. Erünsal; Heath W Lowry; Feridun Emecen; Klaus Kreiser), Enderun Kitabevi, İstanbul, 2003, Sayfa: 61-75.

Adıyeke, Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM*, S.,11, Ankara, 2000, s.769-823.

Aydın, Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s.81-106.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.,13, S.,1-4, İstanbul, 1951-1952, s.56-78.

Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C.,10, İstanbul, 1953, s.1-25.

Barkan, Ömer Lütfi, “Tımar”, *İslam Ansiklopedisi (İ.A)*, C.,12, İstanbul, 1974, s. 286-333.

Baykara, Tuncer, “Kaza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C.,25, Ankara, 2002, s.119-120.

Bizbirlik, Alpay ve Atar, Zafer, “XIX yy Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri’nin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevellî Çiftliği Temettuat Defteri Örneği” *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009, s.37-57.

Cebeci, Ahmet, “Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, S.,20, Ankara, 1988, s.453-466.

Çadırcı, Musa, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)”, IX. *Türk Tarih Kongresi: 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.,II, Ankara, 1988, s.1153-1161.

Çadırcı, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1976)”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C.,LIII, S.,206, Ankara, 1989, s.237-257.

Decei, Aurel, “Dobruca”, *İ.A*, Milli Eğitim Basımevi, C.,III, İstanbul, 1993, s.628-643.

Elibol, Numan “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.,XII, S.,2, 2007, s.135-160.

Gökyay, Orhan Şaik, “Kızılirma”, *TDVİA*, C.,XXV, Ankara, 2002, s.559-561.

Göyünç, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1979, s.331-348.

Güran, Tevfik, “Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S.1, İstanbul 1987, s.225-303.

Güran, Tevfik, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Mâliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları 1841-1861”, *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.,XIII, S.,17, Ankara 1988.

Mahmut, Enver, “Gagavuz Türkleri” *Türk Kültürü*, C.,XXIX, S.,335, Ankara, 1991, s.147-154.

Halaçoğlu, Yusuf, “Bulgaristan”, *TDVİA*, C.,VI, İstanbul, 1992, s.396-399.

Halaçoğlu, Yusuf, “Evlâd-ı Fatihân”, *TDVİA*, C.,XI, İstanbul, 1995, s.524-525.

Hezarfen, Ahmet, “Dobruca ve Deliorman’da Alevi-Bektaşî Tekkeleri”, *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, Ankara, 1999, s.155-164.

İlgürel, Mücteba, “İstimâlet”, *TDVİA*, C:23, İstanbul, 2001, s.362-363.

İlgürel, Mücteba, “Osmanlı Devleti’nde İstimâlet Siyaseti”, *XII. Türk Tarih Kongresi: (Ankara 12-16 Eylül 1994) Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.,III, Ankara, 1999, s.941-947.

İnalcık, Halil, “Rumeli”, *İ.A.*, C.,IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

İnalcık, Halil, “Rumeli”, *TDVİA*, C.,XXXV, İstanbul, 2008, s.232-235.

Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Prizen, 2005, s.20-44.

İnciciyan L., Andreasyan, H. D., “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1975-1976, s.101-152.

Karpat, Kemal, “Balkanlar”, *TDVİA*, C.,V, İstanbul, 1992, s.25-32.

Karpat, Kemal, “Dobruca”, *TDVİA*, C.,IX, İstanbul, 1994, s.482-486.

Kiel, Machiel, “Deliorman”, *TDVİA*, C.,IX, İstanbul, 1994, s.141-144.

Kiel, Machiel, “Silistre”, *TDVİA*, C.,XXXVII, İstanbul, 2009, s.202-205.

Kılıç, Orhan, “Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.,23, 2017, s.29-82.

Köç, Ahmet, “Mülkiyet Bakımından Silistre Sancağı’nda Değirmenler (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)”, *Vakıflar Dergisi*, S.,53, Ankara, 2020, s.29-45.

Küçükcalay, Mesut ve Çetinkaya, Ali, “Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam”, *Türkler*, C.,X, Ankara 2002, s.878–889.

Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, C.,LIX, S.,225, Ankara, 1995.

Mahmut, Enver, “Gagavuz Türkleri” *Türk Kültürü*, C.,XXIX, S.,335, Ankara, 1991, s.147-154.

Maxim, Mihai, “Tuna”, *TDVİA*, C.,XLI, İstanbul, 2012, s.372-374.

Öz, Mehmet, “Tahrir”, *TDVİA*, C.,XXXIX, İstanbul, 2010, s.425-429.

Öztürk, Said, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.,I, S.,1, 2003, s.287-304.

Serin, Mustafa, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan)*, 1998, Ankara, 1998, s.717-728.

Uralgiray, Yusuf, “Romanya’da Türk ve İslam Kültürü: Dobruca’nın Dünü Bugünü ve Yarını”, *Doğu Dilleri*, C.,II, S.,4, Ankara, 1981, s.295-354.

Yücel, Mualla Uydu, “Balkanlar’daki Türk Boylarının (Peçenek, Uz, Kuman) Sosyo-Kültürel Değişimlerinde Osmanlının Rolü”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti: Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bükrüş-Romanya, 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul, 2011, s.715-739.

4.Tezler

Bedir, Ömer, *Romanya’da Türkçe Matbuat: Türk Birliği Gazetesi (1930-1939)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Kocakaplan, Saim Çağrı, *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadi ve Sosyal Yapısı*, T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Tozduman, Arzu, *Aydın Güzelhisar'ın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

5.Elektronik Kaynaklar

[https://www.google.com/search?q=ceardac+ayrantok&tbm=isch&ved=2ahUKEwis14ycxsTyAhXFgv0HHYagBy4Q2-](https://www.google.com/search?q=ceardac+ayrantok&tbm=isch&ved=2ahUKEwis14ycxsTyAhXFgv0HHYagBy4Q2-cCegQIABAA&oq=ceardac+ayrantok&gs_lcp=CgNpbWcQA1CYEFj7ImCLJ2gAcAB4AIAbjwGIA dYHkgEDMC45mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&sclient=img&ei=CDgiYayzLMWF9u8PhsGe8AI&bih=600&biw=1366#imgsrc=Mr1wWDoT1SSs0M)

[cCegQIABAA&oq=ceardac+ayrantok&gs_lcp=CgNpbWcQA1CYEFj7ImCLJ2gAcAB4AIAbjwGIA dYHkgEDMC45mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&sclient=img&ei=CDgiYayzLMWF9u8PhsGe8AI&bih=600&biw=1366#imgsrc=Mr1wWDoT1SSs0M](https://www.google.com/search?q=ceardac+ayrantok&tbm=isch&ved=2ahUKEwis14ycxsTyAhXFgv0HHYagBy4Q2-cCegQIABAA&oq=ceardac+ayrantok&gs_lcp=CgNpbWcQA1CYEFj7ImCLJ2gAcAB4AIAbjwGIA dYHkgEDMC45mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&sclient=img&ei=CDgiYayzLMWF9u8PhsGe8AI&bih=600&biw=1366#imgsrc=Mr1wWDoT1SSs0M)

<https://docplayer.biz.tr/111069988-Hacettepe-universitesi-ataturk-ilkeleri-ve-inkilap-tarihi-enstitusu-ataturk-ilkeleri-ve-inkilap-tarihi-anabilim-dali.html>

EKLER

Ek I

Çardak Gazetesi'nin 1938 Yılından Bir Örneği³⁰⁴



³⁰⁴ https://www.google.com/search?q=ceardac+ayrantok&tbm=isch&ved=2ahUKEwis14ycxsTyAhXFgv0HHYagBy4Q2-cCegQIABAA&oeq=ceardac+ayrantok&gs_lcp=CgNpbWcQA1CYEFj7ImCLJ2gAcAB4AIABjwGIA dYHkgEDMC45mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&sclient=img&ei=CDgiYayzLMWF9u8PhsGe8AI&bih=600&biw=1366#imgsrc=Mr1wWDoT1SSs0M

Anul II No. 33

CARDAK

(CEARDAC)

Apărătorul drepturilor țăranului turc

Director M. MUZECIA

Redact. Ibrahim Kadri

8 Eylül 1939

Apare sub conducerea unui comitet

Redacția și Administrația
atul Camerelor, plasa Academiilor
Jud. Durostor — România

ABONAMENTE

Abonamentul pe an . . . 150 lei
Pentru Turcia . . . 3 Lira
Autoritățile . . . 300 lei

Inregistrat la Tribunalul Durostoria Nr. 7

Yine Eski Hamam Eski Tasmi

İki ayl mütevaciz bir zamandanberi devam eden tatil mevsimi, geçen iş ve çalışma senesinin bu günlerdeki istirahat devri geçti. Onümüzdeki senenin faaliyet ve hareket günlerine adım atmak üzereyiz. Tabii bu meydana mekteplerde açılma 939-940 senet idarisiyesi başlama üzeredir.

Filvaki Temmuz ve Ağustos ayları, medenî hayatta, bu günün medenî insanları arasında umumî bir istirahat, dinlenme ve eğlence aylarıdır. Bütün bir sene hummalı bir faaliyetle işleyen ve çalışan beşeriyetin bu en tabii bir hakkıdır.

Fakat bu, böyle olmakla beraber hayattan biraz istifade biraz nasib, biraz güm, biraz neşe almağa ayrılan bu aylar; aynı zamanda öndeki sene içinde bir hazırlanma, geçe senelerin tecrübeleriyle anlaşılan noksanları ikmâl, kusurları tashih, yeni çalışma senesinin daha büyük randman vermesi için ibaret olduğunu bilmez. Çünkü göreceleri vazife, iş ve hadut tesbit edilmemiştir.

Dört sancağa millî organımızın nüvesini teşkil etmesi lâzım gelen -güya- cemaat teşkilâtımız mevcuttur. Fakat bu zavallı heyette xendisinin ne olduğuna bilmez. Dört sancağın teşkilâtı, birbirine uymayan başına başına hattâ taban tabana nizamnâmelerle işlerler. Oyle nizamnâmeleri; kimisi hazret Nuh zamanından kalma kimisi bizim değil fi tarihinde bulgaristan türlerinin o zamanlı vaziyetine göre tanzim edilmiş en iptidai, en basit birer rehber birer nizamnâme örneği veya müsvedesidir.

Hakikat şudur: dört sancağa bizim bu günkü ihtiyacımıza uygun, bu günkü şerait hayatının icabatını dolduran müsterek bir nizamnâmemiz yoktur. Her sancağın kendi bildiği gibi kendî uydurmasıyon teşkilât nizamnâmesiyle ve fawat en ipti

Tanrıöer Cenapları

Hayli müddettenberi mezunen anavatanda bulunan Türkiye cumhuriyet hükümeti Bükreş büyük elçisi sayın edibimiz Tanrıöer cenapları, halta içinde vazileleri başlarına aydet buyurmuşlardır.

Çardak aile tahririyesi kendilerine beyanı hoş amedi eyler.

bizimle beraber bu âziz vatan-da yaşayan diğer unsurlar arasında bu hâl, türü camaasına bir şin teşkil etmezmi?

Eski devrelerde doğruca türk için umumî bir "norma" tanzimi, millî teşkilâtımız için bir nizamnâme tesbiti ve buna resmî bir şekil verilmek için müteaddit teşebbüsler, içtimalar ve müzakereler yapıldı.

Hattâ şimdiki F.R.N. teşkilâtının yüksen konseyinde bütün doğruca türlerinin mümessilli, parlamentada vekil bulunan Köstenceli Av. Salim Abdülhakim efendinin evlerinde dört sancağın gelen müftü, vâkil-

Mi dersin....?..

Söyle bir düşünüp, fikre dalsam Borçlarım, canımı sıkarmı dersin Ümit bu kapılıp piyanku alsam Numaram zifosa çıkarmı dersin,

-x-

Ben çalışsam davulu, el toplay parsâ çekerim angarya ne kadar varsa Her zarar benimdir, eğer kâr varsa Eloğlu cebine sokarmı dersin

-x-

Kârımı elimden tez kapar eller Hissemde ya yanar, ya basar seller sürekli yağmurlar, şiddetli yeller Evide başıma yıkarmı dersin

-x-

Bir geçim yoluna olurum talip El, elek.... t. öpen çıkıyor galip Mezellet denilen keşete dahp İnsanlık şerefini yitirmı dersin

-x-

Hayatla çalmıp, taglardan taşâ Yeterki yığıl kal, namusta yaşâ Derlerki "Kader"dir hep gelen başâ Ne yapsan önüne çıkarmı dersin

-x-

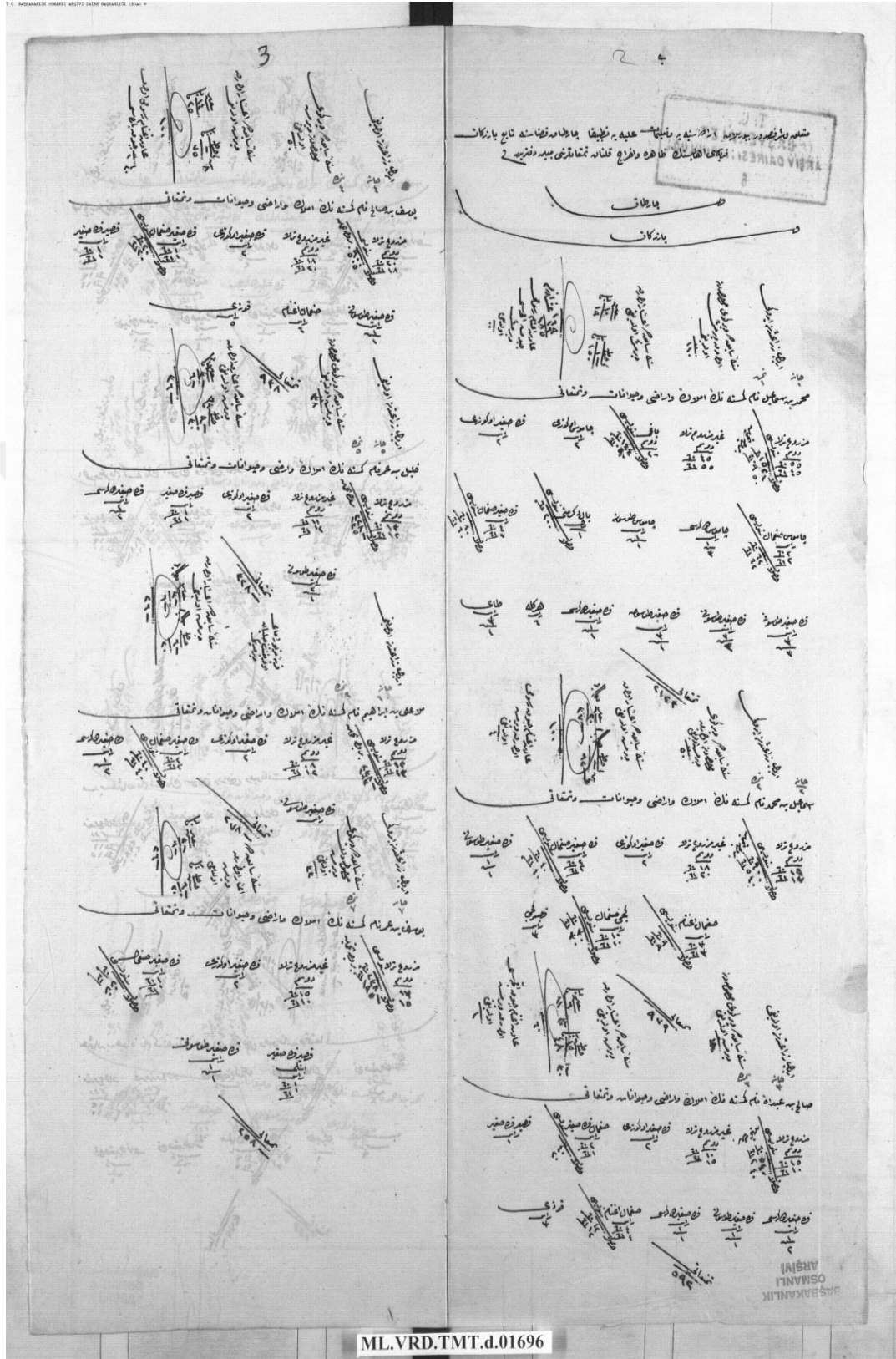
Olmasin bir mentor hem mezmun huyun Utanır akrabân, arlanır soyun Bir bakka tapandır, içmeden boyun Daima yüzü ak çıkarmı dersin

-x-

Azizim! bahsetme, sen şundan bundan Haber ver birazda, barıştan sulhtan

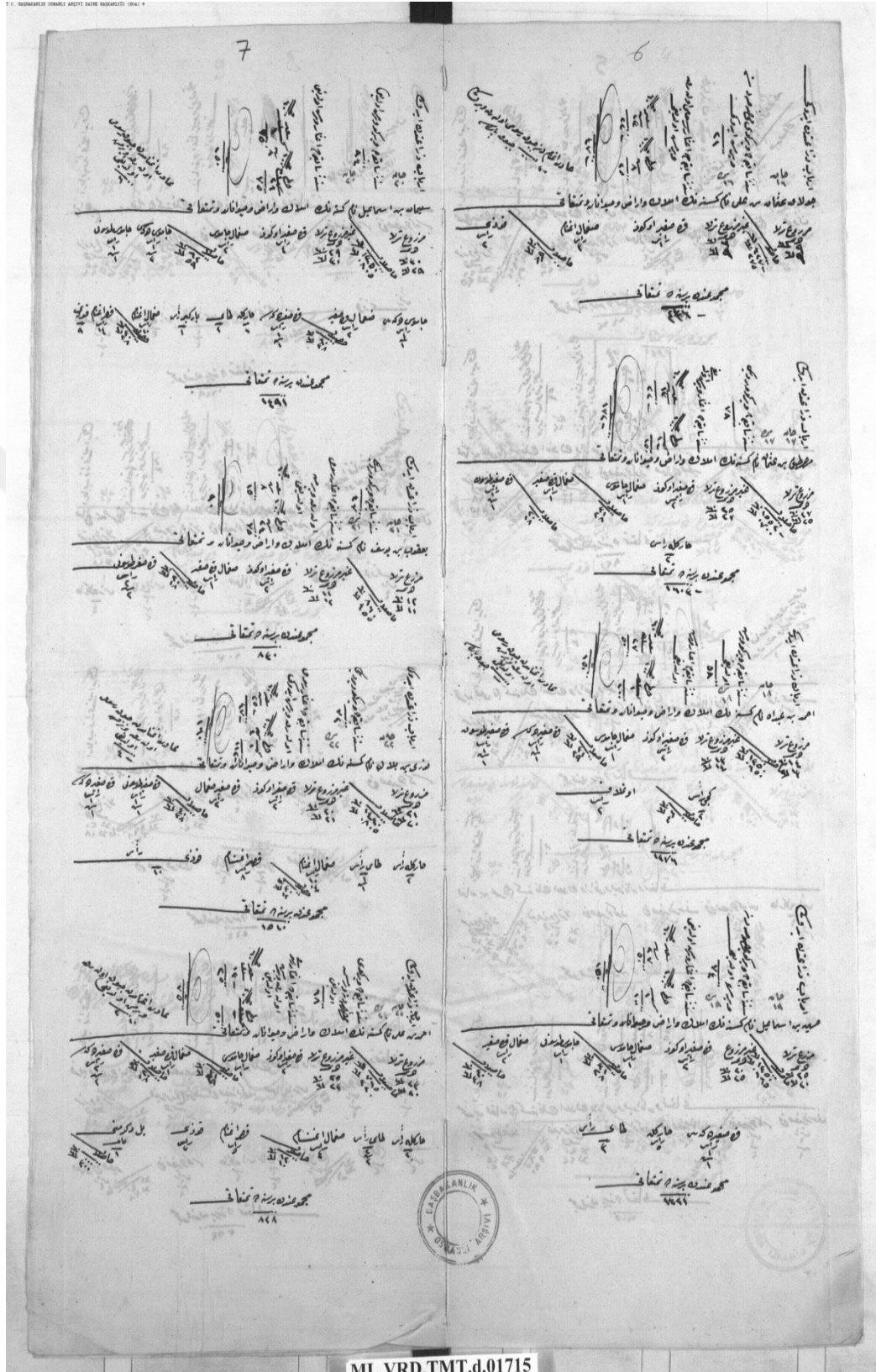
³⁰⁵ <https://docplayer.biz.tr/111069988-Hacettepe-universitesi-ataturk-ilkeleri-ve-inkilap-tarihi-enstitusu-ataturk-ilkeleri-ve-inkilap-tarihi-anabilim-dali.html>

Ek III
Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği³⁰⁶



³⁰⁶ BOA, ML.VRD.TMT.d. nr.01696.

Ek IV
Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği³⁰⁷



Ek V
Çardak Kazası Temettüat Defteri Örneği³⁰⁸

